

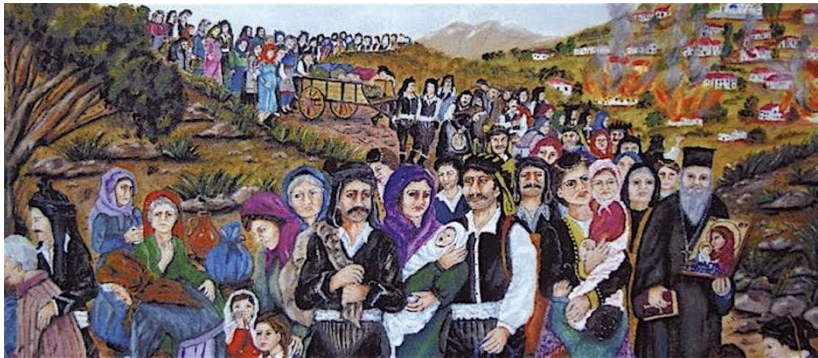

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΜΗΜΑ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΤΗΣ
ΓΡΗΓΟΡΙΑΣ ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ
(Α.Μ.: 1012201903032)

Θέμα: «Ο ξεριζωμός των Ποντίων: Οι συνέπειες του τουρκικού εθνικισμού»

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Φωτεινή Πέρρα
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	3
Εισαγωγή	4
Α΄ Κεφάλαιο	
Πόντος	7
1.1. Πόντιοι.....	7
1.2. Γεωγραφική θέση	8
1.3. Γλώσσα	9
1.4. Παράδοση	10
Β΄ Κεφάλαιο	
Η ιστορία του Πόντου	13
2.1. Αρχαιότητα.....	13
2.1.1. Ελληνικός Αποικισμός	14
2.1.2. Περσική Κυριαρχία	15
2.1.3. Εποχή Μ. Αλεξάνδρου	15
2.1.4. Το Βασίλειο του Πόντου	16
2.2. Εποχή του Βυζαντίου	17
2.2.1. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας	18
2.2.2. Ποντοαρμενική Δημοκρατία	19
2.3. Οθωμανική Περίοδος	19
2.4. Το τέλος των Ελληνοποντίων	20
Γ΄ Κεφάλαιο	
Τα γεγονότα του 20 ^{ου} αιώνα	23
3.1. Γενοκτονία	23
3.2. Ιστορικό Πλαίσιο	24
3.2.1. Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος και η τουρκική πολιτική έναντι των χριστιανικών πληθυσμών – Γενικά στοιχεία	25
3.2.2. Η δεύτερη φάση της ποντιακής γενοκτονίας	28
3.2.3. Α΄ και Β΄ Φάση	29

3.2.4.Γ΄ Φάση	30
3.3.Ελληνοτουρκική Ανταλλαγή πληθυσμών (1923)	31
3.4.Εγκατάσταση Προσφύγων στην Ελλάδα	35
3.5.Θύματα και Διεθνής αναγνώριση	36

Δ΄ Κεφάλαιο

Τουρκικός εθνικισμός	37
4.1.Ιστορία τουρκικού εθνικισμού	37
4.2.Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ	38
4.2.1.Το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του Κεμάλ	39
4.3.Νεότουρκοι	41
4.4.Βαλκανικοί Πόλεμοι και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος	42
4.5.Πόλεμος Ανεξαρτησίας	44
4.6.Ιστορική αποτίμηση των γεγονότων	45
4.7.Τα γεγονότα στον Πόντο (1919-1923)	49
4.8.Η αυτόνομη ποντιακή Δημοκρατία	52

Ε΄ Κεφάλαιο

Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου	58
5.1.Η γενοκτονία των Ποντίων	58
5.2.Η ρητορική του μίσους	59
5.3.Οι Πόντιοι σήμερα	66
Επίλογος	68
Πηγές και Βιβλιογραφία	71
Περίληψη	74

Πρόλογος

Ο τουρκικός εθνικισμός ήταν ο καταλυτικός παράγοντας των εξελίξεων στην Εγγύς Ανατολής. Εμπόδισε την πραγματοποίηση των μεταρρυθμίσεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την απόδοση ίσων δικαιωμάτων σε όλους τους πολίτες, ανεξάρτητα από τη θρησκεία και την καταγωγή.

Ο όρος «Τούρκος» άρχισε να αποκτά θετική σημασία και για πρώτη φορά ο χώρος που καταλάμβανε η Οθωμανική Αυτοκρατορία αρχίζει να περιγράφεται ως «Τουρκία». Οι εθνικιστικές απόψεις που εμφανίζονται καθορίζουν ως εθνικό χώρο των Τούρκων μια εκτεταμένη περιοχή από το Αιγαίο έως τη θάλασσα της Κίνας. Το παντουρκικό κίνημα είχε στόχο τη δημιουργία νέας τουρκικής αυτοκρατορίας, όπου δεν θα υπάρχει χώρος για κανένα άλλο έθνος, εκτός από τους Τούρκους.

Ο τουρκικός εθνικισμός υπήρξε ο κεντρικός πυρήνας διαμόρφωσης των εξελίξεων στην ευρύτερη περιοχή της Εγγύς Ανατολής. Ήταν ο βασικότερος λόγος που δεν πραγματοποιήθηκαν πραγματικές μεταρρυθμίσεις και δεν αποδόθηκαν ίσα δικαιώματα σε όλους τους πολίτες ανεξάρτητα από το θρήσκευμα και την εθνική τους καταγωγή.

Ο παντουρκισμός όπως προαναφέρθηκε σκοπεύει ακριβώς σε αυτό: στη δημιουργία μιας νέας τουρκικής αυτοκρατορίας στην οποία δεν θα υπάρχει χώρος για κανένα άλλο έθνος εκτός από το καθαρό έθνος των Τούρκων.

Κύρια μορφή του κινήματος του παντουρκισμού υπήρξε ο ο Ζιγιά Γκιοκάλπ (Gökaldp), ο οποίος είχε ταχθεί ανοιχτά υπέρ της υπέρβασης της χαλαρής πολυεθνικής και θρησκευτικής οθωμανικής αυτοκρατορίας με στόχο να μετατραπούν οι ομάδες που ζούσαν σε αυτήν σε ένα συμπαγές ομοιόμορφο τουρκικό σώμα.

Ο Τούρκος ιστορικός Taner Aksam στο βιβλίο του A Shameful Act, υποστηρίζει ότι ο Gökaldp, επηρεασμένος από τον γερμανικό εθνικισμό, διαμόρφωσε ένα θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο παρείχε την ιδεολογική βάση για την επίδειξη της συγκεκριμένης βίαιης πολιτικής συμπεριφοράς. Στόχος του Gökaldp ήταν η διαμόρφωση «εθνικής οικονομίας», η οποία θα μπορούσε να δημιουργηθεί μόνο με την «εθνική ομοιογένεια».

Κύριοι υποστηρικτές ήταν οι Γερμανοί, οι οποίοι θα επιδιώξουν το μοίρασμα του παλιού κόσμου των αγορών και των αποικιών και την οικονομική κυριαρχία στην Εγγύς Ανατολή με την εξάλειψη των Ελλήνων και των Αρμενίων.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία έχει στόχο να διερευνήσει τις συνέπειες των διωγμών των μειονοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η οποία σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της επιδόθηκε σε πολέμους, γενοκτονίες και εκτοπίσεις. Στο στόχαστρο βρέθηκαν, κυρίως οι Χριστιανοί Έλληνες, Αρμένιοι, Σύριοι και λιγότερο οι Εβραίοι.

Στο **πρώτο κεφάλαιο** περιγράφεται ο όρος «Πόντιος» και γίνεται αναφορά στην περιοχή του Πόντου καθώς και στη γλώσσα και την παράδοση των Ποντίων.

Το **δεύτερο κεφάλαιο** αναφέρεται στην ιστορία των Ποντίων από την αρχαιότητα έως σήμερα.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** γίνεται μία αναδρομή στα γεγονότα του 20^{ου} αιώνα. Το 1908, δημιουργήθηκε ένα επαναστατικό κίνημα με το όνομα Επιτροπή Ενότητας και Προόδου που έγινε ευρέως γνωστό ως Κίνημα των Νεότουρκων. Με προεξάρχον σύνθημα τους το «Ελευθερία, Δικαιοσύνη, Ισότητα, Αδελφοσύνη», οι Νεότουρκοι έτυχαν ευρύτατης αποδοχής από όλα τα στρώματα της οθωμανικής κοινωνίας, μεταξύ αυτών και των χριστιανών. Με τη συνδρομή των στρατιωτικών ομάδων άσκησαν πιέσεις, οι Νεότουρκοι στον Σουλτάνο Αμπντούλ Χαμίτ Β'. Στόχος ήταν να δώσει νέο σύνταγμα αντικαθιστώντας εκείνο το οποίο ο ίδιος είχε ανακαλέσει. Εκτός από τις πάγιες θέσεις τους για τα διεθνή θέματα, όπως ήταν η αντιμετώπιση του δυτικού ιμπεριαλισμού και η βελτίωση των ενόπλων δυνάμεων της χώρας τους, το όραμα των Νεότουρκων για την Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν κάτι περισσότερο από αυτό ουσιαστικά στόχευε σε ένα σύνολο μεταρρυθμίσεων που θα ανέτρεπαν την οικονομική ευρωστία των μη μουσουλμανικών μειονοτικών πληθυσμών ευμάρεια, δηλαδή των Ελλήνων, των Αρμενίων και των Εβραίων, και στη δημιουργία μιας αστικής τάξης που θα απαρτιζόταν κυρίως από Τούρκους μουσουλμάνους.

Αρχικά, οι Νεότουρκοι εμφανίστηκαν αρκετά προοδευτικοί. Συμπεριέλαβαν όλες τις εθνικές και θρησκευτικές ομάδες στην πρωτοποριακή τους κυβέρνηση για να δημιουργήσουν μια πολυεθνική, πολυπολιτισμική ομοσπονδία, των χριστιανών συμπεριλαμβανομένων με εκπροσώπηση στο κοινοβούλιο. Μετά από εκατοντάδες χρόνια οθωμανικής τυραννίας, εμφανίστηκαν πιο προοδευτικές δυνάμεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία φέρνοντας ένα κλίμα ευφορίας. Στον Πόντο έπνευσε αέρας ανανέωσης και οι Πόντιοι ανέκτησαν την αυτοεκτίμηση που είχαν στερηθεί στο παρελθόν. Δυστυχώς όμως, αυτή η περίοδος της αγαλλίασης έμελλε να τελειώσει με τον πιο σκληρό τρόπο για τους Έλληνες του Πόντου.

Αν και η Ελλάδα είχε ήδη διαβεί τη γέφυρα της απελευθέρωσης από τους Οθωμανούς στις αρχές του 19ου αιώνα, υπήρχαν πολλές περιοχές όπου οι Έλληνες αν και αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού, υπέφεραν από την τυραννία του οθωμανικού ζυγού. Μέχρι το 1910, οι Έλληνες, οι Βούλγαροι και οι Σέρβοι είχαν ήδη συνειδητοποιήσει ότι δεν επρόκειτο τελικά να ωφεληθούν από το νέο σύνταγμα. Ακολούθησαν μαζικές συλλήψεις, στυγερά βασανιστήρια και δολοφονίες χριστιανών με κάθε αγριότητα, ξεκινώντας από τους προύχοντες και τους κληρικούς, σε όλη τη Μακεδονία. Αυτές οι χωρίς διακρίσεις διώξεις υπήρξαν ένας από τους κύριους παράγοντες που οδήγησαν τότε τον πρωθυπουργό της Ελλάδας Ελευθέριο Βενιζέλο να δημιουργήσει συμμαχία με την Βουλγαρία και την Σερβία και να κηρύξει πόλεμο κατά της Τουρκίας.

Το **τέταρτο κεφάλαιο** αναφέρεται στον τουρκικό εθνικισμό. Μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων, μια φατρία των Νεότουρκων, με αρχηγούς τον Εμβέρ Πασά και τον Ταλάατ Μπέη, κέρδισε τον έλεγχο της κυβέρνησης και με το σύνθημα «η Τουρκία για τους Τούρκους». Έτσι άρχισε άρχισε, γύρω στο 1914, να δίνει εντολές για την κατάσχεση των ελληνικών περιουσιών και την ολοκληρωτική σφαγή και εξορία του ελληνικού πληθυσμού στην Ανατολία - γεωγραφικός όρος που περιλάμβανε όλη την Μικρά Ασία. Όπως συμβαίνει πάντα, οι πρώτοι που υπέστησαν την ακραία βία οι προύχοντες των πόλεων και των χωριών, οι κληρικοί, οι δάσκαλοι και οι έμποροι, καθώς συνελήφθησαν εξορίστηκαν προς το εσωτερικό της χώρας ή και δολοφονήθηκαν.

Οι Τούρκοι με πρόσχημα την «ασφάλεια του κράτους» εκτοπίζουν ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού στην αφιλόξενη μικρασιατική ενδοχώρα, μέσω των περιβόητων μαρτυρικών «ταγμάτων εργασίας» («Αμελέ Ταμπουρού»). Στα «Τάγματα Εργασίας» αναγκάζονταν να υπηρετούν οι άνδρες που δεν κατατάσσονταν στο στρατό. Δούλευαν σε λατομεία, ορυχεία και στη διάνοιξη δρόμων, κάτω από άθλιες εξοντωτικές συνθήκες. Τα αμελέ ταμπουρού υπήρξαν άλλη μια πτυχή της τουρκικής βαναυσότητας.¹

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** περιγράφεται η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου. Αντιδρώντας στην καταπίεση των Τούρκων, τις δολοφονίες, τις εξορίες και τις πυρπολήσεις των χωριών τους, οι Ελληνοπόντιοι, όπως και οι Αρμένιοι, κατέφυγαν

---

¹ www.vivliothiki-pirgou.gr (Πρόσβαση στις 31/8/22)

στο αντάρτικο ανεβαίνοντας στα βουνά για να περισώσουν ό,τι ήταν δυνατόν. Όπως θα δούμε και στην πορεία μετά τη Γενοκτονία των Αρμενίων το 1915, οι τούρκοι εθνικιστές υπό τον Μουσταφά Κεμάλ είχαν πλέον όλο το πεδίο ανοιχτό μπροστά τους για να εξολοθρεύσουν τους Ελληνοποντίους. Ό,τι δεν κατάφερε ο Σουλτάνος σε 5 αιώνες το πέτυχε σε ένα θρίλερ φρίκης ο Κεμάλ σε 5 χρόνια!

Το 1919 οι Έλληνες μαζί με τους Αρμένιους και την προσωρινή υποστήριξη της κυβέρνησης Βενιζέλου προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα αυτόνομο ελληνοαρμενικό κράτος. Η προσπάθεια αυτή απέτυχε παταγωδώς γεγονός που εκμεταλλεύθηκαν οι Τούρκοι για να προχωρήσουν στην «τελική λύση».

Το σχέδιο μπαίνει σε εφαρμογή και στις 19 Μαΐου 1919 ο Μουσταφά Κεμάλ αποβιβάζεται στη Σαμψούντα. Έτσι θα ξεκινήσει η δεύτερη και πιο άγρια φάση της Ποντιακής Γενοκτονίας, υπό την καθοδήγηση των Γερμανών και Σοβιετικών συμβούλων του. Μέχρι τη Μικρασιατική Καταστροφή το 1922 οι Ελληνοπόντιοι που έχασαν τη ζωή τους ξεπέρασαν τους 200.000, ενώ κάποιοι ιστορικοί ανεβάζουν τον αριθμό ακόμα και στις 350.000.

Στίγμα ανεξάλειπτο στην ιστορική εκπόρευση του ελληνισμού, η γενοκτονία των Ποντίων αποτελεί μια από τις οδυνηρότερες στιγμές μας, υπονίζοντας με εγκαυστικό τρόπο, το προαιώνιο μίσος των Τούρκων για τους Έλληνες, αλλά και την βία και αιμοσταγή ιστορική τους παρουσία.

Πολύ εύγλωττα εδώ τα λόγια του Αμερικανού πρόξενου στην Σμύρνη Τζών Χόρτον «Από άκρου εις άκρον σε όλη την επικράτεια των Τούρκων, πάντα υπήρχε μια κηλίδα αίματος για να θυμίζει την βάρβαρη παρουσία τους». Η γενοκτονία των Ποντίων έλαβε χώρα κατά την περίοδο (1916-1923) και είχε ως τραγικό επακόλουθο την φρικιαστική δολοφονία 353.000 ανθρώπων, στην δεύτερη μεγαλύτερη γενοκτονία του αιώνα μας.

Τον 20ο αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία προβαίνει σε συστηματικούς διωγμούς, σφαγές και λεηλασίες εναντίον των Ελλήνων της δυτικής Μικράς Ασίας και του Πόντου. Οι Νεότουρκοι φοβήθηκαν την ακμή των Ελλήνων και θέλησαν να στρέψουν τους Μουσουλμάνους εναντίον των Χριστιανών. Το απόγειο της βίας και του φανατισμού φτάνει με την άνοδο του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Οι Έλληνες της Μικράς Ασίας και του Πόντου αφανίζονται με τη Μικρασιατική Καταστροφή.²

---

² www.vivliothiki-pirgou.gr (Πρόσβαση στις 31/8/22)

Α΄ Κεφάλαιο

Πόντος

1.1. Πόντιοι

Η ελληνική γενοκτονία, η οποία περιλάμβανε τη γενοκτονία των Ποντίων που υποκινήθηκε τόσο από τους Νεότουρκους όσο και από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, είναι ένα από τα πιο σκοτεινά κεφάλαια σε όλη τη μακρόχρονη ιστορία της Ελλάδας.

Ένα οργανωμένο σχέδιο για την εξάλειψη του γηγενούς ελληνικού πληθυσμού της Μικράς Ασίας, περιλάμβανε σφαγές, αναγκαστικές εκτοπίσεις που περιελάμβαναν πορείες θανάτου, απελάσεις, εκτελέσεις και τη χονδρική καταστροφή ανατολικών ορθόδοξων πολιτιστικών, ιστορικών και θρησκευτικών μνημείων.

Οι Τούρκοι φοβούνταν ότι ο ελληνόφωνος χριστιανικός πληθυσμός θα καλωσόριζε την απελευθέρωση από τους εχθρούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ταυτόχρονα, οι εθνικιστές Τούρκοι πίστευαν στη δημιουργία ενός σύγχρονου έθνους χωρίς ισχυρές, εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες με επιρροή. Αυτός ήταν ένας από τους κύριους παράγοντες που οδήγησαν στη γενοκτονία των Ελλήνων.

Στο ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, υπήρχαν πολλές μειονότητες που ζούσαν στη Μικρά Ασία πολύ πριν από τη δημιουργία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συμπεριλαμβανομένων των Ελλήνων, των Ελλήνων του Πόντου, των Ελλήνων του Καυκάσου, των Ελλήνων της Καππαδοκίας, των Αρμενίων, των Κούρδων, των Ασσυρίων και των Εβραίων μεταξύ άλλων. .

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρισκόταν σε ραγδαία παρακμή, με επικεφαλής την Επιτροπή Ένωσης και Προόδου («CUP»). Οι CUP ήταν, μεταξύ άλλων, υπέρμαχοι του τουρκικού εθνικισμού.

Όταν οι Οθωμανοί προσχώρησαν στις Κεντρικές Δυνάμεις της Γερμανίας και της Αυστροουγγαρίας το 1914, τέθηκε το σκηνικό για την πρώτη γενοκτονία του εικοστού αιώνα.

Χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα τους χριστιανούς αντάρτες που συνεννοούνταν με τον ρωσικό στρατό, η οθωμανική κυβέρνηση ανακοίνωσε μια πολιτική δήμευσης περιουσιών και απελάσεων κατά των χριστιανικών μειονοτήτων της αυτοκρατορίας - πρώτοι μεταξύ αυτών ήταν οι Αρμένιοι.

1.2. Γεωγραφική θέση

Λέγοντας Πόντος εννοούμε την περιοχή της Καππαδοκίας η οποία εκτείνεται γεωγραφικά στις βορειοανατολικές ακτές της Μ. Ασίας και ανήκει στην Τουρκία, η οποία αποτελούσε πεδίο έντονου ελληνικού αποικισμού αλλά και βασίλειο επί Μιθριδάτη. Κατά την ύστερο-βυζαντινή περίοδο υπήρξε ανεξάρτητο κράτος. Μέχρι το 1923 κατοικούνταν, σε μεγάλο ποσοστό, από ελληνόφωνους χριστιανούς και μουσουλμανικούς πληθυσμούς.

Περιλαμβάνει τα εδάφη ανάμεσα στον Φάση ποταμό και στην Ηράκλεια την Ποντική. Στο εσωτερικό η περιοχή εκτείνεται σε βάθος 200 - 300 χιλιομέτρων οριοθετημένη από τις οροσειρές του Σκυσίδη, του Παρυάδρη και του Αντιταύρου.³

Σε κάποιες περιοχές η στενή παραλιακή λωρίδα πλατύνονταν δίνοντας γόνιμα δέλτα ποταμών. Η περιοχή της Σαμψούντας αποτελούσε σημαντικό καπνοβιομηχανικό κέντρο. Ανατολικά της παράγονταν εσπεριδοειδή και ήταν παγκοσμίως γνωστή για τα φουντούκια της. Στη Ριζούντα υπήρχαν φυτείες τσαγιού. Τέλος οι καλλιεργήσιμες και ορεινές περιοχές χρησιμοποιούνταν ως βοσκοτόπια.

Μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα προς τη νότια Ρωσία σημάδεψαν το 18ο και το 19ο αιώνα. Η συνθήκη της Λοζάνης ρύθμιζε σε μεγάλο βαθμό τις ανταλλαγές των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, ωστόσο, πολλοί Έλληνες του Πόντου κατέφυγαν προς τη Ρωσία όσο και προς τη Δυτική Ευρώπη.⁴

---

³ J. Fallmerayer, *Αποσπάσματα από την ανατολή*, 1945, σ. 102

⁴ J. Fallmerayer, *ό. π.*, σ.155

1.3. Γλώσσα

Η γλώσσα των περισσότερων Ποντίων ήταν η ποντιακή, με εξαίρεση, μέχρι την ανταλλαγή πληθυσμών (1923), τους τουρκόφωνους Ποντίους της περιοχής της Μπάφρας.

Η ποντιακή διάλεκτος παρ' όλο που διατηρεί στοιχεία της αρχαίας ιωνικής διαλέκτου της Μιλήτου, προέρχεται από την ελληνιστική εποχή, και δέχτηκε επιδράσεις από το λεξιλόγιο των Γενοατών και των Βενετσιάνων της Τραπεζούντας⁶, των Περσών, των Γεωργιανών και των Τούρκων. Αυτές όμως οι ξένες λέξεις εξελληνίστηκαν με το πέρασμα του χρόνου και εντάχθηκαν στο σύστημα της ελληνικής γλώσσας.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η Ποντιακή γλώσσα είναι η γλώσσα των Ποντίων οι οποίοι κατοικούσαν στις νοτιοανατολικές ακτές και στα ρωσικά και γεωργιανικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Κατά τις μέρες μας η γλώσσα ομιλείτε από τους απογόνους των προσφύγων που κατέφυγαν στην Ελλάδα είτε μετά τη Συνθήκη της Λωζάνης, είτε μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ. Τέλος, στην σημερινή Τουρκία εντοπίζονται ακόμη μερικές περιοχές όπου ομιλείται η ποντιακή διάλεκτος.

Στην Ποντιακή διάλεκτο μπορούμε να διακρίνουμε τρεις ομάδες ιδιωμάτων τα: α) οινουντιακά ιδιώματα, β) τραπεζουντιακά ιδιώματα , γ) χαλδιώτικα ιδιώματα. Ωστόσο, η διάλεκτος δεν μπορεί να ενταχθεί καθ' ολοκληρίαν σε μία από τις τρεις βασικές ομάδες ιδιωμάτων διότι τα τραπεζουντιακά και χαλδιώτικα έχουν ημιβόρειο φωνηεντισμό αλλά δεν παρουσιάζουν στένωση των ατόνων, ενώ τα οινουντιακά διατηρούν αλώβητο φωνηεντισμό.

Η γενοκτονία των ποντίων και η μικρασιατική καταστροφή επέφεραν τη μετεγκατάσταση μεγάλων πληθυσμών ποντιόφωνων στην Ελλάδα. Το Ελληνικό κράτος ωστόσο, υιοθέτησε μια πολιτική απαγόρευσης των διαλέκτων οι οποίες είτε προϋπήρχαν στα όρια του ελληνικού κράτους (π.χ Σλαβομακεδονικά), όσο και αυτές που είχαν ως αποτέλεσμα της ανταλλαγής των πληθυσμών και της μετεγκατάστασης των Ποντίων. Παράλληλα, η συμπαγείς ποντιακές κοινότητες διασπάστηκαν ανά την Ελληνική επικράτεια με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση του δικού τους γλωσσικού ιδιώματος. Έτσι, η ποντιακή διάλεκτος διατηρήθηκε σχεδόν αναλλοίωτη μόνο στην ΕΣΣΔ. Στο Σοβιετικό εκπαιδευτικό σύστημα η ποντιακές διάλεκτοι έχαιραν διδασκαλίας ενώ ταυτόχρονα υπήρξε και λογοτεχνική καλλιέργεια. Είναι χαρακτηριστική η προσπάθεια κανονικοποίησης και συστηματοποίησης του

ιδιώματος από το Κ. Τοπχαρά μέχρι των περιοδικών που εξέδιδαν οι Έλληνες της Σοβιετικής ένωσης. Η πορεία αυτή ωστόσο ανατράπηκε τον Απρίλιο του 1934 όταν στο Πανενωσιακό συνέδριο των Ελλήνων της ΕΣΣΔ υιοθετήθηκε ως επίσημη γλώσσα η δημοτική.

Έκτοτε, από την γενοκτονία και ύστερα η ποντιακή διάλεκτος δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο κανονικοποίησης από κανέναν δημόσιο ή ιδιωτικό οργανισμό με αποτέλεσμα να θεωρείται στα πρόθυρα εξαφάνισης. Πολλοί σύλλογοι και οργανώσεις προσπαθούν να τη διατηρήσουν μέσω μαθημάτων, συνεδρίων κλπ. Ο Πολιτιστικός Σύλλογος «Εύξεινος Λέσχη Βέροιας» εξέδωσε ποντιακό λεξικό με 10.000 λήμματα με την ερμηνεία και την προέλευση κάθε λέξης και προτάσεις για τον τρόπο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί το κάθε ένα από αυτά.⁵

1.4. Παράδοση

Για να γίνει αντιληπτή η ποντιακή παράδοση, είναι χρήσιμο να αντιληφθούμε και το μέγεθος της περιοχής που εκτεινόταν. Η έκταση του διεκδικούμενου ποντιακού κράτους ανερχόταν στα 71.500 τχλμ. Αν υπολογίσουμε και κάποιες περιοχές εκτός συνόρων, που κατοικούνταν από χριστιανικούς πληθυσμούς με πολιτισμικά χαρακτηριστικά, το μέγεθος της περιοχής αυξανόταν κατά πολύ. Σε μία τόσο μεγάλη γεωγραφική έκταση, με τόσες απομονωμένες περιοχές, τόσους διαφορετικούς πληθυσμούς η ποικιλομορφία ήταν εξαιρετικά μεγάλη.

Μετά την εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα αλλά και στις μέρες μας, όταν γίνονται αναφορές στον πολιτισμό των Ποντίων εννοείται η παράδοση του Ανατολικού Πόντου.⁶

Στην περιοχή του Πόντου αναδείχτηκαν τρεις διαφορετικές κατηγορίες χριστιανικών κοινοτήτων, οι οποίες διέφεραν μεταξύ τους ως προς τη γλώσσα, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση και την προέλευση. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσεται η τουρκόφωνη χριστιανική κοινότητα της Τοκάτης. Ο χριστιανικός πληθυσμός κατοικούσε στη συνοικία Γαλέτιπι και αριθμούσε περίπου 1.500 άτομα.

---

⁵ Θ. Μαλκίδης, *ό. π.*, σ. 73

⁶ Ο. Λαμπιδής, *Οι οικισμοί των Ελλήνων στο Μικρασιατικό Πόντο το 1920*, 1989, σ. 2 -10

Στην περιοχή ο ελληνικός πληθυσμός δραστηριοποιούνταν σε βιοτεχνίες οι οποίες παρήγαγαν τα περίφημα τοκατλίδικα τσεμπέρια και προϊόντα από χαλκό.

Στη μουσικοχορευτική τους παράδοση, το μόνο όργανο για το οποίο έχουμε μαρτυρίες ότι παιζόταν στην Τοκάτη είναι το ούτι, ενώ το χορευτικό ρεπερτόριο περιλάμβανε κυρίως καρσιλαμάδες.

Στη δεύτερη κατηγορία Χριστιανικής κοινότητας εντάσσονταν οι τουρκόφωνες χριστιανικές αγροτικές κοινότητες. Η χρήση της Τουρκικής γλώσσας των πληθυσμών αυτών δείχνει την μακρόχρονη παρουσία τους στην περιοχή, χωρίς βέβαια να αποκλείεται η μετεγκατάστασή τους από άλλα μέρη του Πόντου. Στη μουσικοχορευτική παράδοση αυτών των κοινοτήτων εντάσσεται ο κορμός της ποντιακής παράδοσης, όπου διατηρούνταν η ιδιομορφία τους, το ύφος τους και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Ενδιαφέρον παρουσίαζαν και τα τουρκόφωνα τραγούδια που αφορούσαν τους οπλαρχηγούς του ποντιακού αντάρτικου και τα εθιμικά τραγούδια.⁷

Την τρίτη κατηγορία αποτελούσαν οι ποντιόφωνες αγροτικές κοινότητες μέσα στο σαντζάκι της Τοκάτης. Τα ποντιόφωνα χωριά της περιοχής δημιουργήθηκαν μέσα στον 19^ο αι. από μετοικήσεις χριστιανικών πληθυσμών με προέλευση κυρίως τις περιφέρειες Αργυρούπολης και Νικόπολης. Κύριος λόγος των μετοικήσεων αυτές ήταν η παρακμή των μεταλλείων. Οι πληθυσμοί αυτοί έφεραν μαζί τους τον δικό τους πολιτισμό, όμως γρήγορα αφομοίωσαν στοιχεία που βρήκαν στον τόπο εγκατάστασης.

Είναι απαραίτητο για την ορθή κατανόηση των χαρακτηριστικών της παράδοσης των χριστιανικών πληθυσμών της περιοχής του Πόντου, να δούμε την περιοχή απαλλαγμένη από τα τεχνητά σύνορα.

Με τον όρο «ποντιακός» εννοούμε εκείνον που παρουσιάζει πολιτισμικά χαρακτηριστικά ώστε να τον εντάξουν σε μια κοινή πολιτισμική κατηγορία. Κριτήριο δεν αποτελεί η γλώσσα αλλά συνολικά ο πολιτισμός των εξεταζόμενων πληθυσμών. Άρα, πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ των όρων «ποντιακός» και «ποντιόφωνος», καθώς ο πρώτος αφορά στην ταυτότητα στο σύνολό της, ενώ ο δεύτερος στη γλώσσα,

---

⁷ H. Morgenthau, *Τα μυστικά του Βοσπόρου*, 1989, σ. 239

η οποία δεν αποτελεί ικανό παράγοντα για να ορίσει από μόνη της την ταυτότητα του πληθυσμού.⁸

---

⁸ H. Morgenthau, *ό. π.*, σ. 25

Β' Κεφάλαιο

Η ιστορία του Πόντου

2.1. Αρχαιότητα

Η ιστορία του Εύξεινου Πόντου ξεκινά από τότε που ο Φρίξος με την Έλλη ταξίδεψαν πάνω στο Χρυσόμαλλο Δέρασ για να αποφύγουν τη θυσία τους από τους Ολύμπιους θεούς. Η Αργοναυτική εκστρατεία αποτέλεσε την προσπάθεια για την απόκτηση του Χρυσόμαλλου Δέρατος και την προσπάθεια για εποικισμό της περιοχής, που αρχίζει μετά τον Τρωικό Πόλεμο (1100 π.Χ).

Η Ελληνική παρουσία εντοπίζεται σε δύο βασικά κέντρα: στον Μικρασιατικό Πόντο και στην Κριμαϊκή χερσόνησο. Ιστορικοί επισημαίνουν ότι οι Έλληνες είναι ένας από τους αρχαιότερους λαούς της περιοχής. Τα πρώτα ευρήματα χρονολογούνται στον 10ο αι. π.Χ. Οι Έλληνες προσέγγισαν τις ακτές του Εύξεινου Πόντου κατά την Εποχή του Σιδήρου, γύρω στο 1100 π.Χ. Η πρώτη εγκατάσταση ταυτίζεται με τον ελληνικό αποικισμό, όταν οι Μιλήσιοι ίδρυσαν την Ηράκλεια και τη Σινώπη, η οποία ίδρυσε την Τραπεζούντα, πρωτεύουσα του μικρασιατικού Πόντου.

Η μητρόπολη των ελληνικών πόλεων του Πόντου ήταν η Μίλητος, η οποία γνώριζε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη. Ο εποικισμός έδινε διέξοδο στο πρόβλημα υπερπληθυσμού και διεύρυνε την πολιτικοοικονομική επιρροή της πόλης. Μέχρι τον 5ο αι. π.Χ. παρατηρείται μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα Ελλήνων από την Ιωνία προς τον Εύξεινο Πόντο. Τα πολιτικά γεγονότα μετά το 675 π.Χ ενίσχυσαν τα μεταναστευτικά ρεύματα.

2.1.1. Ελληνικός Αποικισμός

Η αποστολή του Ιάσονα στην Κολχίδα, οι περιπλανήσεις του Ορέστη, οι περιπέτειες του Οδυσσέα, η τιμωρία του Προμηθέα, το ταξίδι του Ηρακλή στον Πόντο, πρόκειται για μύθους που αναφέρονται στον συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, επισφραγίζοντας την ύπαρξη πανάρχαιων εμπορικών δρομολογίων.

Οι μελετητές τοποθετούν το 1000 π.Χ περίπου την πραγματοποίηση των πρώτων εμπορικών ταξιδιών στην περιοχή για αναζήτηση χρυσού και άλλων μεταλλευμάτων. Η εποχή του αποικισμού ξεκινά δύο αιώνες μετά τον 8ο αι. π.Χ. με τη Μίλητο να αποικίζει τα παράλια του Εύξεινου Πόντου ιδρύοντας τη Σινώπη σε άριστη στρατηγική θέση λόγω του λιμανιού της και της δυνατότητας επικοινωνίας με τις γύρω περιοχές. Η Σινώπη το 756 π.Χ ίδρυσε την Τραπεζούντα, την Κρώμνη, το Πτέρυον, την Κύτωρο κ.ά. και αναδείχθηκε σε αξιόλογο λιμάνι, αποκτώντας μεγάλο στόλο και δύναμη.

Στο «Κύρου Ανάβασις» ο Ξενοφώντας (401 π.Χ) περιγράφει την πατροπαράδοτη φιλοξενία των Ελλήνων του Πόντου, που γνώρισε ο ίδιος μένοντας τριάντα μέρες στην Τραπεζούντα. Στις γιορτές που περιέγραφε περιλαμβάνονταν αθλητικοί αγώνες προς τιμήν του ελληνικού δωδεκάθεου. Ακόμα, χαρακτηρίζει την πόλη «πόλιν Ελληνίδα μεγάλην και ευδαίμονα». Ο Στράβων περιγράφει την περιοχή στα «Γεωγραφικά» ως χώρα με εύκρατο κλίμα χωρίς ξηρασία, ευνοϊκή για την αγροτική παραγωγή, την κτηνοτροφία και το κυνήγι.⁹

---

⁹ Κ. Φωτιάδης, *Πόντος Ελληνικός, μεγάλος και ευδαίμων*, σ. 11 - 16

2.1.2. Περσική Κυριαρχία

Ο Στράβων (12.1.4 C534) αναφέρει ότι τόσο ο Πόντος όσο και ο γείτονάς του στα νότια, η Καππαδοκία, αναπτύχθηκαν από τις δύο καππαδοκικές σατραπείες της περσικής αυτοκρατορίας, και ότι ήταν οι Μακεδόνες - πιθανώς εννοεί οι Σελευκίδες - που είχαν ονομάσει έναν Πόντο και η άλλη Καππαδοκία. Ωστόσο, δεν υπάρχει καμία σύγχρονη απόδειξη ότι οι Μιθριδάτιδες αυτοαποκαλούνταν «βασιλείς του Πόντου». και, παρόλο που είχαν μια ιδέα για τις προγονικές τους επικράτειες, ήταν πιθανότατα η επιρροή της ρωμαϊκής επαρχίας του Πόντου, που σχηματίστηκε το 63 π.Χ. μετά το θάνατο του Μιθριδάτη ΣΤ' Ευπάτορα, που οδήγησε τον Στράβωνα και τους μετέπειτα σχολιαστές να εφαρμόσουν τον όρο αναδρομικά στο Μιθριδατιδικό βασίλειο. Αυτός ο βολικός αναχρονισμός έχει επιβιώσει μέχρι τις μέρες μας.¹⁰

2.1.3. Εποχή Μ. Αλεξάνδρου

Μέχρι την κοσμοκρατορία του Μ. Αλεξάνδρου, η Τραπεζούντα και όλες οι ελληνικές αποικίες του Ευξείνου Πόντου απόλαυσαν περίοδο ειρήνης, εξελληνίζοντας όλο και περισσότερα φύλα. Ανακαλύφθηκαν νέες πηγές πλούτου, όπως άργυρο, χαλκό και σίδηρο. Ένα ανεξάρτητο ποντιακό βασίλειο με πρωτεύουσα την Αμάσεια (σημερινή Αμάσεια) ιδρύθηκε στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. στον απόηχο των κατακτήσεων του Αλεξάνδρου. Επιφανειακά εξελληνισμένο, το βασίλειο διατήρησε την περσική κοινωνική του δομή, με ιερείς ναών και περσοποιημένους φεουδάρχες ευγενείς να κυβερνούν έναν ετερογενή πληθυσμό χωριών.¹¹

---

¹⁰ www.wikipedia.com (Περιήγηση στις 25/5/22)

¹¹ www.kotsaris.com (Περιήγηση στις 25/5/22)

2.1.4. Το Βασίλειο του Πόντου

Το βασίλειο του Πόντου δημιουργήθηκε από τη δυναστεία των Μιθριδατών. Η δυναστεία αυτή προήλθε από την ομάδα των Πάρθων που συνεργάστηκε με τα ελληνικά στρατεύματα του Μ. Αλεξάνδρου και χρησιμοποιήθηκε για την Ελληνική κυριαρχία στην Ανατολή. Ο Μιθριδάτης ο πρεσβύτερος ήταν τύραννος της Κίου και ανιψιός του τυράννου της Χίου. Ο Αντίγονος διέταξε να θανατώσουν το Μιθριδάτη με την κατηγορία ότι ήταν προδότης. Ο Μιθριδάτης ο νεότερος κατάφερε να διαφύγει και μετά την ήττα του Αντίγονου στην Ιψό, κατέλαβε μια πόλη στην Παφλαγονία και άρχισε την προσπάθεια να καταβάλει τον Πόντου. Το 281 π.Χ. πήρε τον τίτλο του βασιλιά και όρισε πρωτεύουσα την Αμάσεια. Σκοπός του ήταν να εδραιώσει την κυριαρχία του στα παράλια του Πόντου με την κατάληψη της Τραπεζούντας, της Αμισού και της Αμάστριδος. Από αυτές κατάφερε να θέσει υπό την επιρροή του μόνο την Αμάστριδο.

Τον Μιθριδάτη Α΄ διαδέχτηκε ο γιος του ο Αριοβαρζανης, ο οποίος διατήρησε τη συμμαχία με την Ηράκλεια και τους Σελευκίδες. Μετά τον θάνατο του αντιμετώπισε την εισβολή των Γαλατών. Ο Μιθριδάτης Β΄ συνέχισε την πολιτική του πατέρα του, έχοντας στόχο την επέκταση του βασιλείου. Το 245 π.Χ. παντρεύτηκε την αδελφή του βασιλιά Σέλευκου Β΄, Λαοδόκη, και έλαβε ως προίκα την Καππαδοκία. Οι επιγαμίες με Ελληνίδες πριγκίπισσες θα οδηγήσουν στον βαθμιαίο εξελληνισμό της δυναστείας των Μιθριδατών.

Κατά την βασιλεία του Μιθριδάτη Ε΄ η πρωτεύουσα του βασιλείου μεταφέρθηκε από την Αμάσεια στη Σινώπη. Το 120 π.Χ. τον διαδέχτηκε ο γιος του, ο Ευπάτωρ ο οποίος υποστήριξε ότι κατάγονταν από τον Αλέξανδρο, τον Κύρο και τον Σέλευκο Νικάτορα, ενώ στα νομίσματα απεικονίζονταν με την μορφή του Αλεξάνδρου. Προσπάθησε να εκφράσει την ύστατη ελληνική αντίσταση στον ρωμαϊκό επεκτατισμό. Ο ίδιος υποκίνησε την κοινωνική εξέγερση των ελληνικών πόλεων που βρίσκονταν υπό ρωμαϊκή κατοχή.

Οι πρώτες του εκστρατείες ήταν στην Κολχίδα και στην Κριμαία, τις οποίες προσάρτησε στο κράτος του. Αργότερα αποφάσισε να εκδιώξει τους Ρωμαίους από τη Μ. Ασία. Οι Ρωμαίοι, κατάφεραν να κυριαρχήσουν στη Μεγάλη Ελλάδα, να θέσουν υπό τον έλεγχο τους την Ελλάδα στα Βαλκάνια και να επεκταθούν στη Μικρά Ασία.¹²

---

¹² Β. Βλασίδης, *Πόντος*, 2006, σ. 20 - 23

2.2. Εποχή του Βυζαντίου

Οι Έλληνες του Πόντου κατά την άφιξή τους στην Ελλάδα και στον απόηχο της Γενοκτονίας, ήταν δικαιολογημένα ευαισθητοποιημένοι καθώς υπήρχε έντονη αμφισβήτηση της Ελληνικότητά τους από το γηγενή πληθυσμό. Ωστόσο, αυτό το φαινόμενο φαίνεται ότι προϋπήρχε της οθωμανικής υποταγής και βρίσκει τις ρίζες του στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους. Ο Ελληνικός κόσμος κατακερματισμένος και διασπασμένος αγωνιζόταν για την επιβίωση, αλλά και τη διατήρηση μιας εθνικής ταυτότητας και μίας συνέχειας στο χρόνο. Ωστόσο, η προσπάθεια αυτοπροσδιορισμού με βάση τα εθνικά χαρακτηριστικά αγηφούσε ή πολλές φορές αγνοούσε τι πραγματικά περιλάμβανε η Ελληνική ταυτότητα.

Οι Έλληνες του Πόντου κατοικούσαν στα πιο απομακρυσμένα σημεία εκείνης της περιοχής που ήταν γνωστή στους Έλληνες ως Πόντος, αυτή ήταν η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, ένα κράτος που κυβερνούσε η οικογένεια των Κομνηνών από την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1204. Σε αντίθεση με μεγάλο μέρος της ηπειρωτικής Ελλάδας, η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, ήταν μια πολύγλωσση, πολυεθνική πολιτεία, με εκτεταμένους πολιτιστικούς δεσμούς με την Αρμενία, τη Γεωργία και την Ανατολή. Σε μια εποχή που ο ελληνικός κόσμος διεκδικούσε την ελληνική ταυτότητα μέσω διανοουμένων όπως ο Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων, ο οποίος στο βυζαντινό προπύργιο του Μυστρά, υποστήριξε τη δημιουργία ενός παγανιστικού κράτους σύμφωνα με την Δημοκρατία του Πλάτωνα. Αυτό θα μπορούσε να είναι το κράτος της Τραπεζούντα, το οποίο ασχολούνταν πρωτίστως με την άμυνα του από τις επιθέσεις εξ ανατολών. Ήταν ένα ανατολικό μεσογειακό κράτος, ακατανόητο για όσους δεν είχαν αντίληψη του πολιτισμού και της γλώσσας των λαών που ζούσαν μέσα σε αυτό και γύρω από αυτό.¹³

---

¹³ www.vizantinaistorika.blogspot.com (Περιήγηση στις 25/5/22)

2.2.1. Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας

Η Αυτοκρατορία της ιδρύθηκε από τα αδέρφια Αλέξιο και Δαβίδ Κομνηνό και επέζησε επί 257 χρόνια. Τα δύο αδέλφια είχαν καταφύγει στη Θαμάρ, η οποία τους βοήθησε να κυριαρχήσουν στην περιοχή του Πόντου. Οι δύο τους έφτασαν στην Τραπεζούντα μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους το 1204. Την εποχή εκείνη ο Πόντος ήταν σημαντικός εμπορικός και πολιτικός σταθμός. Η Τραπεζούντα ήταν μια από τις ασφαλείς απολήξεις του περίφημου δρόμου του μεταξιού, οι νότιες απολήξεις του οποίου είχαν σε μεγάλο βαθμό αχρηστευτεί λόγω της ισλαμικό-τουρκικής επέκτασης. Επιπλέον, ο εμπορικός δρόμος από την Τραπεζούντα προς την Κριμαία και τη σκυθική ενδοχώρα, είχε τεράστια εμπορική σημασία λόγω των υψηλών τελωνειακών εσόδων.

Ο Πόντος βρισκόταν σε κομβικό σημείο με ιδιαίτερη πολιτική σημασία. Νοτιοανατολικά υπήρχε το κράτος των Περσών και τα κράτη των Νεοφώτιστων, στα δυτικά η Αρμενία και βόρεια η Γεωργία και ακόμα βορειότερα η Κριμαία. Στη συνέχεια εκτεινόταν απέραντες στέπες, που έφταναν μέχρι την περιοχή των Σλάβων και αυτή των Σουηδών. Το εμπόριο ήταν η κινητήρια δύναμη για την περιοχή και το σημαντικότερο μέσο απόκτησης πλούτου.¹⁴

---

¹⁴ Α. Παυλίδης, *Το Φροντιστήριο Τραπεζούντας (1900-1914) και η ιδεολογική κυριαρχία των Ελλήνων στον Πόντο*, 2004, σ. 146 - 147

2.2.2. Ποντοαρμενική Δημοκρατία

Οι Έλληνες του Πόντου, οι Αρμένιοι και οι Κούρδοι έθεσαν ζήτημα αυτοδιάθεσης από τον πρόεδρο των Η.Π.Α., Γούντροου Ουίλσον. Έτσι, εμφανίστηκαν αντάρτικα σώματα Ποντίων, Αρμενίων και Κούρδων, κυρίως λιποτάκτες του οθωμανικού στρατού. Τούρκοι εθνικιστές δημιούργησαν ξεχωριστά τουρκικά σώματα.

Οι Αρμένιοι ζήτησαν τη δημιουργία ανεξάρτητης Αρμενίας. Οι Έλληνες και οι Αρμένιοι υπέγραψαν την ίδρυσης Ποντοαρμενικής Ομοσπονδίας τον Ιανουάριο του '20, όμως το κράτος αυτό δεν δημιουργήθηκε ποτέ, καθώς συνάσπισε εναντίον του τους Τούρκους και Κούρδους εθνικιστές. Η ήττα των Αρμενίων από τον Κεμάλ και η συνθηκολόγησή τους το 1920 έδειξε ότι οι Έλληνες βρίσκονταν σε κίνδυνο.¹⁵

2.3. Οθωμανική Περίοδος

Μετά την πτώση της Τραπεζούντας οι Έλληνες του Πόντου υπέφεραν από σφαγές και εκτοπισμούς. Τον 17^ο και 18^ο αιώνα, περίπου 250.000 Πόντιοι Έλληνες εξισλαμίστηκαν δια της βίας ενώ άλλοι εγκατέλειψαν την περιοχή. Το διάστημα μετά από την οθωμανική κατάκτηση χαρακτηρίστηκε από μεταναστευτικά ρεύματα στη Ν. Ρωσία και στον Καύκασο.¹⁶

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο Ελληνισμός του Πόντου ζούσε την περίοδο αναγέννησής του. Η οικονομική και κοινωνική ανάκαμψη του Ποντιακού Ελληνισμού συνδυάστηκε με τη σημαντική δημογραφική άνοδο, η οποία έδινε και την μεγαλύτερη μάζα πληθυσμού που βοηθούσε στην επίτευξη μεγαλύτερης ελληνικής παρέμβασης.

Η αυτόνομη δημοκρατία του Πόντου περιλάμβανε την περιοχή της Σινώπης έως το ανατολικό άκρο του Ευξείνου Πόντου και είχε το έκταση 71.500 τχμ και 2.048.250 κατοίκους, από τους οποίους 697.000 ήταν Έλληνες Ορθόδοξοι. Οι κυριότερες πόλεις του Πόντου ήταν η Τραπεζούντα με 50.000 κατοίκους, από τους οποίους 15.000 ήταν Έλληνες, η Κερασούντα με 20.000 κατοίκους, από τους οποίους 12.000 ήταν Έλληνες, η Τρίπολη με 10.000 συνολικό πληθυσμό και 3.000 Έλληνες, τα Κοτύωρα με 12.000 πληθυσμό και με 6.000 Έλληνες, η Αμισός με 35.000, από τους οποίους 18.000 Έλληνες, η Σινώπη με 15.000, από τους οποίους 4.500 Έλληνες, η Νικόπολη με 1.500 Έλληνες, η Αργυρούπολη με 6.000 κατοίκους, από τους οποίους

2.500 Έλληνες και η Αμάσεια με 42.000, από τους οποίους 18.000 ήταν Έλληνες.¹⁷ Τέλος, στη νότια Ρωσία κατοικούσαν περίπου 150.000 Πόντιοι, που είχαν μετοικήσει εκεί μετά την άλωση της Τραπεζούντας το 1461 και το τέλος της Αυτοκρατορίας των Κομνηνών.

Η εμφάνιση του κινήματος των Νεότουρκων το 1908 αποτέλεσε μία κίνηση απόδοσης δικαιωμάτων στις μη μουσουλμανικές μειονότητες, η οποία σύντομα μετατράπηκε σε οργανωμένη ομάδα δίωξης κάθε τι χριστιανικού. Οι Αρμένιοι και Έλληνες αποτελούσαν τον στόχο των νεότουρκων. Οι πρώτοι άρχισαν να εκδιώκονται και να δολοφονούνται μαζικά από το 1915, οι δεύτεροι ένα χρόνο αργότερα.¹⁸

2.4. Το τέλος των Ελληνοποντίων

Η συστηματική εξόντωση του ελληνικού πληθυσμού του Πόντου χωρίζεται ιστορικά σε τρεις διαδοχικές φάσεις: Η πρώτη ξεκινά με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τελειώνει με την κατάληψη της Τραπεζούντας από τον Ρωσικό Στρατό (1914-1916), η δεύτερη τελειώνει με το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου Πόλεμου (1916-1918) και τέλος ολοκληρώνεται με την εφαρμογή του Συμφώνου για την Ανταλλαγή Πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας (1918-1923).

Μέχρι το 1923, από τους περίπου 700.000 Πόντιους Έλληνες που ζούσαν στη Μικρά Ασία στις αρχές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, 353.000 σκοτώθηκαν και σχεδόν όλοι οι υπόλοιποι είχαν ξεριζωθεί κατά τη διάρκεια της αναγκαστικής ανταλλαγής πληθυσμών που ακολούθησε. Αυτό ήταν το τέλος ενός από τους αρχαίους ελληνικούς πολιτισμούς στη Μικρά Ασία.

Ως συνέπεια της εσκεμμένης και συστηματικής πολιτικής εκτουρκισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπολογίζεται ότι περισσότεροι από 2,75 εκατομμύρια Αρμένιοι, Ασσύριοι και Έλληνες σφαγιάστηκαν ή υπήρξαν θύματα του «λευκού

---

¹⁷ Ο. Λαμψίδης, *Οι οικισμοί των Ελλήνων στο Μικρασιατικό Πόντο το 1920*, 1989, σ. 2 - 10

¹⁸ Ε. Παυλίδης, *Πως και γιατί εματαιώθη η Δημοκρατία του Πόντου*, σ. 23 - 31

θανάτου» των ασθενειών και της πείνας, αποτέλεσμα της διαδικασίας ρουτίνας των απελάσεων, της δουλείας των σκλάβων και των πορειών θανάτου.¹⁵

Στον Πόντο το κύμα μαζικών διώξεων ξεκίνησε με εκτοπίσεις το 1915. Η τουρκική ήττα στον Ρωσοτουρκικό πόλεμο αποδόθηκε σε μεγάλο βαθμό στους Έλληνες που υπηρέτησαν στον οθωμανικό στρατό. Κατά συνέπεια, όλοι οι στρατολογημένοι Πόντιοι αναγκάστηκαν να υπηρετήσουν στα τάγματα εργασίας. Ως αποτέλεσμα, πολλοί Έλληνες κατέφυγαν στα βουνά. Ως απάντηση στην επαρχία Giresun (Κερασούντα) κήκαν ολοσχερώς περίπου 88 χωριά μέσα σε τρεις μήνες. Οι Έλληνες της επαρχίας, που υπολογίζεται ότι ήταν περίπου 30.000, αναγκάστηκαν να βαδίσουν προς την Άγκυρα κατά τον βαρύ χειμώνα της Ανατολίας. Αναπόφευκτα το ένα τέταρτο από αυτούς πέθαναν καθ' οδόν.

Οι εκτοπίσεις συνεχίστηκαν ασταμάτητα ακόμη και όταν τα ρωσικά στρατεύματα εισήλθαν στην Τραπεζούντα στις αρχές του 1916. Με το πρόσχημα ότι οι Πόντιοι υποστήριζαν τους Ρώσους, μεγάλος αριθμός κατοίκων από τη Σινώπη και την Κερασούντα εκτοπίστηκε, ενώ οι γυναίκες εξισλαμίστηκαν βίαια. Οι διωγμοί, που εντάθηκαν με το διάταγμα του Δεκεμβρίου 1916 που διέταξε την εξορία όλων των ανδρών μεταξύ 18 και 40 ετών και τη μεταφορά γυναικών και παιδιών στα βάθη της Ανατολίας, οδήγησαν στη δημιουργία αντιστασιακών ομάδων από τους Πόντιους. Η εφαρμογή των μέτρων ξεκίνησε από τη Σαμψούντα. Στην επαρχία Αμασίας εκτοπίστηκαν 72.375 Έλληνες, επί συνόλου 136.768, εκ των οποίων το 70% πέθανε από κακουχίες.

Στον Άγιο Γεώργιο της Κερασούντας, 3.000 Έλληνες αιχμάλωτοι από τις οθωμανικές αρχές βρήκαν αργό θάνατο από πείνα και άλλες κακουχίες. Κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο εξορίστηκαν συνολικά 235.000 Πόντιοι, ενώ 80.000 μετανάστευσαν στη Ρωσία. Ταυτόχρονα, όμως, οι διωγμοί που υπέστησαν οι Έλληνες του ανατολικού Πόντου στην περιοχή της Τραπεζούντας, εντάθηκαν λιγότερο κυρίως λόγω της ικανότητας του επισκόπου Χρύσανθου να αλληλεπιδρά με τις τοπικές αρχές, αλλά και από το γεγονός ότι από τον Απρίλιο του 1916 η περιοχή κατελήφθη από τον Ρωσικό Στρατό. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του επισκόπου Τραπεζούντας, ο αριθμός των θυμάτων αυτών των πολιτικών ανερχόταν σε περίπου 100.000 για εκείνη την εποχή. Οι διαμαρτυρίες -κυρίως- Αυστριακών και Αμερικανών διπλωματών κατά της οθωμανικής κυβέρνησης ήταν συνεχείς. Μετά τη ρωσική συνθηκολόγηση και την

---

¹⁵ Β. Βλασίδης, *ό. π.*, σ. 53

αποχώρηση του ρωσικού στρατού από την περιοχή, οι διώξεις εντάθηκαν. Η άφιξη του Κεμάλ Ατατούρκ στην περιοχή τον Μάιο του 1919 και το ξέσπασμα του κινήματος των Νεότουρκων, σηματοδότησε τη συστηματική δράση αντικανονικών ομάδων εναντίον χριστιανικών πληθυσμών.

Στις 29 Μαΐου, ο Ατατούρκ ανέθεσε στην παράτυπη συμμορία του Τοπάλ Οσμάν να πραγματοποιήσει μαζικές επιχειρήσεις εναντίον του τοπικού πληθυσμού. Στο πλαίσιο αυτό, χιλιάδες Έλληνες σφαγιάστηκαν ή εκτοπίστηκαν από τη Σαμψούντα και 394 γύρω χωριά. Σχετικές αναφορές έχουν καταγραφεί από το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών, καθώς και από τον Πρέσβη των ΗΠΑ Χένρι Μοργκεντάου. Μεταξύ Φεβρουαρίου και Αυγούστου 1920 η Μπάφρα κάηκε, ενώ περίπου 6.000 Έλληνες που είχαν σπεύσει να βρουν καταφύγιο σε τοπικές εκκλησίες εξοντώθηκαν. Συνολικά, από τους 25.000 Έλληνες που ζουν στη Μπάφρα και τις γύρω περιοχές, το 90% δολοφονήθηκαν, ενώ οι υπόλοιποι εκτοπίστηκαν στην Ανατολία. Τον Σεπτέμβριο του 1921, ιερείς και προσωπικότητες του πνεύματος συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν σε θάνατο από τα λεγόμενα «Δικαστήρια της Ανεξαρτησίας» στην Αμάσεια. Ταυτόχρονα, νεαρά κορίτσια και αγόρια αφαιρούνταν με το ζόρι από τις οικογένειές τους και τα έδιναν στα χαρέμια των εύπορων Τούρκων.

Γ' Κεφάλαιο

Τα γεγονότα του 20^{ου} αιώνα

3.1. Γενοκτονία

Ως γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου αναφέρονται οι σφαγές και ο εκτοπισμούς εναντίον των Ελλήνων του Πόντου οι οποίες πραγματοποιήθηκαν από το κίνημα των Νεότουρκων από το 1914 έως το 1923. Οι επιζώντες αυτής της γενοκτονίας κατέφυγαν στον Άνω Πόντο και μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή στην Ελλάδα. Η γενοκτονία πραγματοποιήθηκε παράλληλα με γενοκτονίες εις βάρος και άλλων πληθυσμών, όπως των Αρμενίων και των Ασσυρίων.

Κατόπιν εισήγησης του Πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου, η Βουλή των Ελλήνων αναγνώρισε τη γενοκτονία το 1994 και ψήφισε την ανακήρυξη της 19ης Μαΐου ως «Ημέρας Μνήμης για τη Γενοκτονία των Ελλήνων στο Μικρασιατικό Πόντο». Το 1998 η Βουλή ψήφισε ομόφωνα την ανακήρυξη της 14ης Σεπτεμβρίου ως «ημέρα εθνικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων της Μικράς Ασίας από το Τουρκικό Κράτος». Ο διωγμός αναγνωρίζεται επίσημα από την Κύπρο, την Αρμενία, την Σουηδία, ορισμένες ομοσπονδιακές δημοκρατίες της Ρωσίας, εννέα πολιτείες των ΗΠΑ, Τζόρτζια, Μασαχουσέτη, Νιου Τζέρσεϊ, Νέα Υόρκη, Πενσυλβάνια, Νότια Καρολίνα, Ρόουντ Άιλαντ και Καλιφόρνια. Η Ποντιακή γενοκτονία έχει οριστεί από τη Διεθνή Ένωση Μελετητών Γενοκτονιών, ενώ έχει αναγνωριστεί και από αρκετές διεθνείς οργανώσεις και φορείς, όπως οι Ευρωπαίοι Δημοκράτες Φοιτητές. Τέλος, ψηφίσματα της Γερουσίας των ΗΠΑ κάνουν αναφορά σε γενοκτονία κατά Ελλήνων.¹⁶

---

¹⁶ Π. Ενεπεκίδης, *Γενοκτονία στον Εύξεινο Πόντο. Διπλωματικά έγγραφα από τη Βιέννη (1908-1918), 1996*, σ. 131-132.

3.2. Ιστορικό Πλαίσιο

Ο ελληνισμός του Πόντου είχε πετύχει σημαντική εμπορική, οικονομική, πνευματική ανάπτυξη καθώς και κοινωνική άνοδο και πληθυσμιακή αύξηση, που συνοδεύτηκε από την ίδρυση πολλών ιδρυμάτων. Από τις αρχές του 20ου αιώνα είχε ενταθεί η κρίση των θεσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με αποτέλεσμα αυτή να παρουσιάζει μία συνεχιζόμενη παρακμή. Μέσα σε όλη αυτή τη φθίνουσα πορεία της Σουλτανικής Ηγεμονίας επήλθε η έκρηξη του κινήματος των Νεοτούρκων το 1908, το οποίο οργανώθηκε από την πολιτική οργάνωση «Ένωση και Πρόοδος» που είχε υιοθετήσει δημοκρατικές αρχές. Ένα χρόνο μετά, ο Καταστατικός Χάρτης του 1876 καταργήθηκε και οι Νεότουρκοι στράφηκαν προς τον εθνικισμό. Τα εδάφη του Οθωμανικού κράτους είχαν μειωθεί κατά 40% και ο πληθυσμός της κατά 20%.

Με τη λήξη των βαλκανικών πολέμων το 1913 οι Οθωμανοί έχουν ουσιαστικά εκδιωχθεί από την Ευρώπη. Αυτό που τους απέμενε ήταν να λάβουν μέτρα για την επιβίωση του κράτους τους, κάτι που αποφάσισαν να υλοποιήσουν εκδιώκοντας τους μειονοτικούς πληθυσμούς ολόκληρης της Μικράς Ασίας δηλαδή τους χριστιανούς ελληνικής καταγωγής του Πόντου, της Ιωνίας και της Καππαδοκίας, Αρμένιους και Ασσυροχαλδαίους. Την πρόταση για τη βίαιη απομάκρυνση των Ποντίων από τις πατρογονικές τους εστίες προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας εισηγήθηκε ο στρατιωτικός σύμβουλος της αυτοκρατορίας, Γερμανός αντιστράτηγος Liman Von Sanders.²¹

---

²¹ G. Kritikos, *Motives for Compulsory Population Exchange in the Aftermath of the Greek-Turkish War (1922-1923)*, 1999, σ. 209 - 224.

3.2.1. Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος και η τουρκική πολιτική έναντι των χριστιανικών πληθυσμών

Στις 23 Ιανουαρίου 1913, μια ομάδα διακοσίων περίπου φανατικών Νεότουρκων, έχοντας επικεφαλής την αδίστακτη τριανδρία που αποτελούνταν από τους Ταλαάτ μπέη, Ενβέρ πασά και Τζεμάλ πασάς, εξαπολύει επίθεση εναντίον της έδρας της κυβέρνησης, δολοφονώντας τον υπουργό των Στρατιωτικών Νιαζήμ μπέη. Στη συνέχεια εξανάγκασε σε παραίτηση το μεγάλο βεζίρη Κιαμίλ πασά και ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας.

Η έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου το 1914 βρήκε την Τουρκία εξαρχής στο πλευρό των Γερμανών και απέναντι στην υπόλοιπη Ευρώπη. όπως χαρακτηριστικά τόνιζαν οι ίδιοι θεωρούσαν ότι ήταν η μοναδική ευκαιρία να λύσουν τα εσωτερικά προβλήματα της χώρας τους διορθώνοντας τα λάθη των τεσσάρων παρελθόντων αιώνων : Η επανόρθωση των λαθών φυσικά αναφερόταν στην εξόντωση των χριστιανικών πληθυσμών με τον πλέον ακραίο τρόπο όπως απέδειξε η ιστορία. Οι πληθυσμοί αυτοί αποτελούνταν κυρίως από αρμένιους και Έλληνες και έγιναν στόχος καθόσον διαχειρίζονταν το εμπόριο και την οικονομία των περιοχών στις οποίες ζούσαν

Το σχέδιο μπήκε σε εφαρμογή ξεκινώντας με επιστράτευση των ανδρών ηλικίας 20 έως 50 ετών με στόχο να αποδυναμώσουν τις ελληνικές και αρμενικές κοινότητες, στερώντας τες Από το πιο δυναμικό κομμάτι του γόνιμου ιστού τους. Παράλληλα έβαλαν σε εφαρμογή το άλλο τραγικό τους σχέδιο τα τάγματα εργασίας στα οποία χιλιάδες χριστιανοί πέρασαν μαρτυρικές στιγμές πολλές φορές χάνοντας τη ζωή τους από τις τραγικές συνθήκες οι οποίες επικρατούσαν.

Επίσημα διπλωματικά έγγραφα επιβεβαιώνουν καμία αμφιβολία τα γεγονότα αυτά : Από το Αϊβαλί, ο Έλληνας υποπρόξενος Τσερέπης, στις 10 Μαρτίου 1914 τηλεγραφεί στον υπουργό εξωτερικών Γεώργιο Στρέιτ: «Λαμβάνω την τιμήν να φέρω εις γνώσιν της υμετέρας εξοχότητος ότι ως φαίνεται, οι Τούρκοι συστηματικώς ήρξαντο φανατίζοντας τον μουσουλμανικόν λαόν κατά των χριστιανών δια παντοίων μέσων. Προς πίστωση των ανωτέρω φέρω παραδείγματα τινά. Προ τινών ημερών εν Δεκελί, ενώ οι κώδωνες της εκκλησίας εσήμαινον τον εσπερινόν, μουσουλμάνοι

πρόσφυγες επιθύρυσαν εις τον παρακείμενον Ισμαήλ, τον μαύρον καβάσην του ενταύθα Άγγλου υποπρόξενου:

«Αϊ! Γκιαούρηδες, ολίγαι είναι αι ημέραι σας».

Ενώ ο Πρέσβης Χένρυ Μοργκεντάου, έγραψε : «Οι Τούρκοι ποτέ δεν θα καταλάβουν ότι οι υποτελείς λαοί μπορεί να είναι οτιδήποτε άλλο εκτός από σκλάβοι. Απ' όλες αυτές τις ζωντανές υπάρξεις θεωρούσαν ως λιγότερο σημαντική εκείνη, που τους έμοιαζε περισσότερο. Ήταν γενική η αντίληψη ότι ένα άλογο ή μια καμήλα αξίζουν περισσότερο από έναν άνθρωπο.»

Εντύπωση προκαλούν οι αναφορές της Αυστριακής Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη στις 14 Ιουνίου 1914 προς του Υπουργείο Εξωτερικών της Βιέννης, τις οποίες παρουσίασε ο καθηγητής Πολυχρόνης Ενεπεκίδης στο βιβλίο του, «Γενοκτονία στον Εύξεινο Πόντο».

«Ο Έλλην πρεσβευτής (Πανάς) κρίνει την κατάσταση ως πολύ σοβαρή. Μου διάβασε τις αναφορές που έφτασαν από τα ελληνικά προξενεία στις πόλεις: Δαρδανέλλια, Ραιδεστό, Αϊβαλί, Βουρλά (Σμύρνης), που κατηγορούν τις τουρκικές αρχές για συνεργασία στους διωγμούς των Ελλήνων».

Ενώ από την Τραπεζούντα ο Αυστριακός πρέσβης Κβιατκόβκι αναφέρει, στις 14 Ιουνίου 1914, στον προϊστάμενο του υπουργό Μπέρτχολντ: «Ανθελληνικές διαδηλώσεις στην Τραπεζούντα». Και στις 16 Ιουνίου 1914, γίνεται σαφέστερος, λέγοντας: «Συνθήκες ζωής βιλαέτι Τραπεζούντος. Οι κυβερνώντες Νεότουρκοι στηρίζονται κατά ένα μέρος στους κρατικούς υπαλλήλους, στους χαμάληδες, στους αραμπατζήδες και στους καϊκτζήδες, που τους ανέχονται σιωπηρά για κάποιες καταχρήσεις και τους ευνοούν για την προπαγανδίστικη δραστηριότητα».

Η κήρυξη γενικής επιστράτευσης από τους Τούρκους στις 21 Ιουλίου του 1914 αφορούσε σε όλες τις εθνότητες της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Όλοι οι άνδρες ηλικίας από 18 έως 45 χρόνων είχαν περιθώριο έντεκα ημερών για να παρουσιαστούν στις μονάδες τους. Όσοι χριστιανοί ήθελαν να αποφύγουν την επιστράτευση μπορούσαν να καταβάλουν το ποσό των 45 τουρκικών λιρών γεγονός όμως που για τους περισσότερους χριστιανούς ήταν αδύνατον καθώς το ποσό ήταν υπέρογκο για την εποχή.

Ο φόβος των νεότουρκων ότι οι χριστιανοί θα δημιουργήσουν ομάδες στις μονάδες που θα κατατάσσονταν οδήγησε στην απομόνωση τους στα αμελε ταμπορού τα τάγματα εργασίας. Σε όλη αυτή τη διαδρομή μεταξύ Χαρτούπ και Διαρμπεκίρ, όπως γράφει ο ιστορικός Γ. Βαλαβάνης «εκατοντάδες άνθρωποι πέθαναν από την

εξάντληση, την ασιτία, τις αρρώστιες, τις κακουχίες και έμεναν άθαφτοι, τροφή στα όρνεα που ακολουθούσαν αυτή την πομπή, που σαν τέρμα της είχε το θάνατο. Όσοι κατάφεραν να ζήσουν τους έστελναν να εργασθούν 18 ώρες το εικοσιτετράωρο κάτω από τις χειρότερες συνθήκες, που δημιούργησε η βάνουση συμπεριφορά των βαθμοφόρων τούρκων, σπάζοντας πέτρες, ανοίγοντας δρόμους στα βουνά κάτω από οποιεσδήποτε καιρικές συνθήκες. Με ζέση, κρύο, χιόνια, βροχή, με στερήσεις, τις μολυσματικές ασθένειες να τους θερίζουν, οδηγώντας τους με μαθηματική ακρίβεια στο θάνατο».

Οι συνθήκες κράτησής τους ήταν κάτι περισσότερο από μαρτυρικές αφού τους έδιναν ελάχιστο φαγητό και νερό μία φορά την ημέρα και τους κακομεταχειρίζονταν με μοναδικό στόχο την ολοκληρωτική βιολογική τους εξόντωση.

Τα περίφημα τάγματα εργασίας ήταν ουσιαστικά τάγματα εξόντωσης όπως τα αντίστοιχα που εφαρμόστηκαν από τους ναζί στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο από όπου ελάχιστοι άνθρωποι κατάφεραν να βγουν ζωντανοί

Το σχέδιο περιλάμβανε επίσης συχνές τακτοποιήσεις ολόκληρων χωριών που συνήθως λάμβαναν χώρα το χειμώνα στις πιο δύσκολες καιρικές συνθήκες στο πλαίσιο ενός εθνικιστικού προγράμματος με προεξάρχον σύνθημα «η Τουρκία για τους Τούρκους».

Οι εκτοπισθέντες δεν μπορούσαν να έχουν μαζί τους τίποτα, ούτε ρούχα ούτε τρόφιμα σε μία πορεία πομπής ολόκληρων χωριών χωρίς προορισμό και με βέβαιο τέλος της διαδρομής το θάνατο και την εξόντωση.

Στόχος του αποτρόπαιου αυτού σχεδίου δεν ήταν μόνο ο εξευτελισμός των Ελλήνων αλλά και η κάμψη κάθε πιθανής Αντίστασης καθώς ήταν ήδη υπό προετοιμασία το σχέδιο για τη δεύτερη φάση της γενοκτονίας.¹⁷

---

¹⁷ Σ. Τανιμανιδης, *Γενοκτονία Ποντίων: Μνήμης εγκόλπιον*, σ. 64-72

3.2.2. Η δεύτερη φάση της ποντιακής γενοκτονίας

Το τέλος του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου και η παράλληλη ήττα της αντάντ άφησε ένα μικρό παράθυρο ελπίδας στους ελληνικούς πληθυσμούς του Πόντου οι οποίοι άρχισαν να πιστεύουν ψευδώς ότι τα βάσανά τους τελείωσαν.

Χιλιάδες εκτοπισμένοι επέστρεψαν στη γενέθλια γη τους ελπίζοντας να συνεχίσουν τη ζωή τους, όπου αντίκρισαν την καταστροφή και τις βιαιότητες που είχαν διαπράξει Τούρκοι.

Η ηρεμία δεν κράτησε για πολύ καθώς στις 19 Μαΐου ξεκινούν νέοι διωγμοί κατά του ποντιακού Ελληνισμού. Οι διωγμοί αυτοί χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη αγριότητα και βαρβαρότητα σε σχέση με τους προηγούμενους, γεγονός που οφείλεται στον εμπνευστή τους τον Μουσταφά Κεμάλ πασα γνήσιο τέκνο της τουρανικής Φυλής και θεωρίας

Οι σύμμαχοι Άγγλοι παρόλο που γνώριζαν τα όσα είχαν υποστεί οι Έλληνες του Πόντου δεν αντέδρασαν και έτσι ο στρατηγός Μουσταφά Κεμάλ ξεκίνησε το θηριώδες έργο του με τις ευλογίες των συμμάχων.

Ο Κεμάλ αποβιβάστηκε στην Σαμψούντα στις 19 Μαΐου 1919, ως απεσταλμένος της Οθωμανικής Κυβέρνησης, με το πρόσχημα της πάταξης των ληστοσυμμοριών των Μουσουλμάνων, που λυμαίνονταν την περιοχή δημιουργώντας προβλήματα στους Χριστιανούς, για να επιβάλει δήθεν την νομιμότητα.

Ο Κεμάλ παρουσιάζοντας ως πρόσχημα την αποτροπή δημιουργίας ποντιακού κράτους καταφέρνει να έχει τεράστια απήχηση στις μάζες των μουσουλμάνων. Χρησιμοποιώντας τους κοτζαμπάσηδες στα τζάμια καταφέρνει να φανατίζει το μουσουλμανικό όχλο και να αρχίσει να εκτελεί το εγκληματικό του σχέδιο. Αποφασίζει να συνεργαστεί με τις τουρκικές συμμορίες και τον επικεφαλής τους τον αδίστακτο Τοπάλ οσμάν.

Στη συνάντησή τους στην Χάβζα του Πόντου, τον χρήζει επικεφαλής του δολοφονικού τάγματος που απαρτιζόνταν από συμμορίες, ληστές και νέους θρασεείς αξιωματικούς. Του δίνει εντολή να αγωνισθεί να μην μείνει εσωτερικός, ή εξωτερικό εχθρός στην χώρα. Ο αιμοσταγής Τοπάλ Οσμάν τον διαβεβαιώνει: «μη στεναχωριέσαι Πασά μου θα προσφέρω τέτοιο θυμίαμα στους Ρωμιούς του Πόντου που θα πνιγούν σαν τις σφήκες στις σπηλιές» και αρχίζει έτσι με τις ευλογίες του Κεμάλ το δολοφονικό σε βάρος των Ελλήνων του Πόντου, έργο του. Ο ιστορικός Γ. Βαλαβάνης γράφει γι' αυτό «ότι τα θύματά του στον Πόντο υπολογίζονται σε

70.000». Παράλληλα, η ηγεσία του ΚΚΣΕ, με επικεφαλής τον Βλαδίμηρο Λένιν, που έχει ήδη επιβληθεί στη Ρωσία, στηρίζει τον Κεμάλ και το κίνημά του, παραχωρώντας σύγχρονο οπλισμό, αλλά και μεγάλων χρηματικά ποσά.

Έτσι, η ιστορία ζει τη δεύτερη φάση της Ποντιακής Γενοκτονίας και το δράμα εκατοντάδων ελλήνων του Πόντου, που στον τελικό απολογισμό, μαζί με αυτό της πρώτης φάσης είχε 353.000 αθώα θύματα, που μέχρι σήμερα 100 χρόνια μετά τον ξεριζωμό και την καταστροφή ζητούν δικαίωση από τη διεθνή κοινότητα.¹⁸

3.2.3. Α΄ και Β΄ Φάση

Το κύμα διώξεων ξεκίνησε με την μορφή εκτοπίσεων (1915). Η ήττα των Τούρκων στον ρωσοτουρκικό πόλεμο αποδόθηκε στους Έλληνες που υπηρετούσαν στον οθωμανικό στρατό. Σε αυτή τη φάση όλοι οι στρατολογημένοι Πόντιοι εξαναγκάστηκαν σε στρατολόγηση στα τάγματα εργασίας και πολλοί από αυτούς κατέφυγαν στα βουνά.

Ακόμα και την εποχή που τα Ρωσικά στρατεύματα εισήλθαν στην Τραπεζούντα (αρχές του 1916), οι εκτοπίσεις συνεχίζονταν ασταμάτητα και με τη δικαιολογία πως οι Πόντιοι υποστήριζαν τους Ρώσους μεγάλος αριθμός κατοίκων από τις περιοχές της Σινώπης και της Κερασούντας εκτοπίστηκαν στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας.

Οι διώξεις εντάθηκαν με την έκδοση διατάγματος που προέβλεπε την εξορία όλων των ανδρών από 18 - 40 ετών και τη μεταφορά των γυναικόπαιδων στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Πολλοί Πόντιοι θέλησαν να αντισταθούν οργανώνοντας αντάρτικα εναντίον του τακτικού στρατού.

Στην Κερασούντα είχαν συγκεντρωθεί 3.000 Έλληνες, οι οποίοι βρήκαν αργό θάνατο. Κατά τον Α' Παγκοσμίου Πολέμου εξορίστηκαν 235.000 Πόντιοι, 80.000 από αυτούς μετανάστευσαν στη Ρωσία. Λιγότερο έντονες ήταν οι διώξεις που υπέστησαν, οι Έλληνες του ανατολικού Πόντου λόγω της ικανότητας του μητροπολίτη Χρύσανθου να συνδιαλλάσσεται με τις τοπικές αρχές. Η ανατροπή του τσάρου και η επικράτηση των μπολσεβίκων φέρνει προς υπογραφή τη συνθήκη Μπρεστ - Λιτόφσκ, σύμφωνα με την οποία οι σοβιετικοί σταματούσαν την εμπλοκή τους στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, συνομολογούσαν ειρήνη με τις Κεντρικές Δυνάμεις

---

¹⁸ Σ. Τανιμανιδης, *ό. π.*, σ. 64-72

και αποχωρούσαν από τα προηγουμένως καταληφθέντα εδάφη του Ανατολικού Πόντου. Ο Ρωσικός στρατός ολοκλήρωσε την αποχώρησή του το Φεβρουάριο αυτή η αποχώρηση οδήγησε σε έξαρση των βιαιοπραγιών από τους Τούρκους σε βάρος των απροστάτευτων χριστιανικών πληθυσμών. Ο εξοπλισμός των Σοβιετικών περιήλθε στα χέρια των ατάκτων Οθωμανών. Από το 1914 -1918 πάνω από 230.000 Πόντιοι έχασαν τη ζωή τους.

Οι διαμαρτυρίες κατά της οθωμανικής κυβέρνησης όμως δεν έπαψαν ούτε από τους από Αυστριακούς ούτε από τους Αμερικανούς διπλωμάτες. Έτσι, μετά την Ανακωχή του Μούδρου στις 30 Οκτωβρίου 1918, εκδόθηκε σουλτανικό διάταγμα που χορηγούσε αμνηστία στους Πόντιους αντάρτες, οι οποίοι κλήθηκαν να παραδώσουν τα όπλα τους και να επιστρέψουν στις εστίες τους. Όμως, οι περισσότεροι είτε δολοφονήθηκαν είτε φυλακίστηκαν.¹⁹

3.2.4. Γ΄ Φάση

Οι διώξεις εντάθηκαν μετά την συνθηκολόγηση της Ρωσίας και την απόσυρση του ρωσικού στρατού. Ο ερχομός του Κεμάλ, τον Μάιο του 1919, στην περιοχή και η έξαρση του κινήματός του ενέτεινε τη δράση των ατάκτων ομάδων.

Ο Κεμάλ ανέθεσε στον τσέτη Τοπάλ Οσμάν τη διενέργεια μαζικών επιχειρήσεων κατά του τοπικού πληθυσμού. Σε αυτό το πλαίσιο, πραγματοποιήθηκαν οι σφαγές και οι εκτοπίσεις των Ελλήνων στη Σαμψούντα και σε 394 χωριά. Σχετικές αναφορές έχουν καταγραφεί από το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών και από τον Αμερικανό πρέσβη Χένρυ Μοργκεντάου.

Από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Αυγούστο του 1920 πραγματοποιήθηκε η πυρπόληση της Μπάφρας και η μαζική εξόντωση των 6.000 Ελλήνων που είχαν σπεύσει να βρουν προστασία. Από τους 25.000 Έλληνες που ζούσαν στις περιοχές της Μπάφρας και του Ααζάμ, το 90% δολοφονήθηκε, ενώ από τους υπόλοιπους, οι περισσότεροι εκτοπίστηκαν.

Οι προσωπικότητες του πνεύματος, συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν σε θάνατο από τα λεγόμενα «Δικαστήρια της Ανεξαρτησίας» στην Αμάσεια, τον Σεπτέμβριο του 1921. Ταυτόχρονα, σημειώνονταν εξαναγκαστικές αποσπάσεις νέων

---

¹⁹ www.iefimerida.gr (Περιήγηση στις 15/5/22)

κοριτσιών και αγοριών από τις οικογένειές του, τα οποία δίνονταν για τα χαρέμια των εύπορων Τούρκων.²⁰

3.3. Ελληνοτουρκική Ανταλλαγή πληθυσμών (1923)

Ως αποτέλεσμα του Τουρκικού Πολέμου Ανεξαρτησίας υπήρξε η ανταλλαγή των πληθυσμών, όπου μετά την είσοδο Μετά του Κεμάλ στη Σμύρνη, υπογράφηκε επίσημη συνθήκη ειρήνης με την Ελλάδα. Η οριστική αναχώρηση των κατοχικών συμμαχικών δυνάμεων σηματοδοτήθηκε με την παράδοση της Κωνσταντινούπολης στις αρχές του 1923, στους Εθνικιστές.

Η ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας ανακοινώθηκε στις 29 Οκτωβρίου 1923 από τη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση, η Δημοκρατία αυτή θα αποτελούσε ένα κράτος το οποίο θα περιελάμβανε το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών που είχε διεκδικήσει ο Κεμάλ Ατατούρκ στο Εθνικό Σύμφωνο του 1920.

Το κόμμα του Κεμάλ ανέλαβε την κυβέρνηση του κράτους. Το τέλος όμως του Πολέμου της Ανεξαρτησίας έφερε νέα διοίκηση στην περιοχή, αλλά και δημογραφικά προβλήματα που προέκυψαν από την αναδιάρθρωση των πόλεων, πολλές από τις οποίες είχαν εγκαταλειφθεί. Σε αυτή την εγκατάλειψη είχε συμβάλει τόσο η ελληνική κατοχή όσο και η άμυνα των Τούρκων.²⁶

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι διπλασίασαν τον πληθυσμό της Ελλάδας. Με αυτό τον πληθυσμό που προστέθηκε αυξήθηκε η αναλογία των μειονοτήτων στην Ελλάδα κατά 13%, και μετά το τέλος του Α΄ ΠΠ κατά 20%, όπου το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού αυτού ήταν Μουσουλμάνοι. Οι ελληνικές αρχές αποφάσισαν να απελάσουν χιλιάδες Μουσουλμάνους από την περιοχή της Τσαμουριάς, μαζί με πολλούς άλλους από τη Λάρισα, Δράμα, Σέρρες κ.λ.π.

Από το 1923 έως το 1930, η είσοδος των προσφύγων στην Τουρκία θα άλλαζε δραματικά την κοινωνία. Έως το 1927 οι Τούρκοι είχαν τοποθετήσει στην περιφέρεια της Προύσας μόνο 32.315 άτομα από την Ελλάδα.²¹

---

²⁰ M. Erden, *Η ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών τη δεκαετία του 1920 και οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της στη ζωή στην Ανατολία*, 2004, σ. 261 – 182

²¹ Y. Girssoy, *Οι επιπτώσεις της ανταλλαγής πληθυσμού στα Ελληνικά και τα Τουρκικά πολιτικά καθεστώτα την δεκαετία του 1930*, 2008, σ. 95 - 115

Οι Έλληνες οι οποίοι εκδιώχθηκαν από τη Μικρά Ασία μετά το 1922 καθώς και οι απόγονοί τους δημιούργησαν μια προσφυγική ταυτότητα η οποία χρησίμευσε ως στρατηγική επιλογή χρησίμευσε στην αντιμετώπιση του τραύματος του αναγκαστικού εκτοπισμού. Η ανάμνηση «των χαμένων πατρίδων» έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην καθιέρωση ενός ιδιαίτερου καθεστώτος ως προσφυγικής ομάδας σε έναν πληθυσμό με την ίδια γλώσσα και θρησκεία.

Τα ταξίδια μεταξύ ιστορικών περιόδων, καταστάσεων και τόπων απαιτούν την ανάλογη ερμηνεία για τη αποτύπωση μιας ουσιαστικής εμπειρίας. Οι αναμνήσεις ευνόησαν τη μετάφραση, τη μετουσίωση του ταξιδιού των προσφύγων και έδωσαν μορφή στη φανταστική κοινότητα των Μικρασιατών (Έλληνες της Μικράς Ασίας). Η επίδραση της μνήμης έχει βοηθήσει τους πρόσφυγες στην οικοδόμηση μιας κοινής δημόσιας και ιδιωτικής ταυτότητας.

Οι πρόσφυγες χρησιμοποίησαν την καταστροφή της τραυματικής μετανάστευσης για να δώσουν συναισθηματική νομιμοποίηση στην ύπαρξή τους ως λαός. Χρησιμοποιώντας τη μνήμη ως εργαλείο, αυτός ο εκτοπισμένος πληθυσμός δημιούργησε μια «φανταστική κοινότητα» Μικρασιατών προσκολλημένων σε αξιοσημείωτα και αναβαθμισμένα μέρη της πατρίδας τους - τον χαμένο παράδεισο της Ανατολίας. Μόλις αναπαραχθούν σε τέχνη και τεχνούργημα, τα απομνημονευμένα μέρη και η «φανταστική κοινότητα» θα μπορούσαν να διαμορφωθούν, να προσαρμοστούν και να μεταμορφωθούν για να δώσουν νόημα στην κοινωνική ζωή στη νέα τοποθεσία, την Ελλάδα. Η υπογράμμιση της Ανατολίας ενισχύει τη σημασία των πραγματικών και ιδανικών αναμνήσεων για τη διεκδίκηση μιας πατρίδας και τη δημιουργία μιας κοινωνικής ταυτότητας ως λαού.

Οι αναμνήσεις που συνόδευαν εύπορες, κυρίως, οικογένειες με άνετες ζωές έχουν χρησιμοποιηθεί για να τονίσουν τη διαφορά μεταξύ του παρελθόντος πλούτου τους στην Ανατολία και τη στέρηση που υπέστησαν ως εξαθλιωμένα θύματα της «εθνοκάθαρσης». Πολλοί Μικρασιάτες πρόσφυγες διέφυγαν από την πατρίδα τους έχοντας μόνο αναμνήσεις από την προηγούμενη ζωή τους. Αναφορές, όπως αυτές της καύσης της Σμύρνης και των συνωστισμένων, σε προσφυγικά πλοία και σε καταυλισμούς στην Ελλάδα, ώθησαν τη διεθνή κοινότητα να συνδράμει με ανθρωπιστική βοήθεια.

Επί του παρόντος, η μνήμη ενισχύεται με οπτικές αναπαραστάσεις, όπως εκθέσεις σε μουσεία, εικονίσματα και ιερά κειμήλια από τη Μικρά Ασία σε

εκκλησίες, σε λευκώματα φωτογραφιών και εκθέσεις φιλμ και φωτογραφιών σε χώρους πολιτισμού και σε περιοχές που έχουν εγκατασταθεί πρόσφυγες. Αυτές οι εικόνες συνεχίζουν να διαδίδουν τις μηνύες που χρησιμεύουν στην κατασκευή μιας ξεχωριστής προσφυγικής ταυτότητας.

Η προσφυγική εμπειρία και η δόμηση ταυτότητας από τους Μικρασιάτες Έλληνες αξίζει ιδιαίτερης προσοχής. Αν και από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 εκδιώχθηκαν βίαια από την πατρίδα τους, ωστόσο έχουν επιβιώσει ως κοινότητα με την ίδια γλώσσα και θρησκεία. Μπορούμε να παρακολουθήσουμε την διατήρηση και την παραγωγή της ταυτότητας των Μικρασιατών μέσα από τέσσερις γενιές.

Οι Μικρασιάτες Έλληνες ήταν απλώς μια ομάδα προσφύγων στα Βαλκάνια το πρώτο τέταρτο του εικοστού αιώνα. Πράγματι, από τότε που η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να παρακμάζει τον δέκατο όγδοο αιώνα, και ειδικά κατά την εδαφική της κατάρρευση τον δέκατο ένατο και τις αρχές του εικοστού αιώνα, πολλές ομάδες προσφύγων, τόσο μουσουλμάνοι όσο και χριστιανοί, τράπηκαν σε φυγή για επιζητώντας ένα καλύτερο μέλλον και θέλοντας να αποφύγουν την εντεινόμενη καταστολή.

Υπό την Οθωμανική κυριαρχία οι διάφορες γλωσσικές, εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες ζούσαν αναμειγμένες, συχνά είχαν τη δική τους κοινοτική διοικητική δικαιοδοσία ανά μιλέτ, όλα αυτά όμως υπό τον έλεγχο της κεντρικής κυβέρνησης της Αυτοκρατορίας. Κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα, τα εθνικά κινήματα έθεσαν τις βάσεις για το διαμελισμό και την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το κίνημα εθνικής ανεξαρτησίας στην Ελλάδα προκάλεσε μεγάλο ξεριζωμό των τοπικών πληθυσμών. Ένα διάσημο περιστατικό που κινητοποίησε τη δυτικοευρωπαϊκή υποστήριξη για την ελληνική επανάσταση ήταν η σφαγή της Χίου. Ο απολογισμός ήταν περίπου 20.000 νεκροί, κυρίως άνδρες και η υποδούλωση άλλων 40.000 ανθρώπων, κυρίως γυναικόπαιδων. Μερικές χιλιάδες Χιώτες διέφυγαν και ίδρυσαν προσφυγικές κοινότητες στο Λονδίνο, την Τεργέστη και τη Μασσαλία. Το ελληνικό εθνικό κίνημα ήταν το πρώτο, το 1830, το οποίο πέτυχε την πλήρη ανεξαρτησία και τη συγκρότηση του Βασιλείου της Ελλάδας.

Κατά την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, στην ηπειρωτική Ευρώπη μόνο η ανατολική Θράκη ήταν ακόμα Οθωμανική. Η Ρωσική και η Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία είχαν αυξήσει τα εδάφη τους σε βάρος των Οθωμανών. Αρκετούς αιώνες πριν από αυτές τις μεταβολές, επί κυριαρχίας εδαφών,

οι πρόσφυγες είχαν μετακινηθεί στα Βαλκάνια. Το 1690, για παράδειγμα, ο Σέρβος Πατριάρχης οδήγησε δεκάδες χιλιάδες Ορθόδοξους Χριστιανούς βόρεια στην αυστριακή επικράτεια. Δύο αιώνες αργότερα η δημιουργία Βουλγαρικού κράτους με την υποστήριξη Ρωσικών στρατευμάτων εκδίωξε Μουσουλμανικούς πληθυσμούς νότια και δυτικά στην Ανατολία και τη Μακεδονία. Τέτοιες άτακτες μεταναστευτικές ροές, υπό τον φόβο νέων αιματηρών γεγονότων, εμφανίστηκαν ξανά μετά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και τις Βαλκανικές Συγκρούσεις του 1912-1913.

Με τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων το 1914, η Ελλάδα είχε πληθυσμό 2,6 εκατομμύρια γηγενών και επιπλέον 157.000 προσφύγων. Οι απελάσεις 150.000 ανθρώπων από τις δυτικές ακτές της Τουρκίας και η εσωτερική μετακίνηση άλλων 50.000 δημιούργησαν συνθήκες πίεσης προς τις ελληνικές κυβερνήσεις για το προσφυγικό ζήτημα, το οποίο η Οθωμανική Αυτοκρατορία το διαχειριζόταν ως διαπραγματευτικό όπλο με επιδίωξη τη σύναψη μιας συμφωνίας με την Ελλάδα υπό ευνοϊκούς όρους. Σε αυτούς τους προσφυγικούς πληθυσμούς περιλαμβάνονταν και άνθρωποι οι οποίοι δεν είχαν καμία άμεση σχέση με τα γεγονότα των Βαλκανικών Πολέμων. Στη μελέτη του, ο Marrus υποστηρίζει ότι η συνθήκη που επέβαλλε τον ξεριζωμό ειρηνικών πληθυσμών έδειξε ξεκάθαρα ότι ο στόχος ήταν η εξάλειψη των μειονοτικών ομάδων.

Οι μετακινήσεις των πληθυσμών σταμάτησαν με το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου το 1914. Ωστόσο, οι πρόσφυγες συνέχισαν να μετακινούνται στην περιοχή των Βαλκανίων καθώς τα νέα κράτη προσπαθούσαν να επιτύχουν εθνική συνοχή, να απαλλαγούν από τις μειονότητες και να προσαρτήσουν εδάφη.

Οι έννοιες της Μεγάλης Ιδέας των Ελλήνων και του σύγχρονου τουρκικού κράτους του Ατατούρκ, καθώς και ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και ο εθνικισμός, προκάλεσαν πρόσθετη μεγάλη κλίμακας μετατόπιση πληθυσμών. Η «Μεγάλη Ιδέα», ήταν το όνειρο της επανίδρυσης ενός Ελληνικού Βασιλείου που θα περιλάμβανε όλη την επικράτεια που προηγουμένως ήταν μέρος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι Έλληνες θεωρούσαν αναπόφευκτη την ανάκτηση της πρωτεύουσας του Βυζαντίου και της μητρόπολης της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, της Κωνσταντινούπολης, όπου ζούσαν ακόμη πολλοί μορφωμένοι, πλούσιοι και ισχυροί Έλληνες. Αυτή η εθνικιστική επιθυμία να επεκταθεί η ελληνική επικράτεια ώστε να εγκολπώσει όλους τους Έλληνες, συμπεριλαμβανομένων των εκατομμυρίων που ζούσαν στη Μικρά Ασία, έφερε την Ελλάδα σε άμεση σύγκρουση με την Τουρκία.

3.4. Εγκατάσταση Προσφύγων στην Ελλάδα

Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών προέκυψε ένα κύμα προσφύγων το οποίο ακολούθησε τους λοιπούς ανταλλάξιμους από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη πληθυσμούς και εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα ενώ ένα μέρος προσφύγων κατέφυγε στη Σοβιετική Ένωση και την Αμερική. Οι συνθήκες όμως του ταξιδιού και της κράτησης στις καραντίνες των κέντρων ελέγχου οδήγησε στην απώλεια χιλιάδων ατόμων.

Η προβληματική απόδοση των περιουσιών των ανταλλάξιμων Μουσουλμάνων και η υπογραφή της Ελληνο-Τουρκικής συνθήκης της Άγκυρας το 1930, η οποία παρέδιδε οριστικά την κυριότητα των περιουσιών των Ποντίων και Μικρασιατών στο τουρκικό κράτος, αναίρεσε σταδιακά την φιλοβενιζελική στάση των προσφύγων. Ο ίδιος ο Βενιζέλος πρότεινε τον Κεμάλ ως υποψήφιο για το Νόμπελ ειρήνης. Από την πλευρά του, αρχικά το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος και αργότερα το ΚΚΕ δεν μπόρεσε να αντιληφθεί την πραγματικότητα των προσφύγων. Η ιδεολογική του ορθοδοξία και μια μερική άποψη γύρω από την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν κατάφερε να αναγνωρίσει τις ιδιαιτερότητες των προσφύγων.

Η οποιαδήποτε αναφορά για τα γεγονότα της γενοκτονίας ή του προσφυγικού απουσίαζε από την επίσημη ιστοριογραφία μέχρι το 1980. Ο φόβος από τον ελλαδικό πολιτισμό για την εξάπλωση του κουμμουνισμού επέφερε την επι δύο δεκαετίες αποξένωση των προσφύγων ιδιαίτερα αυτών που προέρχονταν από τη Σοβιετική Ένωση.

Οι πρόσφυγες αντιμετωπίστηκαν πολύ σκληρά από τους ντόπιους Ελλαδίτες. Οι πρόσφυγες σε όλη την Ελλάδα έγιναν θύματα ρατσιστικών και εγκληματικών ενεργειών λόγω προβλημάτων οικονομικής, ιδεολογικής και πολιτισμικής φύσης. Η πρώτη δεκαετία εγκατάστασης των προσφύγων χαρακτηρίστηκε από πυρπολήσεις συνοικιών, δια της βίας εξώσεις από σπίτια και αποκλεισμό τους από τις οικονομικές δραστηριότητες. Ο ρατσισμός συνεχίστηκε μέσω των περίφημων ανεκδότην γελοιοποίησης των Ποντίων.²²

---

²² Γ. Μαυρογορδάτος, *Κοινωνικοί Συνασπισμοί και Κομματικές Στρατηγικές στην Ελλάδα 1922-1936*, 1983, σ. 193

3.5. Θύματα και Διεθνής αναγνώριση

Η ΕΕ ορθώς αναγνώρισε τη Γενοκτονία των Αρμενίων και με αυτόν τον τρόπο σεβάστηκε την ιστορική αλήθεια και απέτισε φόρο τιμής στα θύματα. Οι Νεότουρκοι δεν διέπραξαν μόνο γενοκτονία κατά των Αρμενίων, αλλά και κατά των Ελλήνων του Πόντου.

Περίπου 353.000 Έλληνες του Πόντου έπεσαν θύματα τουρκικών θηριωδιών και σκοτώθηκαν σε μια φρικτή γενοκτονία από το 1916 έως το 1923. Οι αλησμόνητες πατρίδες του Πόντου γνώρισαν τη φρικτή γενοκτονία, και τον ξεριζωμό και την εξόντωση κάθε ίχνους του ελληνικού χριστιανισμού.

Είναι καθήκον όλων μας να αγωνιστούμε για τη διεθνή αναγνώριση της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, προκειμένου να ενισχύσουμε την ιστορική μνήμη: η αναγνώριση της γενοκτονίας είναι μια συμβολική πράξη για την αποτροπή επανάληψης τέτοιων εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας στο μέλλον. Η ΕΕ λοιπόν έχει καθήκον να αναγνωρίσει άμεσα τη γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.

Ταυτόχρονα, η ΕΕ πρέπει να καλέσει την Τουρκία να αναγνωρίσει τις γενοκτονίες που διέπραξαν οι Νεότουρκοι. Η απονομή της δικαιοσύνης ξεκινά με την αναγνώριση της γενοκτονίας και είναι επιτακτική ανάγκη η Τουρκία να αναγνωρίσει την ιστορική αλήθεια.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, θα πει η Επιτροπή:

1. Πότε θα προχωρήσει άμεσα στην αναγνώριση της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου;
2. Πώς θα ασκήσει πίεση στην Τουρκία να αναγνωρίσει τις γενοκτονίες των Αρμενίων και των Ελλήνων του Πόντου;²³

---

²³ Κ. Φωτιάδης, Μ. Χαραλαμπίδης, *Πόντιοι: Δικαίωμα στη μνήμη*, 1987, σ. 182 - 190

Δ' Κεφάλαιο

Τουρκικός εθνικισμός

4.1. Ιστορία τουρκικού εθνικισμού

Ο Τουρκικός εθνικισμός εξελίχθηκε από τα μέσα του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα καθιερώθηκε ως πολιτική γραμμή από τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ

Οι ρίζες του εντοπίζονται στις δεκαετίες 1860-70 όταν έγινε σαφής η αποτυχία της πολιτικής «Τανζιμάτ». Οι ελίτ του κράτους και του Τανζιμάτ υποστήριζαν τον Οθωμανισμό, δηλ. τη διατήρηση της πολυεθνικής αυτοκρατορίας και απέκλειαν κινήματα υπέρ του Ισλάμ. Σημαντικό μέρος των πόρων του κράτους ξοδεύονταν για να ανασταλούν τα εθνικά κινήματα των μη-μουσουλμάνων στα Βαλκάνια, πιστεύοντας ότι διαφορετικά θα καταρρεύσει η αυτοκρατορία. Οι Νεότουρκοι δεν ήθελαν αυτή την πολιτική και προσπάθησαν να προωθήσουν μια νέα ταυτότητα. Ισχυρίζονταν ότι οι μουσουλμάνοι παραμελούνται για χάρη των μη-μουσουλμάνων και προσπάθησαν να κάνουν μια σύνθεση του μοντερνισμού με το Ισλάμ. Η Ισλαμική κοινότητα γινόταν αντιληπτή ως ένα σύγχρονο έθνος.

Περί το 1878 το καθεστώς του Τανζιμάτ είχε καταρρεύσει πλήρως, ενώ είχε αυξηθεί ο μουσουλμανικός πληθυσμός της αυτοκρατορίας. Το Ισλάμ θεωρείτο παράγοντας εθνικής ενότητας. Τότε το Ισλάμ έγινε αντιληπτό ως ένα είδος πρωτοεθνικισμού. Αυτό έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη του πολιτικού εθνικισμού με τη μορφή του Παν-ισλαμισμού. Σ' αυτό το κίνημα υπήρξε αντίδραση κυρίως από αραβιστές που διακήρυσσαν την σπουδαιότητα της αραβικής γλώσσας.

Μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων (1908), εμφανίστηκαν διάφορα πολιτικά, κοινωνικά και πολιτιστικά ρεύματα. Τουρκιστές και Ισλαμιστές εμφανίζονταν σαν δύο ξεχωριστά ρεύματα. Η διαφορά τους ήταν στην προτεραιότητα που έδιναν στην "τουρκικότητα" και στο Ισλάμ.

Κατά άλλη άποψη, ο Τουρκικός εθνικισμός αναπτύχθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα ως αντίδραση στους αγώνες Ελλήνων, Βουλγάρων, Σέρβων και άλλων βαλκανικών λαών για ανεξαρτησία από την Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Εκατομμύρια μουσουλμάνοι διώχθηκαν από τα εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Στην Οθωμανική αυτοκρατορία, οι μουσουλμάνοι απολάμβαναν όλοι τα ίδια δικαιώματα, ως μέλη της Ισλαμικής Ούμμης. Σύμφωνα με τις διδαχές του Κορανίου, σε μια πολιτεία έπρεπε όλοι οι μουσουλμάνοι να είναι ισότιμοι ανεξαρτήτως καταγωγής, γλώσσας, κουλτούρας ή πολιτικών πεποιθήσεων. Από την άλλη, οι χριστιανοί απολάμβαναν ατομική και κοινοτική αυτονομία με το σύστημα των μιλλιέτ.

Το 1922, η Ελλάδα είχε κατακτήσει την Σμύρνη και εισέβαλε από τα δυτικά σύνορα. Η εισβολή δεν συνάντησε αντίσταση από τον Σουλτάνο, όμως ο νεαρός Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ κατάφερε να ξεσηκώσει τον λαό. Οι εθνικιστές είχαν να αντιμετωπίσουν την νεοσύστατη Αρμενική Δημοκρατία καθώς και τον Σουλτάνο στην Κωνσταντινούπολη. Με την διακοπή της βοήθειας των συμμάχων προς τους Έλληνες, και την βοήθεια της Σοβιετικής Ένωσης, κατάφεραν να εκδιώξουν τους Έλληνες. Οι Τούρκοι αποκαλούν τα γεγονότα ως πόλεμος της Ανεξαρτησίας ενώ οι Έλληνες ως Μικρασιατική καταστροφή.²⁴

4.2. Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ

Ο Ατατούρκ ήταν Τούρκος εθνικιστής ηγέτης και ιδρυτής και πρώτος πρόεδρος της Δημοκρατίας της Τουρκίας. Ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ γεννήθηκε το 1881 στη Θεσσαλονίκη (σημερινή Θεσσαλονίκη) στην τότε Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο πατέρας του ήταν ανήλικος υπάλληλος και αργότερα έμπορος ξυλείας. Όταν ο Ατατούρκ ήταν 12 ετών, στάλθηκε στη στρατιωτική σχολή και στη συνέχεια στη στρατιωτική ακαδημία στην Κωνσταντινούπολη, αποφοιτώντας το 1905. Το 1911 υπηρέτησε κατά των Ιταλών στη Λιβύη και στη συνέχεια στους Βαλκανικούς Πολέμους (1912 - 1913). Έκανε τη στρατιωτική του φήμη αποκρούοντας την εισβολή των Συμμάχων στα Δαρδανέλια το 1915.

Τον Μάιο του 1919, ο Ατατούρκ ξεκίνησε μια εθνικιστική επανάσταση στην Ανατολία, οργανώνοντας αντίσταση στην ειρηνευτική διευθέτηση που επιβλήθηκε στην Τουρκία από τους νικητές Συμμάχους. Αυτό επικεντρώθηκε ιδιαίτερα στην αντίσταση στις ελληνικές προσπάθειες να καταλάβει τη Σμύρνη και την ενδοχώρα της. Η νίκη επί των Ελλήνων του έδωσε τη δυνατότητα να εξασφαλίσει την αναθεώρηση της ειρηνευτικής διευθέτησης στη Συνθήκη της Λωζάνης. Το 1921, ο

---

²⁴ P. Hugh, *The struggle for hegemony in Turkey: Turkish nationalism as a contemporary force*, 1999, σ. 15 - 31

Ατατούρκ εγκαθίδρυσε μια προσωρινή κυβέρνηση στην Άγκυρα. Το επόμενο έτος το Οθωμανικό Σουλτανάτο καταργήθηκε επίσημα και, το 1923, η Τουρκία έγινε κοσμική δημοκρατία με πρόεδρο τον Ατατούρκ. Καθιέρωσε ένα ενιαίο κομματικό καθεστώς που κράτησε σχεδόν χωρίς διακοπή μέχρι το 1945.

Ξεκίνησε ένα πρόγραμμα επαναστατικών κοινωνικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων για τον εκσυγχρονισμό της Τουρκίας. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις περιελάμβαναν τη χειραφέτηση των γυναικών, την κατάργηση όλων των ισλαμικών θεσμών και την εισαγωγή δυτικών νομικών κωδίκων, ενδυμάτων, ημερολογίου και αλφαβήτου, αντικαθιστώντας την αραβική γραφή με μια λατινική. Στο εξωτερικό ακολούθησε πολιτική ουδετερότητας, δημιουργώντας φιλικές σχέσεις με τους γείτονες της Τουρκίας. Το 1935, όταν εισήχθησαν τα επώνυμα στην Τουρκία, του δόθηκε το όνομα Atatürk, που σημαίνει «πατέρας των Τούρκων». Πέθανε στις 10 Νοεμβρίου 1938.

4.2.1 Το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του Κεμάλ

Ο Ατατούρκ ήταν ένας χαρισματικός ηγέτης και ένας ολοκληρωμένος μεταρρυθμιστής και καθοδηγητικός ηγέτης στους πολίτες του μέσω ενός δραστικού και ολοκληρωμένου προγράμματος μεταρρυθμίσεων για να «δυτικοποιήσει» τη Δημοκρατία της Τουρκίας ώστε να μπορέσει διατηρεί τη δική του θέση μεταξύ άλλων ανεπτυγμένων εθνών. Η κεντρική πεποίθηση που οδήγησε το πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων ήταν ότι η Τουρκία θα έπρεπε να εκδυτικοποιηθεί για να εκσυγχρονιστεί και να παραμείνει συμβατή με τις υπόλοιπες σύγχρονες δυτικές χώρες. Οι έξι κύριες αρχές που στηρίζουν αυτές τις μεταρρυθμίσεις αναφέρονται ως «κεμαλισμός» και είναι πράγματι γραμμένες στο σύνταγμα της Τουρκίας: ρεπουμπλικανισμός, εθνικισμός, λαϊκισμός, ρεφορμισμός, ετατισμός (κρατισμός) και κοσμικότητα. Σήμερα εξακολουθούν να εκτιμώνται και να εκτιμώνται από τους περισσότερους Τούρκους πολίτες.

Καθώς οι ιδέες πίσω από τη θεωρία της προγραμματισμένης αλλαγής του Schein (1980), ο Ατατούρκ κατάφερε ως εκ θαύματος να ενδυναμώσει τους ανθρώπους του όχι μόνο να μαθαίνουν νέα πράγματα αλλά να προσαρμοστούν στα νέα πράγματα σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Κατάφερε να εφαρμόσει το όραμά του μέσα από προγραμματισμένα στάδια αλλαγής. ξεπάγωμα, αλλαγή και επανακατάψυξη.

Ανέλαβε σημαντικές νομικές μεταρρυθμίσεις που αντικατέστησαν τον κανονικό νόμο που υπήρχε, υιοθετώντας τον Ελβετικό Αστικό Κώδικα και τον Ιταλικό Ποινικό Κώδικα. Το βασικό επίτευγμα αυτών των μεταρρυθμίσεων ήταν ο πλήρης διαχωρισμός κυβέρνησης και θρησκείας. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και ο στρατός διαχωρίστηκαν επίσης από την πολιτική. Ο αποκλεισμός της θρησκείας από τη δημόσια ζωή του έθνους ήταν ίσως η πιο συγκλονιστική από τις μεταρρυθμίσεις του εκείνη την εποχή – τα θρησκευτικά σχολεία έκλεισαν, η θρησκεία έγινε θέμα προσωπικής συνείδησης και η δημόσια εκπαίδευση εκκοσμικεύτηκε.

Η εκπαίδευση έγινε δωρεάν, συνεκπαιδευτική και κοσμική από το δημοτικό έως το μεταπτυχιακό και το δημοτικό κατέστη υποχρεωτικό. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην εκπαίδευση των κοριτσιών και των γυναικών. Ο Ατατούρκ έκανε επίσης πολλά για να προωθήσει τα δικαιώματα των γυναικών, εισάγοντας νόμους που θα βλέπουν τις γυναίκες να απολαμβάνουν δικαιώματα ίσα με τους άνδρες, να τους δίνουν το δικαίωμα να εκλέγουν και να εκλέγονται στο κοινοβούλιο. Άλλοι νόμοι αναμόρφωσαν δραστικά τον γάμο (κατάργηση της πολυγαμίας) και τις οικογενειακές σχέσεις (κυρίως ίσα δικαιώματα για τις γυναίκες στο διαζύγιο, την επιμέλεια και την κληρονομιά). Ούτε τα ρούχα δεν εξαιρέθηκαν από τις μεταρρυθμίσεις του – στους άνδρες απαγορεύτηκε να φορούν το καπέλο «φές», μια απαγόρευση που συνεχίζεται μέχρι σήμερα, και η χρήση μαντίλας ή πέπλου σε δημόσια κτίρια απαγορεύτηκε επίσης.²⁵

---

²⁵ Β. Βόλκαν - Ν. Ίτσκοβιτς, ό. π., σ. 56

4.3. Νεότουρκοι

Οι Νεότουρκοι εμφανίστηκαν πριν από την Επανάσταση του 1908 ως αντιπολιτευτικό κίνημα ενάντια στην αυταρχική ηγεσία του σουλτάνου Abdulhamid II (π. 1918), και το οποίο στη συνέχεια κυβέρνησε την Οθωμανική Αυτοκρατορία μεταξύ 1908 και 1918. Η προσωνομία «Νέοι Τούρκοι» δόθηκε από Ευρωπαίους θεατές, και εξάλειψε την πραγματική ποικιλομορφία της αντίθεσης στον Abdulhamid, η οποία περιελάμβανε Εβραίους, Αλβανούς, Άραβες και στην πρώιμη περίοδο της, Έλληνες και Αρμένιους. Συγκεκριμένα, δεν ήταν εθνικιστικό κίνημα. Αντίθετα, οι Νεότουρκοι προσπάθησαν να διατηρήσουν την Αυτοκρατορία και τον θεσμό του σουλτανάτου, αν και να θεσπίσουν σημαντικές μεταρρυθμίσεις. Τόνισαν ένα θετικιστικό πρόγραμμα επιστημονικής προόδου, την ανάγκη για ένα σύγχρονο κράτος και την κυριαρχία των ελίτ.²⁶

Το 1878, ο Abdulhamid II διέλυσε το κοινοβούλιο και ανέστειλε το σύνταγμα που είχε προταθεί δύο χρόνια νωρίτερα και ξεκίνησε τριάντα χρόνια αυταρχικής διακυβέρνησης. Το 1889, μια ομάδα φοιτητών ιατρικής σχολής ίδρυσε την Ένωση για την Ένωση των Οθωμανών, αργότερα την Επιτροπή για την Ένωση και την Πρόοδο (CUP). Το 1907, μια ένωση στρατιωτικών αξιωματικών και κυβερνητικών αξιωματούχων υπό την αιγίδα της Οθωμανικής Εταιρείας Ελευθερίας εντάχθηκε στο CUP και γρήγορα έγινε η κυρίαρχη παράταξη. Το επόμενο έτος, τα στρατιωτικά μέλη του CUP απαρνήθηκαν την πίστη στον σουλτάνο και συμμετείχαν σε ανταρτοπόλεμο στα κοντινά βουνά. Για να κατευνάσει την πολιτική αντιπολίτευση, ο Abdulhamid επανέφερε το σύνταγμα του 1876.²⁷

Με την επαναφορά του οθωμανικού κοινοβουλίου, δύο φατρίες εμφανίστηκαν εντός της CPU: συνδικαλιστές και φιλελεύθεροι. Οι ενωτικοί, υποστηριζόμενοι από ισλαμιστές εθνικιστές, υποστήριζαν ένα ισχυρό κεντρικό κράτος που θα καθιέρωσε εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις. Οι φιλελεύθεροι έτειναν προς την αποκέντρωση και την αυτόνομη διακυβέρνηση που θα ωφελούσε τους μη μουσουλμάνους και τους μη Τούρκους Οθωμανούς. Ο πολυθρησκευτικός και πολυεθνικός οθωμανισμός επιδιώχθηκε ως συμβιβασμός, αλλά μετά από ένα στρατιωτικό πραξικόπημα του

²⁶ www.mixanitouxronou.gr (Περιήγηση στις 25/5/22)

²⁷ E. Zürcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, Αθήνα 2004, σ. 67

1912, οι φιλελεύθεροι ανέβηκαν στην εξουσία. Σημειωτέον, κάθε αντίθεση στις μεταρρυθμίσεις τους χαρακτηρίστηκε ως «θρησκευτικός φανατισμός», ο οποίος αργότερα χρησιμοποιήθηκε από τους εθνικιστές ως μέσο φίμωσης και μερικές φορές ποινικοποίησης της αντιπολίτευσης.²⁸

4.4. Βαλκανικοί Πόλεμοι και Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

Το τέλος του 19ου αιώνα ήταν μια περίοδος που εντάθηκε η αποικιακή κούρσα μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων, ιδίως με τη συμμετοχή της Γερμανίας και της Ιταλίας στον διαγωνισμό. Η περιοχή στην οποία αγωνίστηκαν οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν τα βαλκανικά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία την περίοδο αυτή ονομαζόταν ο άρρωστος της Ευρώπης. Επιπλέον, σχηματίστηκε ο Βαλκανικός Σύνδεσμος εναντίον των Οθωμανών υπό τον έλεγχο της Ρωσίας. Επομένως, η πολιτική ένταση που γεννήθηκε από τους αγώνες ανεξαρτησίας των μη μουσουλμανικών εθνών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν έπαυε ποτέ στη Βαλκανική Χερσόνησο. Αυτή η ένταση, που ανάγκασε τα Βαλκάνια, έβαλε τα κόμματα σε μια κούρσα αρκετά φθαρμένη από πλευράς στρατιωτικού.

Κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει ότι τα αποτελέσματα θα ήταν τόσο γρήγορα και εκπληκτικά όταν άρχισαν οι Βαλκανικοί πόλεμοι στις 8 Οκτωβρίου 1912. Το γεγονός ότι ο βουλγαρικός στρατός πολιορκήσε την Αδριανούπολη μετά από 28 ημέρες και κατέλαβε την πόλη που ήταν πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας πριν από την Κωνσταντινούπολη ήταν έκπληξη αποτέλεσμα ακόμη και για τους Βούλγαρους και τους συμμάχους τους. Η επιτυχία των βαλκανικών συμμάχων είχε πολύ σοβαρές συνέπειες για τους οθωμανικούς λαούς συμπεριλαμβανομένου του κατακερματισμού της οθωμανικής πατρίδας. Αυτές οι βαριές συνέπειες ήταν αρκετά σοβαρές ώστε να εμποδίσουν τον οθωμανικό στρατό να αξιολογήσει σωστά την κατάσταση του πολέμου. Αν και προκάλεσε σοβαρές αντιπαραθέσεις, η αποτυχία του οθωμανικού στρατού στον πόλεμο δεν αναλύθηκε πλήρως. Επίσης, δεν βρέθηκε αρκετός χρόνος για να διορθωθούν τα λάθη που παρατηρήθηκαν, γιατί ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος ξεκίνησε περίπου ένα χρόνο μετά την ανάκτηση της Αδριανούπολης από τους

---

²⁸ E. Zürcher, *ό. π.*, σ. 72

Οθωμανούς από τα βουλγαρικά χέρια επωφελούμενοι από την αναταραχή εντός της βαλκανικής συμμαχίας.

Η Τουρκία θα ήταν μια διαφορετική οντότητα σήμερα, αν δεν ήταν ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος. Η συν-συγγραφέας της έκθεσης του British Council, Remember the World as well as the War, Anne Bostanci, υπογραμμίζει τις επιπτώσεις του πολέμου στην Τουρκία και γιατί ειδικά η νεότερη γενιά «θυμάται».

Η ανάμνηση ενός παγκόσμιου πολέμου, εξ ορισμού, πρέπει να είναι η ανάμνηση της εμπλοκής και των απωλειών όλου του κόσμου – όχι μόνο πώς επηρέασε τη χώρα μας ή μέρος του κόσμου. Η κατανόηση του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου περιλαμβάνει επίσης την εκμάθηση του τρόπου με τον οποίο εξακολουθεί να επηρεάζει τη χώρα μας και άλλες χώρες, καθώς και τις σχέσεις μεταξύ των χωρών.²⁹

Ενώ η έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μειώθηκε, μέχρι το 1914 (στο παρελθόν περιλάμβανε μεγάλα τμήματα της Βόρειας Αφρικής, της Νοτιοανατολικής και Ανατολικής Ευρώπης, της Μέσης Ανατολής και της Αραβικής Χερσονήσου), η επικράτειά της εξακολουθούσε να καλύπτει μεγάλα τμήματα της Μέσης Ανατολή και Αραβία, η οποία επλήγη σε μεγάλο βαθμό από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Οθωμανικός στρατός (λίγο λιγότερο από τρία εκατομμύρια στρατεύσιμοι Τούρκων, Αράβων, Κούρδων και άλλων καταβολών) πολέμησε τους Βρετανούς στην Αίγυπτο, την Παλαιστίνη, την Αραβία, τη Μεσοποταμία (σημερινό Ιράκ) και την Περσία (σημερινό Ιράν). Από όλες αυτές τις συναντήσεις, η ήττα κατά των οθωμανικών δυνάμεων στην Καλλίπολη ειδικότερα έχει κάνει μόνιμη εντύπωση στη Βρετανία, καθώς και στην Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία λόγω των βαριών απωλειών που υπέστησαν. Θυμάται επίσης ως μια από τις πιο σημαντικές μάχες της σύγκρουσης στην Τουρκία.

Συνολικά, ο συνολικός αριθμός των απωλειών των μαχητών στις οθωμανικές δυνάμεις ανέρχεται σε λίγο λιγότερο από το ήμισυ όλων εκείνων που κινητοποιήθηκαν για να πολεμήσουν. Από αυτούς, περισσότεροι από 800.000 σκοτώθηκαν. Ωστόσο, τέσσερις στους πέντε Οθωμανούς πολίτες που πέθαναν ήταν μη μάχιμοι. Πολλοί υπέκυψαν στην πείνα και τις ασθένειες, αλλά άλλοι πέθαναν ως αποτέλεσμα των μεταφορών πληθυσμού και των σφαγών, συμπεριλαμβανομένων

---

²⁹ A. Mango, *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*, New York 1999, σ. 102 - 105

τουλάχιστον ενός εκατομμυρίου Οθωμανών Αρμενίων, των οποίων οι θάνατοι αποτελούν αντικείμενο σημαντικής συζήτησης στην Τουρκία και διεθνώς σήμερα.³⁰

4.5. Πόλεμος Ανεξαρτησίας

Ο Πόλεμος Ανεξαρτησίας (19 Μαΐου 1919 - 24 Ιουλίου 1923) ήταν μια σειρά στρατιωτικών επιχειρήσεων του Τουρκικού Εθνικού Κινήματος ύστερα από την κατάληψη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μετά την ήττα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι εκστρατείες στράφηκαν εναντίον της Ελλάδας, της Αρμενίας, της Γαλλίας, των μοναρχικών και των αυτονομιστών σε διάφορες πόλεις και της Βρετανίας και της Ιταλίας στην Κωνσταντινούπολη. Το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα πραγματοποίησε σφαγές και εκτοπίσεις ώστε να εξαλείψει τους χριστιανικούς πληθυσμούς. Οι εκστρατείες αυτές οδήγησαν στη δημιουργία της Δημοκρατίας της Τουρκίας.

Ενώ ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος τελείωσε για την Οθωμανική Αυτοκρατορία με την Εκεχειρία του Μούντρος, οι Συμμαχικές Δυνάμεις συνέχισαν την κατάληψη της.

Οι Οθωμανοί στρατιωτικοί διοικητές αρνήθηκαν τις εντολές των Συμμάχων και της Οθωμανικής κυβέρνησης να παραδοθούν. Ο Σουλτάνος Μεχμέτ απέστειλε τον Μουσταφά Κεμάλ Πασά στην Ανατολία για να αποκαταστήσει την τάξη.

Οι Σύμμαχοι έπεισαν τον Ελευθέριο Βενιζέλο να ξεκινήσει μια εκστρατευτική δύναμη στην Ανατολία και να καταλάβει τη Σμύρνη, ξεκινώντας τον Τουρκικό πόλεμο ανεξαρτησίας. Η οργάνωση οδήγησε στη δημιουργία της Μεγάλης Εθνικής Συνέλευσης στην Άγκυρα, με αρχηγό τον Μουσταφά Κεμάλ. Οι συμμαχικές δυνάμεις πίεσαν την οθωμανική κυβέρνηση να αναστείλει το Σύνταγμα, κλείνοντας την αίθουσα των βουλευτών, και την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών.

Το δυτικό μέτωπο του πολέμου ήταν γνωστό ως Ελληνοτουρκικός πόλεμος, στον οποίο οι ελληνικές δυνάμεις αντιμετώπισαν ανοργάνωτη αντίσταση. Ο ελληνικός στρατός αποφάσισε να φτάσει στην εθνικιστική πρωτεύουσα της Άγκυρας. Οι Τούρκοι αντεπιτέθηκαν στη Μεγάλη Επίθεση, η οποία εκδίωξε τις ελληνικές

---

³⁰ B. Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, Αθήνα 2001, σ. 544 - 545

δυνάμεις από την Ανατολία. Ο πόλεμος τελείωσε με την ανακατάληψη της Σμύρνης και την κρίση του Τσανάκ, με την υπογραφή μιας άλλης ανακωχής στη Μουντάνια.

Οι Σύμμαχοι εκκένωσαν την Ανατολία και την Ανατολική Θράκη, η οθωμανική κυβέρνηση ανατράπηκε και η μοναρχία καταργήθηκε. Η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας κήρυξε τη Δημοκρατία της Τουρκίας στις 29 Οκτωβρίου 1923. Με τον πόλεμο, η Οθωμανική εποχή τελείωσε και με τις μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ, οι Τούρκοι δημιούργησαν το σύγχρονο, εθνικό κράτος της Τουρκίας.³¹

4.6. Ιστορική αποτίμηση των γεγονότων

Η διαχείριση τόσο της συλλογικής μνήμης όσο και λήθης αποτέλεσε και αποτελεί κομβικό σημείο για τις κοινωνίες. Η λήθη, χρησιμοποιήθηκε σε αρκετές περιπτώσεις ιδίως από τις κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες πληθυσμού με στόχο τη χειραγώγηση της συλλογικής μνήμης των λαών, με γνώμονα την εξυπηρέτηση πολιτικών και άλλου είδους συμφερόντων.

Εστιάζοντας στην Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, τα συνακόλουθα καθοριστικά γεγονότα της γενοκτονίας και της μετανάστευσης που βίωσαν οι Πόντιοι, διαφοροποίησαν τα πράγματα. Η συλλογική ταυτότητα αναδιαμορφώθηκε και προσδόθηκε στην έννοια της μνήμης σημαίνουσα βαρύτητα. Η με κάθε τρόπο διατήρηση της μνήμης και η συνεχής μάχη με τη λήθη δείχνει να κυριάρχησε στις κοινωνικές ομάδες των Ποντίων έως και μέχρι τις μέρες μας. Ανατρέχοντας προσεκτικά διαπιστώνουμε ότι στο παρελθόν σχετικά με τα πρώτα χρόνια της μετεγκατάστασης των Ποντίων στην Ελλάδα διαθέτουμε ελάχιστες καταγεγραμμένες προσφυγικές μαρτυρίες. Την περίοδο εκείνη πρωταρχικός στόχος ήταν η αναγκαιότητα της επιβίωσης σε μια νέα «πατρίδα», αρκετά εχθρική και ξένη για τους πρόσφυγες. Από τη δεκαετία του 1930 και έπειτα έχουμε την ίδρυση των πρώτων προσφυγικών σωματείων και την προσπάθεια για τη συγκρότηση μιας κοινής προσφυγικής ταυτότητας.

---

³¹ S. Ihrig, *Ατατούρκ και Ναζί*, 2016, σ. 156 - 160

Μία εκ των αρνητικών πτυχών της μελέτης της ιστορίας είναι το γεγονός ότι σε πάρα πολλές περιπτώσεις ο ερευνητής θα αναγκαστεί να αντιμετωπίσει την κτηνώδη πλευρά των ανθρώπων

Σελίδες επί σελίδων της παγκόσμιας ιστορίας του ανθρώπινου είδους εκτός από τα κατορθώματα περιγράφονται ακραίες πράξεις βασανισμοί δολοφονίες ολόκληρων λαών σκηνές μισαλλοδοξίας και βίαια γεγονότα. Ο πόλεμος που προάγει το μίσος και το φανατισμό είναι από τα λίγα πράγματα που αποκαλύπτουν την κτηνώδη πλευρά του ανθρώπινου είδους και αποδεικνύουν ότι ο σύγχρονος αναγνώστης δυσκολεύεται να αιτιολογήσει αλλά και να αποδεχθεί τις ενέργειες αυτές.

Στην κατηγορία των στιγμών αυτών της ιστορίας ανήκει και η γενοκτονία του ποντιακού Ελληνισμού, μία ηρωική πλην όμως δύσκολη σελίδα της ιστορίας γεμάτη με εγκληματικές ενέργειες βία πόνο και βασανισμούς.

Είναι δεδομένο ότι η συνύπαρξη χριστιανικών και μουσουλμανικών πληθυσμών την περίοδο εκείνη παρουσίαζε σημαντικές δυσκολίες. Είναι σημαντικό να εξετάσουμε πώς κατανέμονταν οι πληθυσμοί Τούρκων και Ελλήνων στην περιοχή του Ευξείνου Πόντου την περίοδο εκείνη γεγονός βέβαια αρκετά δύσκολο.

Όπως είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια η συμβίωση χριστιανών και μουσουλμάνων παρουσίαζε σημαντικές δυσκολίες. Πριν προχωρήσουμε στα γεγονότα της περιόδου, αξίζει να εξετάσουμε τα πληθυσμιακά μεγέθη Ελλήνων και Τούρκων στην περιοχή του Ευξείνου Πόντου. Το να προσδιορίσει κανείς βέβαια τα ακριβή πληθυσμιακά μεγέθη των Ελλήνων του Πόντου στις αρχές του 20ου αιώνα δεν είναι εύκολο εγχείρημα. Οι πηγές που διαθέτουμε είναι ελάχιστες, με αμφίβολη αξιοπιστία και μας παρέχουν μονάχα μια προσεγγιστική εικόνα για την κατανομή του πληθυσμού. Οι πληροφορίες που αντλούμε για τα πληθυσμιακά μεγέθη των Ελλήνων προέρχονται κυρίως από δύο πηγές την απογραφή του Πατριαρχείου σε συνεργασία με τα ελληνικά προξενία το 1912 και από την οθωμανική απογραφή του 1914. Η οθωμανική απογραφή αναφέρει πως σε όλη τη Μικρά Ασία κατοικούσαν 1.085.378 Έλληνες, από τους οποίους οι 267.482 ήταν εγκατεστημένοι στον Πόντο, ενώ σύμφωνα με την πατριαρχική καταγραφή ο ελληνικός πληθυσμός του Πόντου ήταν 414.170 άτομα σε σύνολο 2.068.402 ατόμων συνολικού πληθυσμού.

Η οθωμανική απογραφή του 1914 είναι αρκετά ανακριβής, καθώς χαρακτηρίζεται από πολλές ελλείψεις, αλλά και πολιτικές σκοπιμότητες. Σύμφωνα με

το Βαλαβάνη η οθωμανική στατιστική δε μπορούσε να έχει επιστημονική ισχύ τεκμηριωμένη. Σε μία κακοδιοικούμενη χώρα μια στατιστική μελέτη αντιμετωπίζει εμπόδια, καθώς προσκρούει στο οπισθοδρομικό πνεύμα των κυβερνώντων από τη μια πλευρά και στην υπολανθάνουσα αντίδραση των πληθυσμών για διάφορους λόγους, γεγονός που αιτιολογεί την προαναφερόμενη αναξιοπιστία. Σύμφωνα με την έρευνα ο Μπράβος), Οθωμανοί στη στατιστική τους κατέγραφαν μονάχα τους άντρες και όχι τις γυναίκες και τα παιδιά του ελληνικού πληθυσμού. Από την άλλη πλευρά ο Αγτζίδης επισημαίνει ότι και η απογραφή του Πατριαρχείου δεν αναφέρει τα ακριβή στοιχεία των Ελλήνων. Αυτό συνέβαινε, γιατί πολλοί Έλληνες απέφευγαν να δηλωθούν στα μητρώα για να γλιτώσουν τη φορολογία ή από φόβο να δώσουν τα στοιχεία τους στους Τούρκους.

Ωστόσο, αρκετοί ερευνητές τα επόμενα χρόνια επιχείρησαν να μας παρουσιάσουν μέσα από έγκυρες μελέτες την πληθυσμιακή κατανομή στην περιοχή του Πόντου, λαμβάνοντας υπόψη και αιτιολογώντας κατά κύριο λόγο έγγραφα προξενείων των πόλεων του Πόντου, εκθέσεις του Πατριαρχείου και του υπουργείου εξωτερικών της Ελλάδας, αλλά και αρχαιακό υλικό από προξενεία και υπουργεία ξένων κρατών. Από το σύνολο των σημαντικών ερευνών που έχουν διεξαχθεί τα τελευταία χρόνια αξιολογούνται αυτές του Αρχιμανδρίτη Πανάρετου Τοπαλίδη, του Οικονομίδη, του Βαλαβάνη, του Λαμψίδη Γ. και του Φωτιάδη. Όλοι οι παραπάνω συγγραφείς και ερευνητές συγκλίνουν στον αριθμό των περίπου 700.000 Ελληνοποντίων που εγκαταβιούσαν στην περιοχή του Πόντου κατά τις αρχές του 20ου αιώνα, αριθμό που θα αποδεχτούμε και εμείς στην παρούσα έρευνα.

Στο σημείο αυτό οφείλουμε να σημειώσουμε πως στην περιοχή του Πόντου εκτός από Έλληνες ορθόδοξους και Τούρκους μουσουλμάνους κατοικούσαν επίσης σε μικρότερο αριθμό και άλλα μωαμεθανικά φύλλα όπως Κούρδοι, Λαζοί, Κιρκάσιοι και Κηζηλμπάσηδες, ελληνόφωνοι μουσουλμάνοι, Κρυπτοχριστιανοί, Αρμένιοι, Γεωργιανοί, Αλβανοί, Αθίγγανοι, Άραβες, Ιουδαίοι και Πέρσες. Τέλος, στον αριθμό των Ποντίων πρέπει να συνυπολογιστεί και αριθμός των Ελλήνων που είχαν μετακινηθεί στη Ρωσία τα προηγούμενα χρόνια και ήταν κατά την συντριπτική τους πλειοψηφία ποντιακής καταγωγής. Ο Τοπαλίδης συγκεκριμένα, υπολογίζει τους Έλληνες του Πόντου πριν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο σε 697.000, ενώ αυτούς που μετοίκησαν στη Ρωσία σε περίπου 515.000.

Για τους Έλληνες του Πόντου η ίδρυση και η επικράτηση του νεοτουρκικού κινήματος αποδείχθηκε περισσότερο από μοιραία. Λίγα χρόνια αργότερα οι Νεότουρκοι ακολουθώντας τις κατευθύνσεις του Κεμάλ και έχοντας κατανοήσει πως είναι αδύνατος ο εκτουρκισμός των Ποντίων, θα οδηγηθούν σε άλλη λύση, στο βίαιο εκτοπισμό και την ακραία εξόντωση. Η λυσσαλέα επιθετικότητα των Νεοτούρκων εναντίον των Ελλήνων του Πόντου θα ξεσπάσει λίγους μόνο μήνες μετά την ανάληψη της εξουσίας. Το σκοτεινό της πρόσωπο εκφράζεται κυρίως μέσα από δολοφονίες, ληστείες και καταπάτηση της περιουσίας των χριστιανών σε διάφορες πόλεις με πυκνό ελληνικό πληθυσμό.³²

Από το 1911 και εντεύθεν η επιθετικότητα εναντίον των Ποντίων από τη διοίκηση του κινήματος των Νεοτούρκων εντείνεται, τρομοκρατώντας τους Έλληνες. Την ίδια περίοδο οι Νεότουρκοι αποφασίζουν για πρώτη φορά τον έμμεσο διωγμό Ελλήνων από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο. Έτσι, οδηγούν τους ανθρώπους στα τάγματα εργασίας, τα περίφημα αμελέ ταμπουρού.

Οι Έλληνες κλήθηκαν για δεύτερη φορά μαζικά στα όπλα από την διοίκηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1914. Αν κάποιος δεν παρουσιαζόταν στην επιστράτευση θανατωνόταν ως λιποτάκτης. Στα τάγματα εργασίας οι χριστιανοί δεν πολεμούσαν με όπλα αλλά στέλνονταν σε εξοντωτικά έργα με αποτέλεσμα πολλοί να χάσουν τη ζωή τους κάτω από άθλιες συνθήκες και χωρίς επαρκή διατροφή.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Φωτιάδης «σύμφωνα με τα γερμανικά αρχεία μέχρι το τέλος του 1917 επιστρατεύτηκαν περισσότεροι από 200.000 Έλληνες 15 μέχρι 48 ετών. Πολλοί από αυτούς πέθαναν από την κακή μεταχείριση, τις αρρώστιες, την πείνα και το κρύο».

Οι μαρτυρίες των Ελλήνων που επιβίωσαν από τα τάγματα εργασίας είναι συγκλονιστικές. «Από το πρωί μέχρι τα μεσάνυχτα κουβαλούσαμε πυρομαχικά και άλλα εφόδια για το στρατό που πολεμούσε ή επισκευάζαμε τους δρόμους.[...] Ένα κομμάτι ψωμί και μια νερόβραστη σούπα, δυο φορές την ημέρα ήταν το φαγητό μας. [...] Κάθε μέρα πέθαινε και κάποιος από την εξάντληση ή το ξυλοκόπημα. [...] Το

---

³² Γ. Μουρατίδης, *Διαδάσκοντας την ιστορία του ποντιακού ελληνισμού σε μαθητές του δημοτικού σχολείου*, Θεσσαλία 2016, σ. 62-66

Νοέμβριο άρχιζε να μας θερίζει και ο τύφος [...] ενώ πολλές φορές αντικαθιστούσαμε τα ζώα στο να τραβάμε κάρα.»³³

Ήταν η πρώτη φορά που ήρθε στην επιφάνεια το απάνθρωπο σχέδιο των Νεότουρκων, να εξοντώσουν δηλαδή τους χριστιανούς ως μη αφομοιώσιμους στο νεοσύστατο τουρκικό κράτος.

4.7. Τα γεγονότα στον Πόντο (1919-1923)

Διάφορα γεγονότα έλαβαν χώρα στην Αθήνα κατά τη μνήμη της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία υπό τον Τούρκο ηγέτη Μουσταφά Κεμάλ κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο απόηχος του 1914–1923, στοίχισε περίπου 200.000 έως 250.000 θανάτους και τιμάται κάθε χρόνο στις 19 Μαΐου.

Η συστηματική εθνοκάθαρση του ελληνικού ποντιακού πληθυσμού που κατοικούσε στη Μικρά Ασία, την κεντρική Ανατολία, τον Πόντο και την πρώην ρωσική επαρχία του Καυκάσου ήταν μέρος ενός ευρύτερου οθωμανικού σχεδίου εξόντωσης του χριστιανικού πληθυσμού που ζούσε στην Τουρκία, συμπεριλαμβανομένων Ελλήνων, Σύριων και Αρμενίων.

Μεταξύ των βασικών αιτιών για τη μαζική εξαφάνιση ήταν ο φόβος ότι ο μειονοτικός πληθυσμός θα βοηθούσε τους εχθρούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η πεποίθηση των εθνικιστών Τούρκων ότι για να σχηματιστεί ένα σύγχρονο έθνος ήταν απαραίτητο να απελευθερωθούν τα τουρκικά εδάφη από όλες τις εθνοτικές μειονοτικές ομάδες που μπορούσαν απειλούν την ακεραιότητα ενός σύγχρονου τουρκικού ισλαμικού έθνους.

Οι Οθωμανοί φοβούνταν κυρίως τον ποντιακό πληθυσμό όχι μόνο λόγω του ταχέως αυξανόμενου αριθμού τους που είχαν φτάσει τις 700.000 στις αρχές του 20ού αιώνα, αλλά και λόγω της πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης της μειονότητας. Πόλεις όπως η Σαμσούς, η Τραπεζούς και η Κερασούς παρουσίασαν αξιοσημείωτη ανάπτυξη με δεκάδες σχολεία, εφημερίδες, θέατρα και άλλες ανέσεις. Η άνοδος του κινήματος των Νεότουρκων, ωστόσο, θα έδινε ένα βάνουσο τέλος στην ακμάζουσα ελληνική κοινότητα της περιοχής. Ενώ το ελληνικό κράτος ήταν απασχολημένο με

---

³³ Γ. Μουρατίδης ό. π., σ. 66-73

την επίλυση εσωτερικών πολιτικών και εδαφικών διαφορών και δεν ήταν σε θέση να ανοίξει νέα μέτωπα με την Τουρκία, ο πληθυσμός του Πόντου, καθώς και πολλοί Έλληνες σε όλη τη Μικρά Ασία, εκτοπίστηκαν και εξοντώθηκαν συστηματικά.³⁴

Οι λίγες ποντιακές αντιστασιακές ομάδες συντρίφθηκαν εντελώς από τις κοινές γερμανικές, ρωσικές και οθωμανικές δυνάμεις και μέχρι τη στιγμή που η Μικρασιατική καταστροφή έφτασε στο αποκορύφωμά της το 1922, περισσότεροι από 250.000 Έλληνες του Πόντου είχαν ήδη χάσει τη ζωή τους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Από τους επιζώντες, η πλειονότητα μεταφέρθηκε στην Ελλάδα μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-22, εξαλείφοντας έτσι σχεδόν την περιοχή του Πόντου από την ελληνική εθνική παρουσία της.

Μέχρι σήμερα, η ελληνική γενοκτονία στον Πόντο έχει λάβει περιορισμένη αναγνώριση.

Το τουρκικό κράτος ακολουθεί επίσης μια άμεση πολιτική γραμμή άρνησης, αρνούμενο να αναγνωρίσει τυχόν γενοκτονίες που λαμβάνουν χώρα από την τουρκική κυβέρνηση και τους αξιωματούχους της, συμπεριλαμβανομένων των ευρέως αναγνωρισμένων γενοκτονιών των Αρμενίων και των Ασσυρίων.

Όπως και άλλες περιοχές εντός της Οθωμανικής Τουρκίας, οι Έλληνες του Πόντου υπέστησαν γενοκτονική εκστρατεία. Ο Αυστριακός Πρέσβης της Κωνσταντινούπολης, Markgraf Johann Pallavicini, περιέγραψε τα γεγονότα μέσα και γύρω από τη Σαμψούντα τον Δεκέμβριο του 1916 ως εξής:

11 Δεκεμβρίου 1916: Πέντε ελληνικά χωριά λεηλατήθηκαν και στη συνέχεια κάηκαν. Οι κάτοικοί τους εκτοπίστηκαν. 12 Δεκεμβρίου 1916: Στα περίχωρα της πόλης καίγονται περισσότερα χωριά. 14 Δεκεμβρίου 1916: Ολόκληρα χωριά συμπεριλαμβανομένων σχολείων και εκκλησιών πυρπολούνται. 17 Δεκεμβρίου 1916: Στην περιοχή της Σαμψούντας έκαψαν έντεκα χωριά. Η λεηλασία συνεχίζεται. Οι κάτοικοι του χωριού υφίστανται κακομεταχείριση. 31 Δεκεμβρίου 1916: Περίπου 18 χωριά κάηκαν ολοσχερώς, 15 μερικώς. Περίπου 60 γυναίκες βιάστηκαν. Ακόμη και εκκλησίες λεηλατούνται.

Στις 29 Δεκεμβρίου 1918 ο Αρχιεπίσκοπος Αμάσειας και Σαμψούντας Γερμανός έγραψε: Προς τα μέσα Δεκεμβρίου 1916 άρχισαν οι εκτοπίσεις από την Αμισό (Σαμψούν). Πρώτα από όλα ο στρατός έκανε στάχτη όλη την γύρω περιοχή...

---

³⁴ Γ. Μουρατίδης, *ό. π.*, σ. 66-73

Ένας μεγάλος αριθμός γυναικών και παιδιών σκοτώθηκαν, τα νεαρά κορίτσια του έθνους εξοργίστηκαν και οδηγήθηκαν αμέσως στο εσωτερικό... Η πλειοψηφία φυσικά πέθανε στο δρόμο και κανένας από τους νεκρούς δεν θάβεται καθόλου, γύπες και σκυλιά γλεντούσαν με ανθρώπινη σάρκα.. Πιστέψτε με... ότι από τους 160.000 εκτοπισμένους του Πόντου, μόνο το ένα δέκατο και σε ορισμένα σημεία το ένα εικοστό έχει επιζήσει. Σε ένα χωριό, για παράδειγμα, που μετρούσε 100 κατοίκους, μόνο πέντε θα επιστρέψουν ποτέ. οι άλλοι είναι νεκροί. Σπάνια είναι πράγματι εκείνα τα χαρούμενα χωριά όπου έχει σωθεί το ένα δέκατο του εκτοπισμένου πληθυσμού.

Σύμφωνα με στοιχεία που συνέταξε το Ελληνικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη, μέχρι το 1918 257.019 Έλληνες από την περιοχή του Πόντου της Μικράς Ασίας είχαν εκτοπιστεί στο εσωτερικό.⁶ Στα τέλη του 1921, ορισμένες ελληνικές πηγές ανέφεραν τον αριθμό των νεκρών του Πόντου σε 303.238.

Κατά καιρούς, οι Έλληνες του Πόντου πήραν τα όπλα σε πράξεις αυτοάμυνας για να αντισταθούν στις σφαγές που διαπράττονταν εναντίον τους. Από αυτή την άποψη, ο Πόντος κάνει μια ενδιαφέρουσα περίπτωση μελέτης της Γενοκτονίας των Ελλήνων, όπως η αντίσταση που επέδειξαν στο Βαν οι Αρμένιοι κατά τη Γενοκτονία των Αρμενίων.

Μόνο 182.169 Έλληνες του Πόντου καταγράφηκαν ποτέ ότι έφτασαν στην Ελλάδα. Το 1925 ο Γεώργιος Βαλαβάνης έγραψε:.. *η συνολική ανθρώπινη απώλεια των Ποντίων από την [αρχή] του Γενικού [Μεγάλου] Πολέμου μέχρι τον Μάρτιο του 1924 μπορεί να υπολογιστεί σε τριακόσιες πενήντα τρεις χιλιάδες [353.000] [άτομα], δολοφονήθηκαν, απαχρονίστηκαν και νεκροί λόγω τιμωρίας, ασθένειας και στερήσεις.*

Ωστόσο, αν λάβει κανείς υπόψη τις διάφορες εκτιμήσεις για τον προπολεμικό πληθυσμό της περιοχής και τη μετανάστευση των Ποντίων τόσο στη ρωσική επικράτεια όσο και στην Ελλάδα, είναι σαφές ότι οι θάνατοι των Ποντίων είναι απίθανο να έφτασαν ποτέ σε τέτοιο ποσοστό. Μια πιο λογική εκτίμηση μπορεί να είναι 250.000 που δείχνει ότι περίπου το 50% του συνολικού πληθυσμού σκοτώθηκε.³⁵

---

³⁵ Γ. Μουρατίδης, *ό. π.*, σ. 74-80

4.8. Η αυτόνομη ποντιακή Δημοκρατία

Όταν έγινε σαφές πως η πολιτική των νεοτουρκικών κυβερνήσεων είχε στόχο την εξόντωση των Ποντίων, αυτοί άρχισαν εκ των πραγμάτων να σκέφτονται να οργανώσουν πρωτοβουλίες άμυνας και εθνικής επιβίωσης. Η κατάσταση θα οδηγούσε αφενός στη δημιουργία αντάρτικου, αφετέρου όμως και στην απόφαση να αγωνιστούν για τη δημιουργία αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας, ενός ελεύθερου ποντιακού κράτους. Όσο το όνειρο για ενσωμάτωσης στο ελεύθερο ελληνικό κράτος παρέμενε στη σφαίρα της φαντασίας και απομακρυνόταν σταδιακά, τόσο οι Πόντιοι ηγέτες προσανατολιζόνταν προς τη λύση της δημιουργίας κάποιου είδους ποντιακού κράτους. Εμπνευστές και πρωτεργάτες αυτής της ιδέας ήταν επιφανείς Πόντιοι, κυρίως της Διασποράς. Ο Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης από τη Μασσαλία, ο Βασίλειος Ιωαννίδης και ο Θεοφύλακτος Θεοφυλάκτου από το Βατούμ, ο Ιωάννης Πασαλίδης από το Σοχούμ, ο Λεωνίδας Ιασωνίδης και ο Φύλων Κτενίδης από το Κρασνοστάρ και οι δύο ηγετικές μορφές της Εκκλησίας, ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος και ο μητροπολίτης Αμασείας Γερμανός Καραβαγγέλης.

Η παράδοση της Τραπεζούντας από τον Τούρκο βαλή (νομάρχη) Μεχμέτ Τζεμάλ Αζμύ στον μητροπολίτη Χρύσανθο με τα ιστορικής σημασίας λόγια «από Έλληνες παρελάβομεν την Τραπεζούντα, εις τους Έλληνας και την παραδίδομεν...» λίγες ημέρες πριν από τη ρωσική κατοχή της πόλης, τον Απρίλιο του 1916, καταδείκνυε την ιστορική αλήθεια, με τουρκική μάλιστα παραδοχή. Η συνετή πολιτική του μητροπολίτη απέναντι στους μουσουλμάνους της περιοχής, οι οποίοι φοβούντο ανάλογα αντίποινα για τα εγκλήματα που είχαν διαπράξει, έπεισαν τους Ρώσους, αλλά και τους προξενικούς εκπροσώπους των άλλων κρατών, ότι ο Χρύσανθος είχε όλα τα ηγετικά προσόντα όπου το αίμα των αθώων Αρμενίων και Ελλήνων ήταν ακόμα νωπό.

Ο συνετός τρόπος με τον οποίον ο μητροπολίτης Χρύσανθος φερόταν στους μουσουλμάνους της περιοχής, οι οποίοι φοβούνταν ανάλογα αντίποινα λόγω των εγκλημάτων που είχαν διαπράξει, έπεισαν τους Ρώσους αλλά και τους προξενικούς εκπροσώπους άλλων κρατών ότι πραγματικά ο μητροπολίτης Χρύσανθος μπορούσε να ηγηθεί επιτυχώς στις περιοχές που το αίμα των αρμενίων και των Ελλήνων ήταν ακόμα νωπό.

Ο Χρύσανθος διοίκησε τον Πόντο έστω και για δύο χρόνια με εξαίρετο τρόπο καταφέρνοντας να εξασφαλίσει τη δημοκρατία και την αρμονική συμβίωση

χριστιανών και μουσουλμάνων στην περιοχή. Και ενώ σε άλλες περιοχές η γενοκτονία συνεχιζόταν και ο θάνατος παρήλαυνε η Τραπεζούντα διήγε περίοδο ηρεμίας.³⁶

Ήταν όμως ένα σύντομο φως που θα έσβηνε με την εμφάνιση της κεμαλικής λαίλαπας. Η κατάσταση άλλαξε άρδην με την επικράτηση των μπολσεβίκων. Μετά τη συμφωνία τους με τον Κεμάλ ο ρωσικός στρατός εγκατέλειψε την Τραπεζούντα και η περιοχή πέρασε μοιραία στην κατοχή των νεότουρκων το Φεβρουάριο του 1918.

Στις 20 Απριλίου εμφανίστηκε ο Ομέρ Τσαούς, λιποτάκτης του οθωμανικού στρατού. Έχοντας μαζί του βαριά οπλισμένους στρατιώτες, και ζήτησε από τους προύχοντες των περιοχών να του παραδώσουν τους λιποτάκτες και τους φυγόδικους. Καίγοντας και λεηλατώντας τα σπίτια, κατάφερε να συγκεντρώσει πενήντα άνδρες οι οποίοι μαρτύρησαν με τραγικό τρόπο.³⁷

Παράλληλα υπό το βάρος των τραγικών εκείνων όρων χιλιάδες Έλληνες του ανατολικού Πόντου προσπαθώντας να γλιτώσουν από το μένος των νεότουρκων ακολούθησαν το δρόμο της φυγής προς τη Ρωσία.

Οι διηγήσεις των διωκόμενων Ελλήνων και το προσφυγικό τους δράμα ευαισθητοποίησαν τους Έλληνες της Ρωσίας, οι οποίοι ήδη από το Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριό τους, τον Ιούλιο του 1917 στο Ταϊγάν, είχαν λάβει ιστορικές αποφάσεις. Η σημαντικότερη εξ αυτών ήταν η δημιουργία ανεξάρτητου ποντιακού κράτους με προσωρινή έδρα την πόλη Ροστόβ.

Στην Ευρώπη, ψυχή του αγώνα για τη δημιουργία αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας, ήταν ο Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης, ο οποίος από τη Μασσαλία με διαδοχικά υπομνήματα ενημέρωνε τις συμμαχικές δυνάμεις για την τραγική κατάσταση που επικρατούσε στον Πόντο. Ο Κωνσταντινίδης με αποκλειστικά δικές του δαπάνες χτυπούσε και κυκλοφόρησε χάρτη ο οποίος όριζε τα σύνορα της ποντιακής Δημοκρατίας. Τον ίδιο χάρτη εκτύπωσε σε απλό σχήμα ταχυδρομικού δελτίου στο οποίο ήταν γραμμένο στη γαλλική γλώσσα το επαναστατικό μήνυμα: «Πολίτες του Πόντου ξεσηκωθείτε! Θυμίστε στα φιλελεύθερα έθνη τα ύψιστα δικαιώματά σας για τη ζωή και την ανεξαρτησία».

---

³⁶ Σ. Καρκαλέτσης, *Ο Πόντος στις φλόγες (1914-1924), Η Γενοκτονία και το Ποντιακό Αντάρτικο*, Αθήνα 2019, σ. 91-93

³⁷ www.pontosnews.gr (Πρόσβαση στις 4/9/22)

Την ίδια στιγμή στελέχη του ποντιακού κινήματος προσπαθούσαν να βολιδοσκοπήσουν τις προθέσεις της κομμουνιστικής Ρωσίας. Το πρώτο ποντιακό συνέδριο που οργανώθηκε στη Μασσαλία το Φεβρουάριο του 1918 ζήτησε επίσημα την υποστήριξη της σοβιετικής Ρωσίας μέσω τηλεγραφήματος που εστάλη στον Α. Τρότσκι: «Επιθυμία μας είναι να σχηματίσωμεν ανεξάρτητον Δημοκρατίαν από των ρωσικών συνόρων μέχρι και πέραν της Σινώπης μετά του εσωτρικού». Οι εξελίξεις φυσικά ήταν αρνητικές και στην πορεία καταστροφικές για την ποντιακή υπόθεση. Ο νεοσχηματισθείς άξονας Άγκυρας – Μόσχας, με τις συμφωνίες κεμαλικών και κομμουνιστών, θα επιδρούσε καταλυτικά.

Στην Αθήνα, αν και αρχικά η κυβέρνηση Ελευθερίου Βενιζέλου φάνηκε πως ήταν σύμφωνη με τον αγώνα των Ποντίων για ανεξάρτητο κράτος, στην πορεία άλλαξε στάση. Στο Συνέδριο της Ειρήνης όμως στο Παρίσι, που άρχισε τον Ιανουάριο του 1918 και ολοκληρώθηκε ακριβώς δύο χρόνια αργότερα, ο Βενιζέλος όχι μόνο δεν συμπεριέλαβε τον Πόντο στις ελληνικές διεκδικήσεις, αλλά συμφώνησε να παραχωρηθεί η περιοχή στην υπό ίδρυση Αρμενία. Αυτό όπως ήταν αναμενόμενο προκάλεσε τις αντιδράσεις σύσσωμων των Ελλήνων του Πόντου, οι οποίοι στα διάφορα συνέδρια που πραγματοποίησαν στο Μπακού, στο Κρασνοστάρ, στο Βατούμ και στη Μασσαλία καταδίκασαν τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης: «Δηλώσεις υμετέρας Εξοχότητος, εχωρούσαι Νομόν Τραπεζούντας σχεδιαζομένω Αρμενικό κράτει εμποιούσιν εντύπωσιν Ποντίοις. Αδυνατούμεν πιστεύσαι τοιαύτη Υμών αστοργία ενί των εκλεκτοτέρων τμημάτων Μικρασιατικού Ελληνισμού, παρά παν ιστορικών, εθνικών, πραγματικών δίκαιον», έγραφε σχετικό ψήφισμα.³⁸

Τότε στάλθηκαν στο Παρίσι τηλεγραφήματα από πολλά ποντιακά σωματεία για να μεταπέισουν τον πρωθυπουργό, ο οποίος, απ' ότι ο ίδιος παραδέχτηκε αργότερα στο μητροπολίτη Χρύσανθο, είχε πλημμελή ενημέρωση για το ποντιακό ζήτημα. Η άποψη Βενιζέλου συμπυκνώθηκε στα παρακάτω λόγια του τον Ιανουάριο του 1919: «Αξίωσις όπως ιδρυθή ίδιον κράτος Πόντου δεν νομίζω έχει ελπίδας επιτυχίας».

Στις 27 Φεβρουαρίου 1919 οι Πόντιοι της Κωνσταντινούπολης σε υπόμνημά τους προς τον Έλληνα υπουργό Εξωτερικών Νικόλαο Πολίτη κατέθεσαν ευθέως τους πόθους τους: «Οι Έλληνες του Πόντου θέλουν να κανονίζουν οι ίδιοι την τύχη τους.

³⁸ Σ. Καρκαλέτσης, *ό. π.*, σ. 94-96

Αποκλειστική επιθυμία τους είναι η ελευθερία μακριά από κάθε ξένη κυριαρχία. Σε περίπτωση που η ένωση με την Ελλάδα θεωρηθεί απραγματοποίητη, να αναγνωρισθεί τουλάχιστον η δημιουργία της Ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου».

Όταν, τον Απρίλιο του 1919, ο Ελευθέριος Βενιζέλος δέχτηκε τον μητροπολίτη Χρύσανθο στο Παρίσι κι άκουσε τις θέσεις του για το ζήτημα του Πόντου, ο πρωθυπουργός παραδέχθηκε ότι είχε σφάλει: «Δεν είχα τα στοιχεία που μου φέρατε, δεν γνώριζα όσα μου λέτε. Να μου κάνετε ένα υπόμνημα και να πάτε εσείς, Σεβασμιώτατε, να ξαναοίξετε με τους ενδιαφερόμενους τη συζήτηση. Και όπου σας αντικρούσουν, με δικά μου λόγια να τους διαψεύσετε». Με την έγκριση του Βενιζέλου ο Χρύσανθος άρχισε αμέσως μετά έναν αγώνα ενημέρωσης παραγόντων των Δυνάμεων. Στην πρόταση του Χρύσανθου να γίνει ο Πόντος ανεξάρτητο κράτος υπό ελληνική εντολή, ο πρόεδρος των Η.Π.Α. Γ. Ουίλσον απάντησε: «Είναι θαυμασίως πειστικά όσα μου λέγετε. Ο Πόντος πρέπει να γίνει ανεξάρτητος».

Υπό το βάρος των περιστάσεων ο μητροπολίτης Χρύσανθος αναζητώντας εναλλακτικές λύσεις διερεύνησε την πιθανότητα συνεργασίας με τους αρμένιους. Έτσι επισκέφθηκε το Ερεβάν διαπραγματεύτηκε μαζί τους για την δημιουργία μιας μορφής συνομοσπονδίας πράγμα που έκανε αργότερα και με τους μουσουλμάνους του Πόντου.

Η υπάρχουσα καχυποψία όμως και από τις δύο πλευρές οδήγησε στην απώλεια πολύτιμου χρόνου γεγονός που λειτούργησε αρνητικά καθώς οι πολιτικές εξελίξεις ήταν γρήγορες. Οι υποσχέσεις του άρθρου 89 της Συνθήκης των Σεβρών τον Αύγουστο του 1920 για τον καθορισμό συνόρων Τουρκίας – Αρμενίας θάφτηκαν στις 3 Δεκεμβρίου του 1920, της Συνθήκης του Αλεξανδρουπόλ η οποία μοίραζε οριστικά την Αρμενία ανάμεσα στην κομμουνιστική Ρωσία και την Τουρκία.

Το σύμφωνο φιλίας και συνεργασίας μεταξύ των Σοβιετικών κομμουνιστών και των Τούρκων κεμαλικών, αποτέλεσε την ταφόπλακα για την ίδρυση ποντιακού κράτους. Ο αδύναμος ακόμα Κεμάλ, ενισχυμένος από τον Λένιν οικονομικά, στρατιωτικά και ηθικά, συνέχισε με θράσος το γενοκτονικό του έργο. Ταυτόχρονα εμφανίστηκε στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου με παράλογες απαιτήσεις, οι οποίες δεν απορρίφθηκαν από τις νικήτριες, συμμαχικές δυνάμεις. Αντίθετα, καθεμιά χωριστά έδειξε ότι ήταν διατεθειμένη να συνεργαστεί μελλοντικά μαζί του, αρκεί να διατηρούντο τα οικονομικά προνόμια κάθε δυτικής δύναμης. Ακόμα και η Βρετανία,

η οποία υποτίθεται πως ήταν ο στενότερος σύμμαχος της Ελλάδας, παρουσίαζε αντιφατική συμπεριφορά. αναφέρεται ενδεικτικά η συμπεριφορά του Άγγλου υποπλοίαρχου Πέρριν, ο οποίος απαίτησε να φύγει από την μητρόπολή του ο Αμασειάς

Γερμανός Καραβαγγέλης ως ταραχοποιός, γιατί «αφιερώνει όλη τη δραστηριότητά του σε πολιτικούς σκοπούς και προπαγάνδα». Παράλληλα, οι ιταλοκεμαλικές και οι γαλλοκεμαλικές συμφωνίες επισφράγιζαν τη νέα, οδυνηρή για τα ελληνικά δίκαια πραγματικότητα. Οι Πόντιοι αντάρτες μάχονταν μόνοι και η Ελλάδα παρέμεινε με τη σειρά της τραγικά απομονωμένη, δίχως πραγματικούς φίλους.

Οι Έλληνες του Πόντου δεν κάμφθηκαν και συνέχισαν να μάχονται απτόητοι. Η προέλαση του Ελληνικού στρατού στη μικρά Ασία έδειξε να αναπτρώνει τις ελπίδες των Ποντίων και έτσι στις 10 Μαρτίου 1921 ο μητροπολίτης Αμασειάς Γερμανός πρότεινε στον υπουργό Εξωτερικών Κ. Μπαλατατζή συνεργασία με τους Κούρδους και τους Αρμένιους, για να κτυπηθεί το κίνημα του Κεμάλ. Η κυβέρνηση απάντησε θετικά στις 9 Απριλίου 1921: «Συμμεριζόμεθα εκτεθειμένα αντιλήψεις και εγκρίνομεν ενεργείας προς δημιουργίαν διά των Κούρδων περισπασμόν εις στρατόν Κεμάλ». Αν και η κυβέρνηση απάντησε θετικά οι υποσχέσεις έμειναν στα λόγια για μία ακόμη φορά.

Στις 21 Ιουλίου, σε μια άκρως σημαντική αποστολή, επιτροπή Ποντίων επισκέφτηκε τον πρωθυπουργό Γούναρη στη Σμύρνη και του ζήτησε να αποστείλει στρατό στη Σαμψούντα. Για πολλοστή φορά στο υπόμνημα που κατατέθηκε τονιζόταν ότι η συνεργασία με τους Κούρδους έδινε τη δυνατότητα δημιουργίας μιας δεύτερης εστίας πολέμου, επικίνδυνης για το κεμαλικό κίνημα, γιατί υπήρχαν πολλές πιθανότητες ο Ελληνικός Στρατός μαζί με τους Πόντιους αντάρτες και τους Κούρδους να επικρατήσουν.

Δυστυχώς η κυβέρνηση Γούναρη, αδιαφόρησε και σιώπησε. Απογοητευμένοι οι Πόντιοι, με πρωτοβουλία του Γερμανού Καραβαγγέλη διοργάνωσαν δύο συνέδρια, στην Κωνσταντινούπολη, στις 17 Αυγούστου 1921 και στην Αθήνα το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους. Μαζί με τα άλλα θέματα κατήγγειλαν την απουσία τόσο των συμμαχικών δυνάμεων, όσο και της ελληνικής κυβέρνησης στο προσχεδιασμένο σχέδιο αφανισμού όλων των Ποντίων.

Η ύστατη προσπάθεια ποντοαρμενικής συνεργασίας εκδηλώθηκε στις αρχές του 1922, ενώ πλέον οι οιωνοί κάθε άλλο παρά ευνοϊκοί ήταν για τον ελληνισμό της

Μικράς Ασίας και του Πόντου. Συγκεκριμένα, στις 26 Απριλίου τηλεγράφημα του Έλληνα πρεσβευτή στη Γένοβα προς το Υπουργείο Εξωτερικών ανέφερε ότι «ο αντιπρόσωπος Αρμενίας Χαρονιάν... υπέδειξε ανάγκην όπως Έλληνες Πόντου ενώσωσι ενεργείας των μετ' Αρμενίων προς διατήρησιν ορίων Συνθήκης Σεβρών με οιοσδήποτε όρους εν προσεχεί μέλλοντι αποχής αυτών από αρμενικού κράτους και εγγυήσεις αυτονομίας κατά το διάμεσο διάστημα». Στις 21 Μαΐου 1922 ο Χαρονιάν, ως αντιπρόσωπος Αρμενίας αποσαφήνισε τους όρους της ποντοαρμενικής συνεργασίας.

Την ίδια περίοδο ο Κεμάλ Ατατούρκ με την αμέριστη υποστήριξη των μπολσεβίκων, της Ιταλίας, της Γαλλίας, αλλά και με τη σιωπηρή σύμπραξη της Αγγλίας, πέρασε στην αντεπίθεση, η οποία επέφερε την κατάρρευση του μετώπου. Η ελληνική Σμύρνη δεν υπήρχε πλέον. Το τέλος της ελληνικής Μικράς Ασίας σφραγίστηκε με τη θυσία του ελληνικού Πόντου.

Ήδη Οι Έλληνες του δυτικού Πόντου, που ζούσαν κάτω από τη στρατιωτική κατοχή των Νεότουρκων, υπέστησαν νωρίτερα όλες τις μεθόδους που εφαρμόστηκαν το 1915 σε βάρος των Αρμενίων.

Η Ποντιακή Δημοκρατία έμεινε ουσιαστικά ένα όνειρο. Τελευταία πράξη αυτής της ιστορίας ήταν η καταδίκη σε θάνατο από την κεμαλική κυβέρνηση όλων όσων πρωτοστάτησαν στον αγώνα αυτό.³⁹

---

³⁹ Σ. Καρκαλέτσης, *ό. π.*, σ. 100 - 101

Ε' Κεφάλαιο

Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου

5.1. Η γενοκτονία των Ποντίων

Ερχόμενοι σήμερα, σε επαφή με τη λέξη Γενοκτονία η σκέψη μας αυτόματα πηγαίνει στα δύο τραγικά γεγονότα του αιώνα μας, τη Γενοκτονία των Αρμενίων το 1915 από τους Νεότουρκους και τη Γενοκτονία των Εβραίων και των σλαβικών λαών το 1940-44 από τους Γερμανούς.

Στον αιώνα μας διαπράχθηκαν εγκλήματα Γενοκτονίας και σε άλλους λαούς, που συνειδητά η Νέα Τάξη πραγμάτων προσπάθησε και προσπαθεί να υποβαθμίσει. Ένας από αυτούς τους λαούς, που έχει υποστεί όλες τις μορφές και τις μεθόδους γενοκτονία με κάθε τρόπο και συγκεκριμένα από το ίδιο στρατοκρατικό καθεστώς που είναι υπεύθυνο για το ολοκαύτωμα του αρμενικού λαού, τον αφανισμό της κουρδικής εθνότητας και τη διχοτόμηση της Κύπρου, είναι και ο ελληνισμός του Πόντου. Ο ποντιακός ελληνισμός δοκίμασε τη βιαιότητα κάθε κατηγορίας από αυτές που αναφέρονται στη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών ως πράξεις Γενοκτονίας.

Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, σε αντίθεση με αυτή των Αρμενίων, επισκιάστηκε είτε από τη δυναμική των τραγικών περιπτώσεων του αρμενικού λαού. Αυτό συνέβη, επειδή είτε συνέπεσε χρονικά, είτε γιατί αποσιωπήθηκε από κυβερνητικές και διπλωματικές πλευρές στο όνομα διακρατικών συμφωνιών και συμφερόντων. Το γενοκτονικό σχέδιο εξόντωσης απέβλεπε στην πρώτη φάση στον αφανισμό όλων των χριστιανικών εθνοτήτων και στη δεύτερη στην τουρκοποίηση των μουσουλμανικών εθνοτήτων. Το σχέδιο αυτό αρχικά δεν ολοκληρώθηκε κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά παράλληλα δεν εγκαταλείφθηκε από τους κεμαλικούς, μετακεμαλικούς και στρατοκρατικούς κύκλους της σημερινής Τουρκίας. Η πολιτική όλων των μετακεμαλικών κυβερνήσεων απέναντι στις εθνότητες της Μικράς Ασίας και ιδιαίτερα απέναντι στους Κούρδους τα τελευταία δέκα χρόνια επιβεβαιώνει του λόγου το αληθές.

«Οι Νεότουρκοι», έγραφε ο F. Sartiaux, «αποκάλυψαν το μεγαλοπήβολο σχέδιό τους, την εξόντωση δηλαδή όλων των ιθαγενών Χριστιανών της Μικράς Ασίας.

5.2. Η ρητορική του μίσους

Η βία και οι ωμότητες ως συνέπεια θρησκευτικών, εθνοτικών ή κοινωνικών διαιρέσεων δεν είναι άγνωστες στην ανθρωπότητα. Έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά σε κάθε τόπο και εποχή και σχετίζεται με τη κοινωνική δομή, τις παραγωγικές σχέσεις και τις πολιτισμικές αξίες. «Το φαινόμενο της βίας αποκτά κοινωνικό περιεχόμενο μόνο μέσα από την απόδοση νοήματος σε συγκεκριμένη πράξη από το κοινωνικό ακροατήριο. Η Ρητορική του μίσους συνιστά ένα από τα προσφάτως αλλά ταχέως αναδυόμενα επιστημονικά ερευνητικά αντικείμενα. Κοινό στοιχείο των ορισμών για το συγκεκριμένο φαινόμενο είναι η σύνδεση μορφών λόγου με την εκδήλωση του φαινομένου της βίας».

Στο πλαίσιο του παρόντος κεφαλαίου επιχειρείται η διερεύνηση της εμφάνισης της ρητορικής μίσους σε επίσημα κείμενα για τη γενοκτονία του ελληνισμού της Μικράς Ασίας. Πριν εντυφήσουμε στο ζήτημα αυτό θεωρούμε σκόπιμο να παραθέσουμε κάποια γενικά στοιχεία. Ο όρος γενοκτονία είναι ένας εξαιρετικά πολύπαθος όρος με μακρά ιστορία, οι αντοχές του οποίου έχουν δοκιμαστεί στις συμπληγάδες του δημόσιου διαλόγου και των πολιτικών και ιδεολογικών αντιπαραθέσεων που ταλανίζουν της ελληνική κοινωνία των τελευταίων σαράντα περίπου ετών. Το ζήτημα της διεθνούς αναγνώρισης της γενοκτονίας του ελληνισμού της Μικρασίας διάγει μια μακρόχρονη φάση στασιμότητας και αδυναμίας υπέρβασης των ορίων του και απαντάται. Ο όρος μίσος ερμηνευτικά συνδέεται με αισθήματα εχθρότητας και αποστροφής υψηλής έντασης και πάθους απέναντι σε κάποιο άτομο ή σύνολο ατόμων καθώς και με την επιθυμία να υποστεί κάποια βλάβη. Στην περίπτωση αυτή ο όρος ρητορική δεν αναφέρεται στην τέχνη της ρητορικής, αλλά στην αποτελεσματική χρήση του λόγου με την αξιοποίηση τεχνικών επικοινωνίας και πειθούς, με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλιστεί ο αδιαμφισβήτητος επηρεασμός του πομπού από τον δέκτη.⁴⁶

Στην πράξη η ρητορική μίσους είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που μελετάται τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, με πανάρχαιες όμως καταβολές. Για το συγκεκριμένο φαινόμενο έχει διατυπωθεί πλήθος ορισμών από μελετητές, ερευνητές και

---

⁴⁶ Θ. Απατσίδης, *ό. π.*, σ. 10-14

εκπροσώπους ποικίλων θεσμικών φορέων. Μεταξύ κάποιων ενδεικτικών, ο Brown έχει ορίσει ως «ρητορική μίσους κάθε λεκτική εκδήλωση περιφρόνησης, χλευασμού ή απειλής εναντίον ατόμου, με αναφορά σε χαρακτηριστικά της ταυτότητάς του, χωρίς να έχει σημασία αν η ένταξη του συγκεκριμένου ατόμου στην ομάδα αυτή ήταν από δική του επιλογή».

Η σχέση ρητορικής μίσους και εγκλημάτων μίσους είναι αναπόφευκτα στενή, διότι η ρητορική μίσους κατά κάποιο τρόπο νομιμοποιεί τη χρήση βίας προς τις ομάδες εναντίον των οποίων στρέφεται. Συχνά πράξη ταυτίζεται με τον δράστη, ενώ ο υποκινητής και η δυναμική του υποτιμώνται. Στην έννοια της ρητορικής μίσους λαμβάνεται υπόψη αυτή ακριβώς η διάσταση της υποκίνησης, η οποία ενεργοποιεί μια σύνθετη αλληλοδιαδοχή μορφών συλλογικής βίας.⁴⁰

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο σπουδαιότερος οργανισμός προάσπισης της ελευθερίας της έκφρασης και των ανθρώπινων δικαιωμάτων της ευρωπαϊκής ηπείρου, στη σύστασή της 30ης Οκτωβρίου 1997, παραθέτει σχετικά με τον όρο: «η ρητορική μίσους περιλαμβάνει κάθε μορφή έκφρασης που διαδίδει, υποκινεί, προωθεί ή δικαιολογεί το φυλετικό μίσος, την ξеноφοβία, τον αντισημιτισμό ή άλλες μορφές του μίσους που βασίζονται στη μισαλλοδοξία, όπως: η μισαλλοδοξία που εκφράζεται από τον επιθετικό εθνικισμό και τον εθνοκεντρισμό, οι διακρίσεις και η εχθρικήτητα κατά των μειονοτήτων και των μεταναστών».

Τα τελευταία χρόνια διογκώνεται ο δημόσιος διάλογος γύρω από τον όρο Γενοκτονία και πληθαίνουν οι ερμηνείες επιστημονικών προβλημάτων, τα οποία αναφέρονται στις κοινωνικές δομές αλλά και την ανθρώπινη δράση. Το κομβικό σημείο συνίσταται στο ότι οι ερμηνείες που βρίσκονται στο επίκεντρο του δημόσιου διαλόγου αρθρώνονται έξω από τα όρια συγκρότησης του επιστημονικού υποδείγματος και των εννοιολογικών εργαλείων του και τις περισσότερες φορές όχι από ειδικούς.

Δεκάδες ενστάσεις, κραυγές αγωνίας πύρινοι λόγοι και τελικά μεγάλες διαψεύσεις. Μήπως οι κραυγές, οι χιλιάδες κραυγές, θέτουν στο απυρόβλητο την πηγή του κακού; Μήπως οι κραυγές δεν αμφισβητούν τον ιδεολογικό πυρήνα της βίας, τον κοινωνικόδιαχωρισμό του ξένου, του αποκλεισμένου, του πλάνητος (κατά

---

⁴⁰ Θ. Απατσίδης, *ό. π.*, σ. 14-16

τον Bauman) του παρία ή του απάτριδος (κατά την Arendt) και τελικά δεν καταφέρνουν να τερματίσουν από τον κύκλο της βίας;

Ο όρος "γενοκτονία" έχει προκαλέσει πολλές εντάσεις, συστάσεις αντιρρήσεις και παρανοήσεις από τη στιγμή της σύλληψής του από τον Raphael Lemkin. Η παγκόσμια ψηφιακή ακαδημαϊκή εγκυκλοπαίδεια για τη μαζική βία, Online Encyclopedia of Mass Violence (OEMV), αποτελεί σήμερα μια μοναδική προσπάθεια συγκέντρωσης ιστορικού υλικού με αυστηρή μεθοδολογία από κριτές. Ο Semelin, βασικός συντελεστής της OEMV, προβληματίστηκε με την έντονη τάση να χαρακτηριστεί κάθε σφαγή ως γενοκτονία και υποστήριξε μια διάκριση στις μαζικές καταστροφές: α) Την καταστροφή με σκοπό την υποταγή, κατά την οποία εξοντώνονται ενδεικτικά κάποια μέλη της ομάδας, για να εξαναγκαστούν και τα υπόλοιπα να υποταχθούν. Αυτό είναι έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, είναι μαζική θηριωδία αλλά δεν είναι γενοκτονία. β) Την καταστροφή με σκοπό τον αφανισμό, είναι γενοκτονία, γιατί έχει την πρόθεση να ξεριζώσει οριστικά την ομάδα που θεωρείται επικίνδυνη από την περιοχή στην οποία εγκαταβιοί.

Τον όρο γενοκτονία (genocide) εισηγήθηκε για πρώτη φορά το 1944 ο διακεκριμένος Πολωνο- Εβραίος δικηγόρος Raphael Lemkin, στο βιβλίο του για τη διακυβέρνηση της κατεχόμενης Ευρώπης από τις δυνάμεις του Άξονα. Ήταν η εποχή στην οποία η ομολογία του Winston Churchill πως «βρισκόμαστε ενώπιον ενός εγκλήματος χωρίς όνομα» κυριαρχούσε και εξέφραζε σε μεγάλο βαθμό την αναγκαιότητα διαφύλαξης της ανθρωπότητας από ωμότητες ανάλογες με αυτές οι οποίες διαδραματίστηκαν στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου.

Πόλεμο τόσο σε βιολογικό όσο και σε πολιτισμικό επίπεδο. Η λέξη αποτελεί σύνθεση του ελληνικού όρου γένος και του λατινικού cide (δολοφονία) και εκφράζει επαρκώς μια σκόπιμη και συστηματική πράξη κατά του άμαχου πληθυσμού που συμβαίνει μακριά από το πεδίο της μάχης. Πρόκειται για διεθνές έγκλημα, όχι εναντίον ενός λαού αλλά κατά της ανθρωπότητας, το οποίο απαιτεί την καθιέρωση διεθνών μηχανισμών αντιμετώπισης στη βάση της αρχής της παγκόσμιας καταστολής. Σύμφωνα με τον Lemkin, η γενοκτονία πάλι ορίζεται ως συντονισμένο σχέδιο δράσης για την καταστροφή θεμελιωδών πηγών ζωής με σκοπό τον αφανισμό ολόκληρων εθνοτικών ομάδων. Βασικοί τρόποι υλοποίησής της είναι η βαρβαρότητα, δηλαδή η φυσική εξόντωση, και ο βανδαλισμός, δηλαδή ο πνευματικός και πολιτισμικός αφανισμός.

Η έννοια του πολιτισμικού αφανισμού μπορεί να περιλαμβάνει την απαγόρευση της γλώσσας, τον προσηλυτισμό, τη βίαιη απομάκρυνση από εστίες και ανθρώπους, την καταστροφή αντικειμένων και χώρων πολιτισμού και γενικά τη στέρηση του δικαιώματος του αυτοκαθορισμού.

Η γενοκτονία δεν είναι μια δολοφονική παράκρουση, αλλά μια ουτοπική πολιτική υπόσχεση «ενός λαού, μιας γης, μιας αλήθειας και του τέλους της διαφορετικότητας», η οποία συνιστά ισχυρό δέλεαρ στις δοκιμαζόμενες πολυπολιτισμικές κοινωνίες.

Σύμφωνα με τον Rosenberg, η γενοκτονία είναι μια διαδικασία και όχι ένα γεγονός. Είναι μια κλειστή και περιορισμένη έννοια του διεθνούς δικαίου, η οποία ωστόσο πρακτικά οδηγεί σε ένα ρευστό και πολύπλοκο κοινωνικό γεγονός. Ο μελετητής Scott Strauss σημείωσε περίπου 21 διαφορετικούς ορισμούς του όρου «γενοκτονία».⁴¹

Όσον αφορά στον ελληνισμό των Ποντίων, οι διώξεις των Ελλήνων του Πόντου αρχίζουν να παίρνουν σποραδικά τη μορφή και τις διαστάσεις γενοκτονίας. Οι προσπάθειες για εγκατάσταση των προσφύγων σε ελληνικά χωριά πλέον γίνεται πιο έντονες με συνέπεια να ακολουθούνται βίαιες μέθοδοι από τους Νεότουρκους, για την επίτευξη των σκοπών τους. Αρχισαν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους τάγματα στρατού, που δεν δίσταζαν πολλές φορές να χρησιμοποιήσουν τα όπλα εναντίον των ντόπιων κατοίκων.⁴²

Σ' ολόκληρο τον Πόντο ο θάνατος κυκλοφορούσε με τις πιο φρικτές και ανελέητες μορφές του. Από τη Ρωσία, η Ελληνική Πρεσβεία της Πετρούπολης πληροφορούσε το υπουργείο Εξωτερικών για την τραγική κατάσταση των κατοίκων της περιφέρειας Τραπεζούντας: «...Την 15^η Απριλίου οι κάτοικοι των 16 χωριών της περιοχής Βαζελώνος, περιφέρειας Τραπεζούντας, άπαντες Έλληνες, λαβόντες διαταγήν των τουρκικών στρατιωτικών αρχών να φύγωσιν εις το εσωτερικόν της Αργυρουπόλεως και φοβηθέντες μη έμελλον καθ' οδόν να σφαγώσιν, καθ' ον τρόπον είδον σφαγέντας τους Αρμενίους, εγκατέλειπον τας κατοικίας των και εισήλθον εις τα δάση, ελπίζοντες να σωθώσι εκ ταχείας τινός προελάσεως του ρωσικού στρατού. Εκ

---

⁴¹ Θ. Απατσιδης, *ό. π.*, σ. 31-34

⁴² Κ. Φωτιάδης, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, 2016, σ. 5 - 7

τούτων, εις 6.000 ανερχομένων, 650 κατέφυγον εις την μονήν Βαζελώνος, εις ην προϋπήρχον και άλλοι 1.500 εκ Τραπεζούντος πρόσφυγες, 1.200 εισήλθον εις εν μέγα σπήλαιον του χωρίου «Κουνάκα» και οι λοιποί διεσκορπίσθησαν εις τα ανά δάση σπήλαια και τας διαφόρους κρύπτας. Άπασαι αι οικίαι των χωρίων τούτων εληλατήθησαν και αι περιουσίαι διηρπάγησαν υπό του τουρκικού στρατού. Οι εν τω σπηλαίω της Κουνάκας κρυβέντες, αναγκασθέντες εκ της πείνης, μετά συνθηκολόγησιν, παρεδόθησαν. Εκ τούτων 26 γυναίκες και νεάνιδες ίνα αποφύγωσιν την ατίμωςιν έρριψαν εαυτάς εις τινα ποταμόν κείμενον παρά το χωρίον Γέφυρα και παρά τας προσπαθείας των άλλων, προς σωτηρίαν των, επνίγησαν...».

Στις 20 Μαΐου 1919 ο αρχιμανδρίτης Πανάρετος και ο γιατρός Κ. Α. Φωτιάδης, με εντολή της Κεντρικής Ένωσης των Ποντίων Ελλήνων του Αικατερινοδάρ, αλλά και ειδική σύσταση του Οικουμενικού Πατριαρχείου μετέβησαν στις εκκλησιαστικές περιφέρειες του Πόντου και κατέγραψαν με ακρίβεια την εικόνα της και ανείπωτης φρικαλέας καταστροφής. Η στατιστική απογραφή με τα ποσοστιαία αναλυτικά δεδομένα συμπίπτει με την ημερομηνία άφιξης του Μουσταφά Κεμάλ στην Σαμψούντα.

Η επαρχία Αμασειάς είχε προ του πολέμου 136.768 Ελληνικόν πληθυσμόν, 393 σχολεία, 12.360 μαθητάς και μαθητριάς, 493 διδασκάλους και διδασκαλίσσας και 498 Εκκλησίας. Εκ του ολικού πληθυσμού 72.375 μετετοπίσθησαν ή εξωρίσθησαν, εκ των οποίων τα 70% απέθανον εν εξορία, μόλις δε οι 30% επανήλθον».

Η κατάσταση στον Πόντο και περισσότερο στην ύπαιθρο ήταν τραγική. Γνωστοί ανυπότακτοι συνέχιζαν λεηλατούν τα ελληνικά χωριά καταστρέφοντας, σκοτώνοντας και βιάζοντας τους ανυπεράσπιστους χωρικούς. Η ζωή των Ελλήνων του Πόντου συνεχιζόταν σαν μαρτύριο χωρίς τέλος.

Το διάστημα που ο Τοπάλ Οσμάν μαζί με τους εθελοντές του προσπαθούσε να καθαρίσει τους Τσέτες των Ρωμιών, ο Μουσταφά Κεμάλ, ξεκινούσε τη δράση τουφτάνοντας με τους φίλους στο λιμάνι της Σαμψούντας στις 19 Μαΐου 1919.

Όταν πληροφορήθηκε ο Τοπάλ Οσμάν την επιθυμία του Μουσταφά Κεμάλ να συναντηθεί μαζί του, πήρε τους στενούς του συνεργάτες, τον Temoglu Ismail Αγά, τον Dargaroglu Bilal και τον Kara Ahmet από την περιοχή Cavnak και πήγε στη Χάβζα. Η πρώτη συνάντηση γνωριμίας του Τοπάλ Οσμάν με τον Μουσταφά Κεμάλ πραγματοποιήθηκε στις 29/Μαΐου 1919 στη Χάβζα.

Ο Οσμάν παρουσίασε μια λεπτομερή αναφορά για τις δραστηριότητες των Ρωμιών και των Αρμένιων στην Κερασούντα και τα περίχωρά της. Ο Μουσταφά Κεμάλ του είπε εν περιλήψει: «Βλέπω ότι ήσουν φιλόπατρις από τα νεανικά σου χρόνια. Ακολουθείς ακόμη και τώρα τα ιδανικά που έθεσες από τότε. Πρέπει να παλέψουμε μέχρι να απελευθερωθεί η χώρα και να μη μείνει ούτε ένας εσωτερικός ή εξωτερικός εχθρός. Θα υπερασπιστείς τα χωριά και τις πόλεις της Μαύρης Θάλασσας. Η συμμορία σου από μια ανοργάνωτη και ανεκπαιδευτή δύναμη θα γίνει ένα τάγμα. Διοικητής του τάγματος αυτού θα είσαι εσύ. Θα σου δώσουμε νέους και θρασείς αξιωματικούς.

Μουσταφά Κεμάλ: «Αφού έχεις την υποστήριξη του τουρκικού λαού, φτιάξε αμέσως την οργάνωσή σου, πάρε το αξίωμα του αρχηγού, ώστε η πόλη να βρίσκεται εμπράκτως υπό την κατοχή τη δική σου και των ανθρώπων σου. Αντί να φύγεις εσύ και να πάρεις τα βουνά, ας φύγουν οι Πόντιοι και οι Ρωμιοί. Με την πάροδο του χρόνου και μόλις θα έχουμε ενδείξεις ότι παρανομούν θα τους καθαρίσουμε όλους. Ο Τοπάλ Οσμάν μετά τη μακρά αυτή συνάντηση είπε στον Μουσταφά Κεμάλ σχετικά με αυτό το θέμα: «Μην ανησυχείτε καθόλου Πασά μου! Θα προσφέρω τέτοιο «θυμίαμα» στους Ρωμιούς του Πόντου, που θα πνιγούν σαν τις σφήκες στις σπηλιές». Έκτακτες εφημερίδες εκτυπώνονταν με μαύρα πέθνιμα πλαίσια, καθημερινές συγκεντρώσεις, πορείες διαμαρτυρίας και θρησκευτικές τελετές συμπλήρωναν το σκηνικό της αντίδρασης και της άρνησης της συνθήκης, για αρκετές ημέρες. Ο Μ. Κεμάλ κήρυξε το τουρκικό έθνος σε διωγμό και ξεσήκωνε τον λαό στον αγώνα για την υπεράσπιση της πατρίδας».

Ο αρθρογράφος της εφημερίδας Daily Telegraph, σχολίασε τους κεμαλικούς διωγμούς του ελληνικού πληθυσμού στην Τραπεζούντα το 1919, σημειώνοντας ότι: «Οι τωρινοί εκτοπισμοί και οι σφαγές στη Μικρά Ασία είναι χωρίς προηγούμενο στην τουρκική ιστορία. ξεπερνούν σε σημασία αυτές της εποχής του Gladston και ακόμη και αυτές που πραγματοποιήθηκαν το 1915.

Οι απεγνωσμένες εκκλήσεις, οι πολυάριθμες εκθέσεις και τα τηλεγραφικά μηνύματα απελπισίας των κατοίκων απευθύνονταν σε μια Ελλάδα που είχε στρέψει το βλέμμα αλλού. Έτσι η ιστορική ελληνική Τραπεζούντα υποδεχόταν στη θέση των Ελλήνων στρατιωτών τις σοβιετικές αντιπροσωπείες που πήγαιναν στην Άγκυρα, για να οργανώσουν και να ενισχύσουν την κεμαλική κυβέρνηση.⁴³

---

⁴³ Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 10 - 11

Η οικονομική και στρατιωτική βοήθεια των Μπολσεβίκων έδωσε στην κεμαλική κυβέρνηση στην πιο κρίσιμη στιγμή της επιβίωσής της, τη δυνατότητα όχι μόνο να ορθοποδήσει στα πόδια της αλλά και να πάρει την οριστική απόφαση εξόντωσης όλων των χριστιανών, χωρίς να φοβάται πια τα αντίποινα των συμμάχων. Στις περιοχές όπου οι αντάρτες δεν είχαν πεδίο δράσης, οι Κεμαλικοί προήλυναν ανενόχλητοι συνέχίζοντας το καταστροφικό τους έργο. Καθημερινά τα μηνύματα που έφταναν ήταν τραγικά και οι φοβερές ειδήσεις ξεσήκωσαν όλους τους Ποντίους του εξωτερικού.

Οι συμμορίες των Εθνικών Οργανώσεων οργανώθηκαν συσπειρώνοντας σε κάθε χωριό τους φανατικούς μουσουλμάνους κατοίκους, ξεκίνησαν να πολιορκούν τα ειρηνικά ελληνικά χωριά και μαζί με τον αφανισμό των κατοίκων, χανόταν κάθε στοιχείο.

Η τρομοκρατία έχανε κάθε μέτρο. Οι συμμορίες δρούσαν ανενόχλητες και λυμαίνονταν τις περιοχές του Πόντου διατυμπανίζοντας ότι, αν οι όροι της Ειρήνης δεν ήταν ικανοποιητικοί τότε η γενική καταστροφή θα ήταν πραγματικότητα. Συνυπεύθυνος στον ξεσηκωμό του λαού μαζί ήταν με τις κεμαλικές ομάδες και ο οθωμανικός τύπος, «ο αίτιος όλων των δεινών, πασών των συμφορών, ο ωθήσας την ατυχή χώραν εις το χείλος του τάφου, ο βυθίσας εις την άβυσσον το κράτος».

Εννέα μεγάλες αποστολές χρειάστηκαν, για να εκτοπιστούν οι Έλληνες της πόλης Αμισού μέσα σε διάστημα μερικών. Το έγκλημα της γενοκτονίας θα έπρεπε να ολοκληρωθεί γρήγορα πριν προλάβουν να διαμαρτυρηθούν τα μέλη των διεθνών ανθρωπιστικών οργανώσεων αλλά και κάποιες από τις συμμαχικές χώρες.

Κατά το Γ. Βαλαβάνη: «Οι συνοδεύοντες τους Έλληνας χωροφύλακες, τρόφιμοι κατέργων, ληστοφυγόδικοι και επαγγελματίαι δολοφόνοι, ως είνε τα 90% της Τουρκικής χωροφυλακής, μόλις εξώθησαν την θλιβεράν συνοδείαν μέχρι του προσδιωρισμένου μέρους, όπου παρεφύλαττον και οι ένοπλοι Τούρκοι των παρακειμένων χωριών, κατηύλισαν αυτήν εκεί μέχρι νυκτός, οπότε εκ των περίξερρίφθησαν, κατά παραγγελίαν, πυροβολισμοί τινες, δίδοντες το σύνθημα της επιθέσεως κατά των ανυόπτων Αμισηγών»

Ο Μουσταφά Κεμάλ και οι μετακεμαλικοί κυβερνήτες, δεν μπορεί να είναι υπερήφανοι για το υποτιθέμενο απελευθερωτικό τους κίνημα, που στηριζόταν σε ληστρικές και δολοφονικές ομάδες, όπως αυτές του Τοπάλ Οσμάν. Δεν μπορούν να δικαιολογηθούν ότι δε γνώριζαν το γενοκτονικό του έργο, γιατί ο Murat Yüksel

γράφει ότι: «Κανένας δεν άκουγε τις εκκλήσεις και τα παράπονα των δυστυχισμένων κατοίκων της Κερασούντας. Κανείς δεν έδινε σημασία στις καταγγελίες τους. Το αρχείο των μηνύσεων στο δικαστικό μέγαρο ήταν γεμάτο με μηνύσεις εναντίον του Τοπάλ Οσμάν. Όμως μια μυστική δύναμη όχι μόνο κάλυπτε τον Τοπάλ Οσμάν, αλλά σε κάθε φόνο και σε κάθε καταγγελία τον βοηθούσε ν' ανέβει πιο ψηλά στην ιεραρχία. Ήταν ο ανώτερος αξιωματικός της Κερασούντας, ήταν το παν. Όλα τα νήματα κινούνταν απ' αυτόν. Έδινε εντολές, απαγόρευε, κρέμαγε, έσφαζε. Κανείς δεν έλεγε ούτε μια κουβέντα»⁴⁴.

5.3. Οι Πόντιοι σήμερα

Οι Πόντιοι Έλληνες είναι απόγονοι του ελληνικού λαού που αποίκησαν τον Πόντο — η βορειοανατολική περιοχή της Μικράς Ασίας στη Μαύρη Θάλασσα (στη σημερινή Τουρκία) — τον 8ο αιώνα π.Χ. Ευημερούσαν σε αυτήν την περιοχή και δημιούργησαν εμπορικούς δρόμους, ανέπτυξαν μεταλλευτικές βιομηχανίες και παρήγαγαν μελετητές και ηγέτες. Ο ελληνορθόδοξος πολιτισμός του Πόντου τελείωσε το 1923 όταν οι Έλληνες της Μικράς Ασίας απομακρύνθηκαν βίαια από την πατρίδα τους στον απόηχο της γενοκτονίας.

Η Εταιρεία στο Σικάγο ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 1977 από αρκετούς Πόντιους Έλληνες που μετανάστευσαν στις Ηνωμένες Πολιτείες από την Ελλάδα και χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Ήταν αποφασισμένοι να διατηρήσουν την πλούσια κληρονομιά που τους πέρασαν από τους γονείς και τους παππούδες τους, οι οποίοι εκδιώχθηκαν από την πατρίδα τους στη νότια περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, γνωστή ως Πόντος, μεταξύ 1914 και 1923.

Σήμερα, τα παιδιά και τα εγγόνια των ιδρυτικών μελών συνεχίζουν να υποστηρίζουν τους στόχους της Εταιρείας να ερευνήσουν και να μοιραστούν την ιστορία του λαού τους, να διατηρήσουν τη μοναδική τους ελληνική διάλεκτο και να διαιωνίσουν τον μεγάλο πολιτισμό που αναπτύχθηκε πάνω από 3000 χρόνια στον Πόντο.

Η Εταιρεία διοργανώνει διαλέξεις και εκπαιδευτικά προγράμματα, φιλοξενεί ετήσιους χορούς δείπνου και συμμετέχει σε δημόσιες εκδηλώσεις που πραγματοποιεί η ελληνική κοινότητα της περιοχής του Σικάγο. Τα τελευταία χρόνια, αρκετά μέλη

---

⁴⁴ Κ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 27-31

της Εταιρείας δραστηριοποιούνται επίσης στη συγκέντρωση και επανεκτύπωση ιστορικών τεκμηρίων σχετικά με τη γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.⁴⁵

---

⁴⁵ Γ. Μουρατίδης, *Διδάσκοντας την ιστορία του ποντιακού ελληνισμού σε μαθητές του δημοτικού σχολείου*, Θεσσαλία 2016, σ. 11-14

Επίλογος

Εν τέλει, 353.000 Έλληνες Πόντιοι σφαγιάστηκαν τις δύσκολες μέρες του ξεριζωμού. Ακόμα, 1.250.000 πήραν τον δύσκολο δρόμο της προσφυγιάς αφήνοντας τις περιουσίες, τους συγγενείς τους και τους τάφους των προγόνων τους.

Στη διεθνή βιβλιογραφία αναφέρονται μαρτυρίες για τα εγκλήματα της γενοκτονίας του Πόντου. Οι σκληρές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν ήταν οι εξορίες, οι εκτοπίσεις, οι σφαγές, τα καταναγκαστικά έργα, οι φυλακίσεις, οι εκτελέσεις, τα βασανιστήρια, η στέρηση νερού και φαγητού κ.ά.

Η εξόντωση των μη Τούρκων/μη Μουσουλμανικών λαών από την Ανατολία ξεκίνησε στις 24 Απριλίου 1915, με τη σύλληψη 250 Αρμενίων διανοουμένων στην Κωνσταντινούπολη. Μέσα σε λίγους μήνες, 1,5 εκατομμύριο Αρμένιοι είχαν εξαφανιστεί από την ιστορική πατρίδα τους 4.000 ετών στη σημερινή ανατολική Τουρκία, καθώς και από το βόρειο, νότιο, κεντρικό και δυτικό τμήμα της Τουρκίας. Περίπου 250.000 Ασσύριοι σφαγιάστηκαν επίσης στη νοτιοανατολική Τουρκία την ίδια περίοδο. Στη συνέχεια, ήταν η σειρά των Ελλήνων του Πόντου να εξαλειφθούν από τη βόρεια Τουρκία στην ακτή της Μαύρης Θάλασσας, σποραδικά από το 1916 και μετά.

Η εθνοκάθαρση των Ελλήνων του Πόντου διακόπηκε όταν οι Οθωμανοί κατέληξαν στην ηττημένη πλευρά του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά η πραγματική τους καταστροφή συνεχίστηκε με καλά οργανωμένο τρόπο στις 19 Μαΐου 1919. Αυτό το άρθρο θα συνοψίσει το τραγικό τέλος του Ποντιακού Ελληνικού πολιτισμός στη βόρεια Τουρκία — μια σειρά γεγονότων που έχουν ερευνηθεί και τεκμηριωθεί λιγότερο από τη Γενοκτονία των Αρμενίων, αλλά εξίσου αρνήθηκαν και καλύφθηκαν από το τουρκικό κράτος.

Οι Έλληνες του Πόντου κατοικούσαν συνεχώς στη νότια ακτή της Μαύρης Θάλασσας στη βόρεια Ανατολία από την προβυζαντινή εποχή. Η εθνοκάθαρση των Ελλήνων του Πόντου ακολούθησε το ίδιο μοτίβο με τις απελάσεις και τις σφαγές των Αρμενίων: Επικαλούμενη απειλές για την ασφάλεια και υποψίες για πιθανή συνεργασία με τους Ρώσους, την άνοιξη του 1916 η οθωμανική κυβέρνηση διέταξε να απομακρυνθούν όλοι οι Έλληνες του Πόντου από τις ακτές της Μαύρης Θάλασσας. πόλεις σε απόσταση 50 χιλιομέτρων στην ενδοχώρα. Φυσικά, στην περίπτωση των Αρμενίων, οι διαταγές απέλασης δεν ήταν μόνο στην ανατολική εμπόλεμη ζώνη, αλλά ίσχυαν για κάθε περιοχή της Τουρκίας.

Οι εκτοπίσεις των Ελλήνων του Πόντου πραγματοποιήθηκαν από την Ειδική Οργάνωση (Teskilat-i Mahsusa), την ίδια κυβερνητική οργάνωση που διέπραξε τις σφαγές των Αρμενίων, επανδρωμένη από καταδικασμένους δολοφόνους που απελευθερώθηκαν από τις φυλακές. Τα έγγραφα δείχνουν ότι όσο μεγαλύτερη είναι η φυλάκιση, τόσο υψηλότερος είναι ο βαθμός που δίνει η κυβέρνηση για αυτούς τους εγκληματίες στην εκτέλεση των καταστροφικών τους καθηκόντων. Όπως ήταν φυσικό, οι ελληνικές εκτοπίσεις σύντομα μετατράπηκαν από μετεγκατάσταση σε ληστείες σε μαζικές δολοφονίες. Επειδή όμως οι Έλληνες του Πόντου είχαν παρατηρήσει τη μοίρα των Αρμενίων πριν από ένα χρόνο, οργάνωσαν την άμυνά τους και αντιστάθηκαν στις εκτοπίσεις πηγαίνοντας στα βουνά όπου μπορούσαν. Ως αποτέλεσμα, οι εκτοπίσεις και οι σφαγές σε αυτή τη «Σφαγή της Πρώτης Φάσης» είχαν ως αποτέλεσμα μόνο 150.000 θανάτους, εξαλείφοντας το ένα τρίτο του ποντιακού πληθυσμού μέχρι το τέλος του πολέμου.

Η «δεύτερη και πραγματική φάση της σφαγής» που είδε την οργανωμένη καταστροφή των Ελλήνων του Πόντου ξεκίνησε σοβαρά με την άφιξη του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ στη Σαμψούντα στις 19 Μαΐου 1919. Συναντήθηκε με τους γνωστούς μαζικούς δολοφόνους των Αρμενίων του Περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, όπως το Τοπάλ (Λάμε) Οσμάν και ο Ινίζ Ρετζέπ, και εξασφάλισαν τη συνεργασία τους για την έναρξη τρομοκρατικής εκστρατείας για να απαλλαγούν από τους Έλληνες του Πόντου από τη βόρεια Τουρκία.

Καθώς οι Έλληνες του Πόντου είχαν βγει στα βουνά, αυτοί οι δύο δολοφόνοι κυνήγησαν τις Ελληνίδες και τα παιδιά που είχαν μείνει στα χωριά. Εφαρμόστηκαν διάφορες μέθοδοι μαζικής δολοφονίας. Ήταν σύνηθες να πηγαίνουν όλο τον πληθυσμό των χωριών σε σπηλιές κοντά, να σφραγίζουν την είσοδο του σπηλαίου και να τα καίνε ζωντανά ή να χρησιμοποιούν αέριο για να τα πνίγουν μέσα. Όποιοι αρσενικοί Έλληνες έπιαναν τους έριχναν, ζωντανούς, στα καρβουνοκαμίνια των ατμόπλοιων μέσα από τις χοάνες. Οι εκκλησίες έγιναν αποτεφρωτήρια για να καούν ζωντανοί όσοι Έλληνες μπορούσαν να μπουκώσουν στο κτίριο.

Η έκταση των βασανιστηρίων και των σφαγών που υπέστησαν οι Έλληνες ενόχλησε ακόμη και τον τοπικό μουσουλμανικό πληθυσμό, ο οποίος ζήτησε από την κυβέρνηση της Άγκυρας να απομακρύνει αυτούς τους δολοφόνους από την περιοχή. Τελικά ο Ατατούρκ τους έφερε στην Άγκυρα, όπου ο Οσμάν έγινε ο προσωπικός του σωματοφύλακας.

Η γενοκτονία του Ελληνισμού του Πόντου αλλά και των άλλων εθνοτήτων, των Αρμενίων και των Ασσυρίων, ήταν αυτή που δίδαξε αργότερα τους Ναζιστές και Φασίστες να διαπράξουν τις δικές τους γενοκτονίες.

Το 1994 η Βουλή των Ελλήνων, αναγνώρισε την 19η Μαΐου ως ημέρα μνήμης της Γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμού. Από τότε δίδεται μάχη σε διεθνές επίπεδο για την αναγνώριση της γενοκτονίας από την διεθνή κοινότητα.

Ο Ποντιακός Ελληνισμός ζητά την Διεθνή αναγνώριση της γενοκτονίας από τους Τούρκους. Ζητά από την Τουρκία να αναγνωρίσει τα εγκλήματα της. Οι Έλληνες Πόντιοι δεν ζητούν αποζημιώσεις, αλλά μία επίσημη συγνώμη για να αναπαυθούν οι ψυχές των νεκρών τους.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

Διαδικτυακές πηγές

www.wikipedia.com (Ημερομηνία Πρόσβασης: 25/5/2022)

www.mixanitouxronou.gr (Ημερομηνία Πρόσβασης: 25/5/2022)

www.iefimerida.gr (Ημερομηνία Πρόσβασης: 25/5/2022)

www.vizantinaistorika.blogspot.com (Ημερομηνία Πρόσβασης: 25/5/2022)

www.kotsaris.com (Ημερομηνία Πρόσβασης: 25/5/2022) www.vivliothiki-

pirgou.gr (Ημερομηνία Πρόσβασης: 31/8/2022) www.pemptousia.gr

(Ημερομηνία Πρόσβασης: 01/09/2022) www.pontos-news.gr (Ημερομηνία

Πρόσβασης: 04/09/2022)

B. Βιβλιογραφία

Αγτζίδης Β., Έλληνες του Πόντου, Αθήνα 2012

Αγτζίδης Β., Από την Αυτοκρατορία στο έθνος-κράτος (1908-1923)

Απασιδής Θ. Η ρητορική του μίσους σε επίσημα κείμενα για τη γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού, Φλώρινα 2010

Βαλαβάνης, Γ. Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου, Θεσσαλονίκη 1986

Βακαλόπουλος Α. Κ., Ιστορία της Ελλάδος, 2000

Βλασιδής Β., Πόντος, 2006

Βόλκαν Β., Ν. Ίτσκοβιτς, Ατατούρκ μια Ψυχογραφία, Αθήνα 2005

Ενεπεκίδης Π., Γενοκτονία στον Εύξεινο Πόντο. Διπλωματικά έγγραφα από τη Βιέννη (1908-1918), 1996

Καισιδής Π. Γ., Η διάλεκτος των Ποντίων, 2022

- Καρκαλέτσης Σ., Ο Πόντος στις φλόγες (1914-1924), Η Γενοκτονία και το Ποντιακό Αντάρτικο, Αθήνα 2019
- Κεϋντέρ Τ., Ιστορία και γεωγραφία του τουρκικού εθνικισμού, Αθήνα 2006
- Λαμψίδης Ο., Οι οικισμοί των Ελλήνων στο Μικρασιατικό Πόντο το 1920, 1989
- Μαλκίδης Θ., Κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις της Ελληνικής παιδείας στον Πόντο, 2006
- Μαργαρίτης Γ., Ελληνική Ιστορία, 2000
- Μαυρογορδάτος Γ., Κοινωνικοί Συνασπισμοί και Κομματικές Στρατηγικές στην Ελλάδα 1922-1936, 1983
- Μουρατίδης, Γ., Διδάσκοντας την ιστορία του ποντιακού ελλητισμού σε μαθητές του δημοτικού σχολείου, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Θεσσαλία 2016
- Τανιμανίδης, Σ., Γενοκτονία Ποντίων: Μνήμης εγκόλπιον, 2011
- Φωτιάδης,Κ., Μιχαηλίδης,Ι., Πόντος: ο Ποντιακός Ελλητισμός, 2010
- Φωτιάδης Κ., Πόντος Ελληνικός, μεγάλος και ευδαίμων
- Φωτιάδης Κ., Μ. Χαραλαμπίδης, Πόντιοι: Δικαίωμα στη μνήμη, 1987
- Φωτιάδης Κ., Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, 2016
- Χρήστου Θ., Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947), 1999
- Χρήστου Θ., Προσεγγίσεις στη νεότερη ελληνική ιστορία, Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β' παγκόσμιο πόλεμο (1940-1941), 2001
- Χρήστου Θ., Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947), Αθήνα 1999
- Erden M., Η ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών τη δεκαετία του 1920 και οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της στη ζωή στην Ανατολία, 2004
- Fallmerayer J., Αποσπάσματα από την ανατολή, 1945

Frunze M., Türkiye Anilari, 1978

Gürsoy Y., Οι επιπτώσεις της ανταλλαγής πληθυσμού στα Ελληνικά και τα Τουρκικά πολιτικά καθεστώτα την δεκαετία του 1930, 2008

Horton G., Η κατάρα της Ασίας

Hugh P., The struggle for hegemony in Turkey: Turkish nationalism as a contemporary force, 1999

Ihrig S., Ατατούρκ και Ναζί, 2016

Kritikos G., Motives for Compulsory Population Exchange in the Aftermath of the Greek-Turkish War (1922-1923), 1999

Lewis B., Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας, Αθήνα 2001

Mango A., Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey, New York 1999

Morgenthau H., Τα μυστικά του Βοσπόρου, 1989

Shankland D., Ισλάμ και κοινωνία στην Τουρκία, Αθήνα 2003

Zürcher E., Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, Αθήνα 2004

Περίληψη

Το κυρίως σώμα της εργασίας αφιερώνεται στο κίνημα των Νεοτούρκων και στην ανάδειξη του Τουρκικού Εθνικισμού. Η παρουσία του Κεμάλ Ατατούρκ, ηγέτη των Νεοτούρκων, καθώς και η εγκληματική δράση των στελεχών αναδεικνύονται μέσα από την μελέτη της βιβλιογραφίας και τις μαρτυρίες ανθρώπων που ενεπλάκησαν καθ' οιονδήποτε τρόπο στο ζήτημα της Γενοκτονίας. Η αποτυχημένη προσπάθεια δημιουργίας αυτόνομου Ποντιακού κράτους, η ρητορική του μίσους εναντίον των Ποντίων, η στάση της ελληνικής κυβέρνησης και η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα μελετήθηκαν ενδελεχώς. Τέλος, γίνεται αναφορά στις διαρκείς προσπάθειες των Ποντίων για επίσημη αναγνώριση της γενοκτονίας και για την καθιέρωσή της στην ιστορική μνήμη.